OBSAH

Ján Bosák: Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape . . . . .
Ján Horecký: Obsah, forma a funkcia vety ako jazykového znaku . . . . . .
Ján Kačala: Sémantika slovesa a intencia slovesného deja (K jazykovému vyjadreniu kategórie času a priestoru) . . . . . .

Diskusie

Petr Sgall: Lingvistika na rozcestí? . . . .
Pavol Žigo: Počítačové spracovanie jazyka .

Rozhľady

Ján Horecký: XIV. medzinárodný lingvistický kongres v Berlíne

Správy a posudky

Životné jubileum dr. Kláry Buzássyovej. J. Kačala . . . . . .
Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1961—1987. L. Dvonč . . . . . .
Na osemdesiatku profesora Ľudovíta Nováka. J. Sabol . . . . . .
Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1983—1987. J. Sabol . . . . . .
Ľudovít Novák. Personálna bibliografia. L. Dvonč . . . . . .
Znak, systém, proces. K problému marxistickej semiotiky. J. Dolník . . . . . .
Sgall, P.—Hajičová, E.—Panevová, J.: The meaning of sentence in its semantic and pragmatic aspects. S. Ondrejovič . . . . . .
Straková, V.: Morfematická strukturace sémantických obsahů. Nástin derivační typologie. K. Buzássyová . . . . . .
Grepl, M.—Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny. S. Ondrejovič . . . . . .
Těšitelová, M.—Petr, J.—Králík, J.: Retrográdní slovník současné češtiny. J. Mistrík
Noun classes and categorization. V. Krupa . . . . . .

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Босак: Взаимоотношения словацкого и чешского языков и их исследование на новом этапе развития . . . . . .
Ян Горецки: Содержание, форма и функция предложения в качестве языкового знака . . . . . .
Ян Качала: Семантика глагола и интенция глагольного действия (К вопросу языкового выражения категорий времени и пространства) . . . . . .

Дискуссия

Петр Сгалл: Лингвистика на распутье? . . . . .
Павол Жиго: Машинная обработка языка . . . .

Обзор

Ян Горецки: XIV международный лингвистический конгресс в Берлине

Сообщения и рецензии

Жизненный юбилей д-р Клары Бузашшиовой. Я. Качала . . . . . .
Список работ Клары Бузашшиовой опубликованных в период 1961—1987 гг. Л. Двонч . . . . . .
К восмидесятилетию профессора Людовита Новака. Я. Сабол . . . . . .
Список работ проф. Людовита Новака опубликованных в период 1983—1987 гг. Я. Сабол . . . . . .

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

ROČNÍK 39 1988 ČÍSLO 2

VZŤAHY SLOVENČINY A ČEŠTINY A ICH VÝSKUM V NOVEJ ETAPE

JÁN BOSÁK

Slovenčina a čeština sú dva osobitné jazyky s ustálenou vnútornou stavbou. Hoci každý z týchto jazykov je jedinečný a neopakovateľný fenomén, objektívne sú si obidva jazyky veľmi blízke v gramatickej stavbe i vo výrazových prostriedkoch. Spoločné prvky v gramatickej stavbe i v lexike, vyplývajúce zo spoločného západoslovanského základu, ako aj z fungovania v spoločnom kultúrnom prostredí a dlhý čas aj v spoločnom štáte, prevyšujú počet i funkčnú závažnosť odlišných prvkov.

Rozhodujúcim medzníkom v dejinách slovenčiny v 20. storočí bolo utvorenie samostatného československého štátu r. 1918, a potom najmä dovŕšenie národnej a demokratickej revolúcie r. 1948, keď sa uplatnením leninského riešenia národnostnej otázky zabezpečili optimálne podmienky pre rozvoj slovenského národa, a tým aj jeho jazyka. Nová etapa vo vzťahu slovenčiny a češtiny sa začala utvárať po vyhlásení československej federácie r. 1968, najmä však po prekonaní krízového vývoja v našej spoločnosti v šesťdesiatych rokoch.

Po vzniku Československej republiky r. 1918 bola v obidvoch našich jazykoch dosť odlišná východisková situácia. Na rozdiel od funkčne a štýlovo diferencovanej češtiny slovenčina mala síce ustálenú formálnu stránku, ale pomerne slabo rozvitú lexiku, ktorá nestačila na vtedajšie ekonomické, technické a riadiace úlohy, ktoré mala v nových podmienkach plniť. Táto „komunikačná vzdialenosť" sa ešte viac prehlbovala v dôsledku falošnej buržoáznej teórie o jednom československom národe a jednom československom jazyku s dvoma spisovnými zneniami — českým a slovenským. Proti tejto nevedeckej teórii sa na Slovensku stavala idea osobitného slovenského národa a jeho jazyka. Boj za jazykovú „čistotu" sa však stal súčasťou boja o uchopenie politickej moci. Táto politická situácia sa odrazila aj v jazyku, keď sa v 30. rokoch v lexike aj gramatike uplatňovali dve kodifikácie spisovnej slovenčiny: centralistická kodifikácia V. Vážneho, umelo zbližujúca slovenčinu s češtinou, a autonomistická kodifikácia H. Bartka, umelo oddeľujúca slovenčinu od češtiny (porov. Ružička, 1975).

Zlom vo vzťahu našich dvoch národov a jazykov znamenala až národná a demokratická revolúcia, začatá Slovenským národným povstaním a zavŕšená

víťazstvom vo februári 1948. Trvalo však ešte viac ako dve desaťročia, kým sa vzťahy aj medzi našimi dvoma jazykmi objektívne vykryštalizovali a začali rozvíjať na ozajstnom, nedeformovanom národnostnom základe.

Programovo sa otázka vzťahu slovenčiny k češtine dostala do stredu pozornosti na konferencii o marxistickej jazykovede r. 1960 v Libliciach (Problémy marxistické jazykovědy, 1962, s. 387—439). Tu sa konštatovalo, že čeština a slovenčina sú dva veľmi blízke národné jazyky, ktoré sa rozvíjajú paralelne. Pritom sa zdôrazňoval konvergentný vývin češtiny a slovenčiny a vyhlásila sa požiadavka podporovať tento vývin (porov. aj Horecký, 1967). Na nasledujúcej konferencii o vývinových tendenciách a problémoch jazykovej kultúry, konanej r. 1962 v Bratislave (porov. Jazykovedné štúdie VII, 1963), sa pokračovalo v duchu tej istej tendencie. Takéto priamočiare chápanie vzťahu jazyka a spoločnosti, prejavujúce sa v zužovaní problematiky iba na jednostranný vplyv češtiny na slovenčinu, vyvolávalo obranné postoje mnohých príslušníkov slovenského národa (napríklad v známej diskusii v Kultúrnom živote „o nehatenom rozvoji slovenčiny" a „jazyku starých matérí"). V koncentrovanej podobe táto problematika vystúpila na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny r. 1966 v Smoleniciach a napokon vyústila do *Téz o slovenčine* (porov. zborník Kultúra spisovnej slovenčiny, 1967).

Politické východiská na prekonanie krízového vývoja v jazykovede sa prediskutovali a sformulovali na seminári zvolanom z podnetu ÚV KSČ (zborník O marxistickú jazykovedu v ČSSR, 1974). Prvým krokom bolo, že v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa utvorila komisia, ktorá zrevidovala puristické poučky, príkazy a zákazy a zaujala k nim kritické stanovisko, opreté o vedecké poznanie súčasnej spisovnej slovenčiny, tendencií jej rozvoja a jej vyjadrovacích potrieb. V záverečnej správe sa konštatovalo (Kačala, 1978), že súčasná spoločenská a jazyková situácia v našom štáte nedáva príčiny na zaujímanie puristických obranárskych postojov. Zároveň s tým sa začalo pracovať na koncipovaní *Česko-slovenského slovníka* (vyšiel r. 1979), ktorý si kládol za cieľ „podať slovenskému používateľovi živú zásobu spisovnej češtiny v jej súčasnej kodifikovanej podobe vo vzťahu k živej slovnej zásobe dnešnej spisovnej slovenčiny, upriamiť pozornosť na tradične citlivý okruh vzťahu slovnej zásoby češtiny a slovenčiny..." (s. 9).

Dôležitým momentom nového rozvoja bol fakt, že na základe politickej línie vychádzajúcej z marxistického prehodnotenia šesťdesiatych rokov sa akademické a vysokoškolské jazykovedné pracoviská začali programovo sústreďovať na riešenie metodologických otázok konfrontácie slovenčiny a češtiny (vrátane jazykovej politiky).

Rozhodujúcim medzníkom v tomto smere bolo vypracovanie východísk novej teórie spisovnej slovenčiny, ktorej autorom je J. Horecký (v koncentrovanej podobe na konferencii o teórii spisovného jazyka r. 1976; porov.

zborník Z teórie spisovného jazyka, 1979, s. 13—22). Táto teória (porov. aj Bosák, 1976) vychádza zo súčasnej spoločensko-politickej situácie, keď naša spoločnosť vstúpila do obdobia budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti. Dôsledné uplatňovanie princípov leninskej politiky o rovnoprávnosti národov a ich jazykov a prehlbujúca sa jednota našich dvoch národov vo federatívnom štáte odstránili objektívne korene puristického „obranárstva", resp. jeho novšej transformácie do predstavy „o havarijnom stave" slovenčiny. V súvislosti s utváraním socialistického národného vedomia sa menia aj postoje príslušníkov nášho národa k jazyku: jazyk sa berie ako bežný, civilný dorozumievací prostriedok, ktorý má slúžiť predovšetkým na bezporuchovú komunikáciu. A napokon v novej koncepcii teórie spisovného jazyka sa berie do úvahy aj súčasné obdobie vedecko-technického rozvoja a ekonomickej integrácie, čo si nevyhnutne vyžaduje istú unifikáciu v blízkych jazykoch (najmä v náučnej a administratívnej sfére).

Nová etapa vo výskume vzťahov slovenčiny a češtiny by nebola mysliteľná bez úzkej spolupráce českých a slovenských jazykovedcov. Tak na sympóziu *Slovenské národné povstanie — zdroj nových vzťahov v českej a slovenskej kultúre*, zorganizovanom pri príležitosti 30. výročia SNP filozofickými a akademickými pracoviskami v Prahe (porov. zborník Slavica Pragensia XVIII, 1975), sa v jeho jazykovednej časti poukázalo na neobyčajne aktuálnu problematiku konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny a na orientáciu v ďalšom výskume (porov. aj Horecký, 1980). Úlohy jazykovedného výskumu v tejto oblasti výstižne charakterizoval M. Grepl (op. cit., s. 199—206), keď zdôraznil, že o spôsobe spolužitia Čechov a Slovákov nerozhoduje lingvistika a lingvisti, ale stupeň rozvoja spoločnosti. Pri tomto rozvoji práve uskutočňovanie politického programu KSČ odstránilo potenciálne zvyšky v diferenciáciách vzájomných vzťahov našich dvoch národov. V tejto novej situácii dostáva novú podobu aj štúdium vzájomných vzťahov češtiny a slovenčiny: cieľom tohto štúdia má byť osvetľovanie vzájomných zhôd a odlišností, a nie predkladanie receptov na riešenie vzájomných vzťahov.

Konfrontačné štúdium češtiny a slovenčiny dostalo konkrétnejšiu podobu v ďalšom zväzku Slavica Pragensia, kde sú v prvej časti uverejnené česko-slovenské jazykovedné štúdie (Slavica Pragensia XXV, 1985). A. Jedlička (op. cit., s. 11—24) tu predstavil všeobecný náčrt doterajšieho konfrontačného štúdia i jeho nové aspekty. Práve zásluhou A. Jedličku konfrontačné štúdium češtiny a slovenčiny — najmä fungovanie národných jazykov v jednom štátnom útvare — aplikovaním teórie komunikácie a sociolingvistických prístupov získalo pevnú metodologickú základňu. V konfrontačnom štúdiu češtiny a slovenčiny sa prospešne využila teória jazykových kontaktov (porov. aj Budovičová, 1974). Na jej základe — v súvislosti s riešením problematiky variantnosti normy — bol vypracovaný aj pojem kontaktové varianty; sú to variantné prostriedky

vznikajúce v kontaktových podmienkach jazykov pri ich fungovaní v jednom štátnom útvare. V súvislosti s tým sa skúmali aj kontaktové varianty v súčasnej spisovnej češtine, ktoré vznikli pôsobením slovenčiny (Jedlička, 1974).

Významným prínosom pre objektívne poznanie a charakteristiku faktov vyplývajúcich z kontaktových podmienok fungovania našich dvoch jazykov sa ukázalo aj zavedenie a najmä ďalšie rozpracovanie pojmu jazyková situácia. Tento pojem totiž umožňuje prehĺbene charakterizovať fungovanie národných jazykov v konkrétnych spoločensko-politických a komunikačných podmienkach. Kontaktové javy sa tu interpretujú s rešpektovaním stratifikácie národného jazyka a jednotlivých funkčných štýlov, ďalej na základe diferenciácie jazykového (komunikačného) spoločenstva podľa regionálnej, sociálnej alebo generačnej príslušnosti, ako aj podľa komunikačného kontinua, teda podľa jednotlivých komunikačných sfér.

Československý model dvojjazykovej situácie rozpracúva v mnohých štúdiách V. Budovičová (koncentrovane napr. v štúdii z r. 1985). V rámci konfrontačnej lexikológie sleduje predovšetkým vývinové procesy v slovnej zásobe obidvoch jazykov, ktoré vznikajú v súčasných rozširujúcich sa kontaktových podmienkach, skúma spôsoby a príčiny integračných a diferenciačných procesov, konvergentného, divergentného a najmä najčastejšieho paralelného vývinu (vznik kontaktových synoným a kontaktových neologizmov). Súčasťou tohto výskumu je aj analýza postojov nositeľov (používateľov) našich dvoch národných jazykov. Kontaktové javy interpretuje v termínoch semikomunikácie — čiastkovej, neúplnej, štýlovo ohraničenej komunikácie medzi príslušníkmi blízko príbuzných jazykov v rozmanitých prostrediach a spoločenských funkciách.

Naznačené tendencie v skúmaní vzťahov slovenčiny a češtiny ukazujú, že tieto vzťahy nadobudli novú kvalitu po vyhlásení československej federácie r. 1968 a najmä po prekonaní krízového vývoja v šesťdesiatych rokoch. Obdobie posledných desiatich-pätnástich rokov charakterizujú také výrazné znaky, že ho možno chápať ako novú etapu tak v rozvoji našich jazykov, ako aj v ich skúmaní. Oprávňujú nás na to napr. aj výsledky konferencie v Štiříne r. 1984 (porov. Bosák, 1985), ako aj rokovanie konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre r. 1985 v Smoleniciach (zborník Jazyková politika a jazyková kultúra, 1986). Na rokovaní obidvoch konferencií sa objektívne charakterizovala súčasná jazyková situácia u nás a jej nové prvky, zvažovali sa tendencie súčasného aj budúceho vývinu. Na prvej konferencii (materiály vyjdú v sérii Slavica Pragensia) J. Horecký zdôraznil, že vzťahy medzi slovenčinou a češtinou sú v súčasnosti neobyčajne dynamické nielen v dôsledku dynamiky rozvoja našich dvoch jazykov, ale aj v súvislosti s formovaním jednotnej československej socialistickej kultúry a celého kultúrno-politického kontextu. Pritom však vzťahy medzi kultúrou, literatúrou a jazykom majú svoju špecifiku: na

jednej strane sa formuje nová socialistická kultúra založená na socialistickej jednote našich národov a vytýčených spoločných cieľov, na druhej strane sa paralelne, ale pritom osobitne rozvíjajú obidva naše národné jazyky. Najmä vďaka širokému pôsobeniu masových komunikačných prostriedkov sa u nás rozvíjajú pasívne jazykové kontakty (nositeľ jedného jazyka bez problémov vníma a rozumie prejavy v druhom jazyku). Pri posudzovaní týchto zložitých javov treba brať vždy do úvahy rozdielnu stratifikáciu a diferenciáciu národných jazykov, ako aj ich rozdielne kultúrne pozadie. Doterajší vývin ukazuje, že nové prvky a javy sa budú vyskytovať v čoraz väčšom rozsahu.

Riešenie jazykových otázok treba vidieť v širšom rámci, chápať ho ako čiastkové uplatňovanie dôsledného internacionalizmu. Tak ako treba brániť umelému odďaľovaniu našich jazykov, jednostrannému zdôrazňovaniu rozdielov medzi nimi, by bolo chybné orientovať sa na umelé zbližovanie obidvoch jazykových štruktúr, výsledku dlhodobého a osobitného rozvoja (J. Chloupek). Racionálne možno ovplyvňovať predovšetkým jazykovú prax (výchova na školách, spoločný postup pri tvorbe nových terminologických sústav, popularizácia jazykovedných poznatkov a pod.).

Novým momentom v používaní našich jazykov je dvojjazyková komunikácia (predovšetkým v rozhlase a televízii), ďalej procesy štýlového vyrovnávania na úrovni celkovej jazykovej situácie, ktoré sa realizujú v jednotlivých komunikačných sférach, integračné tendencie v profesijných a záujmových slangoch a i. (V. Budovičová). Treba vidieť, že tento vývinový pohyb nesmeruje len k vyrovnávaniu diferencií, ale popri konvergentných tendenciách (internacionalizácia slovnej zásoby, rovnaké modely tvorenia istých typov alebo vrstiev slov a pod.) sa dialekticky uplatňujú aj divergentné tendencie (napr. špecifika výrazovej stránky v literárnych dielach).

Významnú úlohu pri uplatňovaní inovačných procesov má zhodnosť, resp. podobnosť sociálnych a komunikačných podmienok a faktorov (A. Jedlička). Špecifické prejavy sú spojené s rozdielmi v štruktúre jazyka, ako aj s rozdielnymi podmienkami historického vývinu našich jazykov. Výskyt mnohých inovačných prvkov spoločného charakteru je spojený s konkrétnou funkčnou komunikačnou sférou, prípadne je motivovaný komunikačne (napr. univerbizačné a multiverbizačné jednotky).

Na konferencii o jazykovej politike a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti (okrem citovaného zborníka porov. aj rovnomennú expertízu štúdiu) sa prišlo k spoločnému záveru, že v dvojjazykovej situácii, aká sa vyvinula u nás, nemôže byť cieľom forsírovanie jedného z národných jazykov ako nadnárodného, ani rozvíjanie česko-slovenského bilingvizmu (bilingvizmus stráca zmysel, keď sa možno dorozumieť vlastnými jazykmi). Existujú však isté problémy v jazykovej úrovni tých našich spoluobčanov, ktorí z pracovných dôvodov používajú češtinu aj slovenčinu (Slováci žijúci v českom prostredí, Česi žijúci na

Slovensku). Rovnoprávne postavenie obidvoch našich národov v československom federatívnom štáte umožňuje posudzovať tieto vzťahy bez predsudkov a purizmu a mať na mysli len prospech socialistického štátu. Nemožno si naozaj lepšie pripomenúť sedemdesiat rokov od vzniku republiky a dvadsať rokov od vyhlásenia československej federácie ako práve touto konštatáciou.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

Bibliografia

BOSÁK, J.: Významná konferencia o novej teórii spisovného jazyka. Jazykovedný časopis, *27*, 1976, s. 181—186.

BOSÁK, J.: Konferencia o česko-slovenských jazykových vzťahoch v období socialistického rozvoja (Štiřín 16.—18. 10. 1984). Slovenská reč, *50*, 1985, s. 248—252.

BUDOVIČOVÁ, V.: Spisovné jazyky v kontakte (Sociolingvistický pohľad na dnešný vzťah slovenčiny a češtiny). Slovo a slovesnost, *35*, 1974, s. 171—181.

BUDOVIČOVÁ, V.: Z konfrontačného štúdia češtiny a slovenčiny. Československý model dvojjazykovej komunikácie. In: Slavica Pragensia XXV. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 25—38.

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. Bratislava, Veda 1979. 792 s.

GREPL, M.: Ke konfrontačnímu studiu češtiny a slovenštiny. In: Slavica Pragensia XVIII. Red. V. Budovičová, Praha, Univerzita Karlova 1975, s. 199—206.

HORECKÝ, J.: Vzťah spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 41—45.

HORECKÝ J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13—22.

HORECKÝ, J. (rec.): Slavica Pragensia XVIII. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1975. In: Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 88—89.

Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 17.—19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986. 368 s.

Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. [Expertízna štúdia. Spracovali J. Horecký, F. Kočiš, J. Kačala, K. Buzássyová, J. Bosák.] Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 3—9.

Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 248 s.

JEDLIČKA, A.: Poznámky ke konfrontačnímu studiu češtiny a slovenštiny. In: Jazykovedné štúdie XII. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 20—29.

JEDLIČKA, A.: Kořeny a rozvoj konfrontačního studia češtiny a slovenštiny. In: Slavica Pragensia XXV. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985, s. 11—24.

KAČALA, J.: Záverečná správa o činnosti pracovnej skupiny Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV na posúdenie starších kodifikačných príručiek. Slovenská reč, *43*, 1978, s. 295—302.

Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 296 s.

O marxistickú jazykovedu v ČSSR. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1974. 264 s.

O niektorých otázkach výskumu slovenčiny a jej kultúry. [Expertízna štúdia. Spracovali J. Bosák, K. Buzássyová, J. Horecký, J. Kačala, Š. Michalus, Š. Peciar, J. Ružička.] Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1980. 12 s.

Problémy marxistické jazykovědy. Red. J. Bělič a i. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 452 s.

RUŽIČKA, J.: Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 68 s.

Slavica Pragensia XVIII. Acta Universitatis Carolinae. Philologica 3—4. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1975. 257 s.

Slavica Pragensia XXV. Acta Universitatis Carolinae. Philologica 4—5. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1985. 300 s.

Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979. 224 s.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ СЛОВАЦКОГО И ЧЕШСКОГО ЯЗЫКОВ И ИХ ИССЛЕДОВАНИЕ НА НОВОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ

Резюме

Важнейшими вехами в истории словацкого языка в XX в. явились создание в 1918 г. самостоятельного чехословацкого государства и особенно победа народно-демократической революции в феврале 1948 г., обеспечившей необходимые предпосылки для решения национального вопроса на основе ленинских принципов, в результате чего были созданы самые благоприятные условия для развития словацкой нации, а тем самым и словацкого литературного языка. Этот период в словацкой истории определяется урегулированием взаимоотношений между чехами и словаками. Новый этап во взаимоотношениях словацкого и чешского языков совпадает с принятием закона о федерации в 1968 г., точнее начиная с преодолением кризисного периода в конце 60-ых годов.

Определяющим фактором на новом этапе является разработка новой теории словацкого литературного языка (Я. Горецки), основанной на коммуникативном подходе в исследовании не только по литературномы языку, а национальному языку, в исследовании отношения литературного языка с другими образованиями (формами) словацкого национального языка. В результате социолингвистической ориентации в исследовании словацкого и чешского языков, функционирующих в одном государственном образовании, было разработано прежде всего понятие языковой ситуации (А. Едличка, В. Барнет); постоянно усиливается внимание к социальной обусловленности процессов и тенденций их развития. В этих исследованиях нашла место и разработка таких понятий как теория языковых контактов, проблема контактовых вариантов, неологизмов, синонимов и др., уточняется модель двухязыковой коммуникации в условиях ЧССР (В. Будовичова); дело не в билингвизме, а в совместном развитии двух равноценных языков.

Характерной чертой современного этапа является паралельное равноправное развитие словацкого и чешского языков, главным образом при создании новой терминологии, которое осуществляется с учетом структурных различий данных языков. С одной стороны происходит устранение различий с чешким языком, но наряду с этими конвергентными тенденциями (интернационализация словарного состава, одинаковые словообразующие модели в определенных групах слов и т. п.), находят применение также дивергентные тенденции (напр. особенности языка художественной литературы).

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 39, 1988, 2

OBSAH, FORMA A FUNKCIA VETY AKO JAZYKOVÉHO ZNAKU

JÁN HORECKÝ

Klasická definícia znaku je veľmi jednoduchá: znak je to, čo stojí za niečo iné. Toto „ to, čo stojí za niečo iné" je materiálny, ale často aj ideálny objekt, ktorý je ako každý objekt vymedzený svojou štruktúrou (obsahom a formou) a funkciou. Ak z tohto hľadiska skúmame vetu, zisťujeme, že síce veta má svoju funkciu aj štruktúru, teda je to objekt, ale že táto štruktúra je viazaná na výpoveď. Lebo za istú situáciu stojí to, čo sa o nej v nejakom jazyku vypovedá, a toto vypovedanie musí mať nejakú vnímateľnú formu. Výpoveď dostáva formu vety. Je otázka, čo je obsahom tejto výpovede a akú má funkciu. Z tohto hľadiska teda veta nie je znak, ale forma výpovede.

Na osvetlenie nastolenej problematiky je potrebné aspoň stručne analyzovať tri okruhy problémov: vzťah medzi vetou a výpoveďou, obsahovo-formovú štruktúru výpovede a význam (funkciu) výpovede.

Na rozdiel medzi vetou a výpoveďou sa v našej jazykovede poukazuje už dávnejšie. Ako ukázal J. Nekvapil (1987), na pojmový rozdiel medzi vetou a výpoveďou začal poukazovať už S. Karcevskij. K Nekvapilovmu prehľadu treba, pravda, dodať niektoré hľadiská uplatňované v slovenskej syntaktickej literatúre, najmä novšie názory E. Paulinyho, ako aj stanoviská J. Oravca, J. Mistríka a M. Grepla.

Niektorí autori vôbec nepracujú s pojmom výpoveď, iní (napr. Grepl—Karlík, 1986) síce vymedzujú výpoveď ako „elementárnu textovú jednotku charakterizovanú istou komunikačnou funkciou a intonačne uzavretú", ale rovnako vymedzujú aj vetu (ako „komunikačnú jednotku textu uzavretú intonačne, teda vlastne výpoveď"). To znamená, že sa tu nerobí rozdiel medzi vetou a výpoveďou.

U tých autorov, ktorí uznávajú rozdiel medzi vetou a výpoveďou, možno pozorovať dve diametrálne odlišné východiská: jedni kladú výpoveď pred vetu, druhí naopak, vetu pred výpoveď.

V. Skalička (1948) a E. Pauliny (1948) vychádzajú vo svojich úvahách z vety ako schematického útvaru (frázy) a potom za výpoveď pokladajú realizáciu vetnej schémy. Niekedy sa výpoveď označuje ako prehovor, promluva, énonciation. V tomto zmysle aj J. Nekvapil (1987) definuje vetu ako „lexikálne obsadený i morfologicky stvárnený derivát vetného vzorca" a výpoveď ako „ intonačne (graficky) uzavretú postupnosť slovných foriem, relevantnú

z hľadiska danej komunikačnej situácie". Prekvapuje však pri týchto Nekvapilových vymedzeniach, že do definície výpovede kladie postupnosť slovných foriem a nie obsadenie (lexikálne) vetného vzorca. Vôbec neberie do úvahy významovú stránku.

Podobne aj J. Oravec (porov. Oravec—Bajzíková, 1982) definuje vetu ako „samostatnú predikatívnu konštrukciu s (relatívne) uceleným významom, intonačným vymedzením a s gramatickým usporiadaním členov". Výpoveď hodnotí len z hľadiska významu, a to ako „jednotku reči (z toho vyplýva, že vetu pokladá za jednotku jazyka) sémanticky uzavretú (jednoznačnú a relatívne samostatnú — na rozdiel od vety, ktorá je samostatná), ktorá je realizovaná za konkrétnym cieľom pri konkrétnych podmienkach jedným hovoriacim".

Požiadavka jedného hovoriaceho by sa mohla týkať aj vety, no ak sa formuluje len v súvislosti s výpoveďou, naznačuje sa tým azda to, že výpoveď je zložkou textu. Ale zložkou čoho je potom veta? Na súvislosť vety s textom upozorňuje aj F. Miko (1986), ale neuznáva výpoveď, a preto konštatuje, že veta je forma postupnej, dynamickej existencie textu, teda takého znakového útvaru, ktorého signifié tvoria téma, fakty a obsah, kým signifiant predstavuje veta. Z toho vyplýva, že prvotný je text a k vete možno dospieť až analýzou textu.

Na rozdiel od F. Mika a zhodne s J. Oravcom však J. Mistrík (1985) v súvislosti s textom nehovorí o vetách, ale o výpovediach, pričom výpoveď označuje za najmenšiu situačne zakotvenú jednotku prehovoru. Zdá sa, že aj on pokladá text za základ komunikácie, keď hovorí, že text je myšlienkový komplex, a výpoveď pokladá za jednotku tohto komplexu. Ale na inom mieste J. Mistrík (1984) hovorí, že veta ako samostatná organizovaná gramatická forma, pomocou ktorej sa vyjadruje ucelená myšlienka, je iba model, vzorec, podľa ktorého sa tvoria vety, kým výpoveď je konkrétna realizácia vety, vzorec, do ktorého sú dosadené lexikálne jednotky.

Uvažovať tu len o poradí výpoveď—veta, resp. veta—výpoveď znamená však značné zjednodušenie. Naznačuje to už F. Daneš (1964), keď rozlišuje tri prvky: výpovednú udalosť ako konkrétny prehovor, ďalej výpoveď ako minimálnu abstrakciu od individuálneho a náhodného a napokon vetný vzorec. Zdá sa však, že jeho vetný vzorec v skutočnosti nie je na konci reťazca, ale uprostred, medzi výpovednou udalosťou a vlastnou výpoveďou.

Toto postavenie vetného vzorca pokladáme za odôvodnené (porov. ďalej naše úvahy o situačnej a komunikačnej výpovedi).

V novších úvahách E. Paulinyho (1981) sa ukazuje, že ešte pred gramatickým stvárnením jestvuje explicitná forma myslenej výpovede. Z tohto pojmu však vyplýva, že ak jestvuje explicitná forma, treba predpokladať aj nevyjadrenú, nevyformovanú výpoveď. To je napokon v zhode aj s úvahami E. S.

Kubriakovovej (1986), ktorá po analýze najmä sovietskej psychologickej literatúry naznačuje, ako prebieha formovanie prejavu.

V tomto zmysle aj my vychádzame z predpokladu, že prvým článkom pri jazykovej komunikácii, presnejšie pri kódovaní oznámenia je výpoveď ako komplexný znak danej situácie, vymedzený obsahom a formou na rozličných rovinách a napokon dotvorený významom a prozodickými vlastnosťami ako komunikačná výpoveď. Treba potom rozoznávať dve výpovede: situačnú na označenie danej situácie a komunikačnú na umožnenie komunikácie o danej situácii.

Základné zložky situačnej výpovede sú obsah a forma (porov. schému). Obsahom tejto výpovede je to, čo sa o situácii vypovedá, propozícia, formou je prvé gramatické stvárnenie, t. j. veta, resp. súvetie, alebo aj ekvivalent vety typu *Škola, nám. 5. apríla* a pod.

Aj propozícia ako obsahová zložka výpovede má prvky, ktoré stoja vo vzťahu obsahu a formy, resp. podľa V. Černíka (1986) vo vzťahu podstatného a doplnkového obsahu. Z povahy veci vyplýva, že obsahovú zložku tu tvorí to, čo sa označuje (napr. u Grepla—Karlíka, 1986) ako propozičný obsah. Pre jednotlivé propozičné obsahy sú primerané isté formy; tie sa označujú u W. Schmidta ako komunikačné postupy (Wilske, 1984). Aj v komunikačnom postupe možno zreteľne rozlíšiť na jednej strane obsahovú zložku, to je komunikačný zámer, a na druhej strane spôsob jeho formovania čiže performant. Pri analýze komunikačných postupov možno dôjsť k predbežnému záveru, že základné typy sú informačný, invenčný, direktívny a regulačný postup. Každý z nich sa realizuje istou formou: niekedy je performant explicitný (typu *oznamujem, zisťujem, prikazujem, nariaďujem*), ale vo väčšine prípadov je implicitný, zahrnutý do použitého slovesa alebo do celkového zmyslu výpovede.

Vo formovej zložke situačnej výpovede, totiž vo vete možno tiež rozlišovať dva prvky: označujú sa ako vnútorná forma a vonkajšia forma. Vnútornou formou vety ako základného formového prvku situačnej výpovede je analogon propozičného obsahu, totiž abstraktná myšlienková štruktúra; aj tá sa člení na vnútornú zložku, ktorú možno označiť ako argumentovú, faktovú štruktúru, lebo obsahuje a organizuje fakty, a vonkajšiu zložku, ktorou sa vyjadrujú prístupy k faktom, argumentom čiže modálnosť (o modálnosti porov. podrobnejšie a súhrnne u Grepla—Karlíka, 1986). Do obsahovej zložky modálnosti patria jej typy (vôľová, postojová, istotná), do formovej zložky modálne výrazy a vetné typy.

Proti myšlienkovej štruktúre vety stojí čisto formová zložka, označovaná v doterajšej literatúre ako konštrukcia, resp. vetný vzorec alebo vetná štruktúra (u M. Grepla). Je známe, že popri základnom type vetného vzorca $S_{nom} - VF - S_{ak}$ jestvujú rozličné odvodené a rozvité vzorce (Daneš—Hlavsa a kol., 1981). Rozborom navrhovaných vetných vzorcov, resp. vetných štruktúr

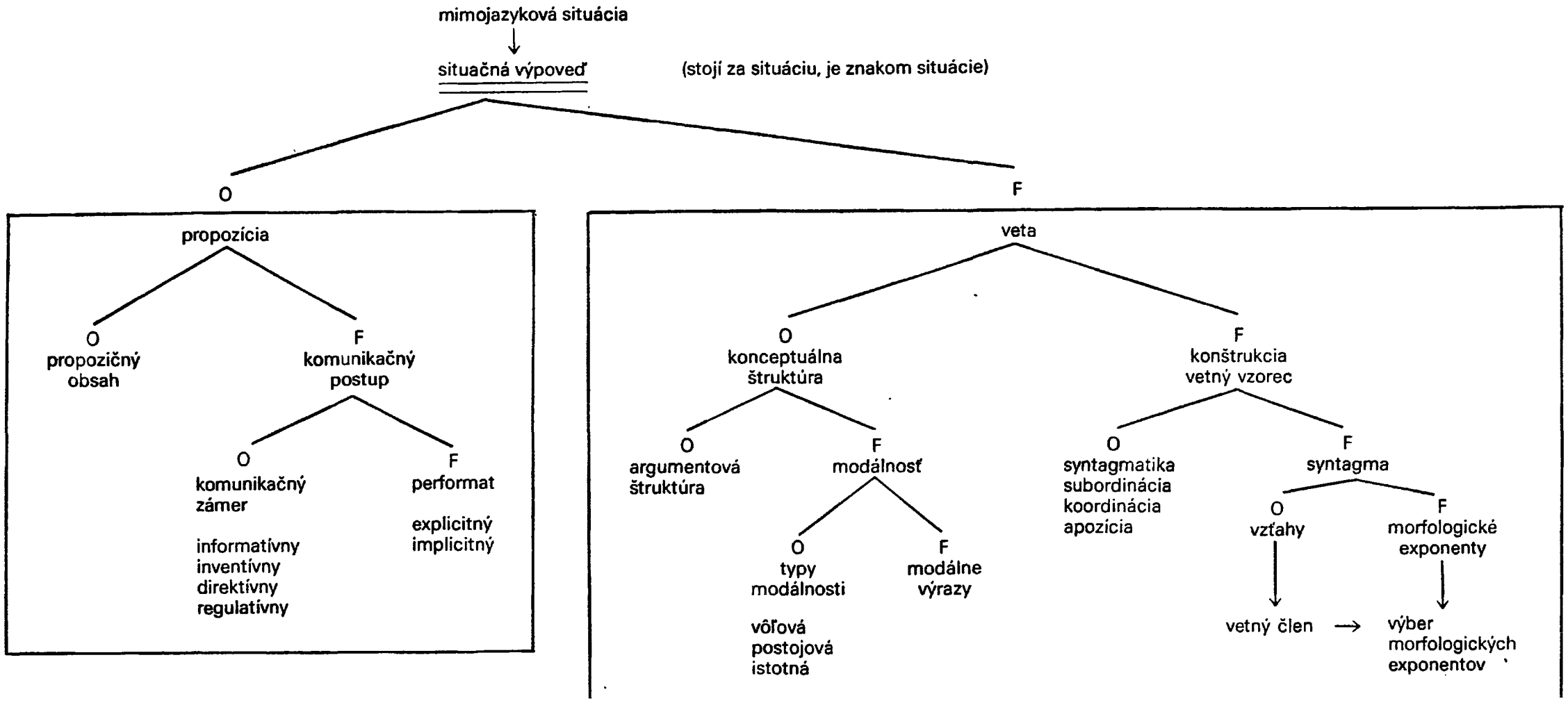
mimojazyková situácia
situačná výpoveď
(stojí za situáciu, je znakom situácie)
O
F
propozícia
O
propozičný obsah
F
komunikačný postup
O
komunikačný zámer
informatívny
inventívny
direktívny
regulatívny
F
performat
explicitný
implicitný
veta
O
konceptuálna štruktúra
O
argumentová štruktúra
F
modálnosť
O
typy modálnosti
vôľová
postojová
istotná
F
modálne výrazy
F
konštrukcia vetný vzorec
O
syntagmatika
subordinácia
koordinácia
apozícia
F
syntagma
O
vzťahy
vetný člen
F
morfologické exponenty
výber morfologických exponentov

možno ľahko zistiť, že ich obsahom (resp. na rovine formy vnútornou formou) sú vzťahy označované ako subordinácia, koordinácia a apozícia, vyjadrované príslušnými syntagmami ako ich vonkajšou formou. Syntagma ako vonkajšia forma konštrukcie má zase binárnu štruktúru: vnútornú formu tvoria vzťahy označované ako predikácia, determinácia a koordinácia, pričom predikácia a determinácia sú prejavom subordinácie zo syntagmatickej zložky. Vonkajšiu formu syntagmy tvoria jej morfologické exponenty. Do takto vymedzenej syntagmy sa napokon dosadzujú vetné členy a príslušný súbor ich morfologických exponentov.

V slovakistickej syntaktickej literatúre sa už dávno rozlišuje obsah a forma syntagmy, ale niet jednoty vo vymedzovaní týchto zložiek. J. Ružička (1959) pokladá za obsahovú stránku syntagmy vzťahy, t. j. koordináciu a determináciu (my tieto vzťahy pokladáme za obsahovú zložku nie syntagmy, ale konštrukcie), kým za formu pokladá parataxu a hypotaxu.

Je zrejmé, že tieto prvky sa objavujú len v súvetiach a tam patria do ich obsahovej zložky, podobne ako vzťahy subordinácie a koordinácie tvoria obsahovú zložku konštrukcie. J. Oravec (Oravec—Bajzíková, 1982) zahrnuje do formy syntagmatické prostriedky, ale aj formy, pomocou ktorých sa slová spájajú do skladov. J. Oravec nehovorí o forme syntagmy, ale o jej význame, ktorým rozumie vzťahy reálnej skutočnosti spracované vedomím hovoriacich. J. Kačala (1982) pokladá za obsah syntagmy syntaktický, resp. syntagmatický vzťah a za formu gramatický spôsob realizácie tohto obsahu.

V súčasnej diskusii sa zaujímajú protichodné stanoviská. F. Kočiš (1981) nadväzuje na Oravcovu definíciu syntagmy, podľa ktorej syntagma je spresnené pomenovanie vychádzajúce zo sémantiky slov, ale zároveň súvisiace s celkovou sémantikou vety, resp. lineárne a štruktúrne organizované spojenie dvoch alebo viacerých plnovýznamových slov. F. Kočiš správne poukazuje na potrebu rozlišovať vonkajšiu a vnútornú formu: do vnútornej formy kladie štruktúrny vzťah medzi členmi syntagmy, do vonkajšej formy morfologické prostriedky.

Treba však dodať, že aj v obsahu treba rozlišovať dve zložky, podstatný obsah a doplnkový obsah (Černík, 1986), pravda, pre syntax v klasickom chápaní to nie je potrebné. No okrem toho sa ukazuje, že aj spomenuté dve zložky obsahu podobne ako dve zložky formy (vnútorná a vonkajšia) sú vo vzájomnom binárnom vzťahu: doplnkový obsah je v istom zmysle (javovou) formou podstatného obsahu a vonkajšia forma je formou pre vnútornú formu, ktorá dostáva isté znaky obsahu.

Tieto štyri zložky dôsledne rozlišuje aj J. Dolník (1987), ale v obsahu rozlišuje ešte materiálnu a ideálnu zložku. Ale ak do vnútorného obsahu syntagmy kladie lexémy ako materiálnu zložku a pritom definuje vzťah medzi pojmom a explikačným komponentom z obsahu slov ako ideálnu zložku, vykazuje tieto

vnútorné zložky vlastne von zo syntagmy. To, čo označuje J. Dolník ako vnútornú formu a vnútorný obsah syntagmy, nie sú formové prvky, ale základné zložky v štruktúre pomenovania, teda nie v syntagme.

Ako vidieť, základný problém je v tom, či lexéma, resp. trieda lexém alebo aj trieda slovných tvarov patria do syntagmy. Ak sa však vezme do úvahy miesto syntagmy v štruktúre vety, resp. presnejšie v celom výpovednom systéme (ako je zobrazený v našej schéme), ukazuje sa, že syntagma má pevné miesto vo formovej zložke výpovede, totiž vo vete, ale práve preto vždy musí zostať na rovine formy. Lexikálne zložky sa vlastne len dosadzujú až na výstupe z tohto formového systému.

Aby však obsah a forma situačnej výpovede so všetkými naznačenými zložkami tvorili celok, ktorý môže fungovať v komunikácii na prenášanie oznámenia o označovanej situácii, musí byť situačná výpoveď doplnená o ďalšie zložky, a to zase obsahové i formové. Obsahovú zložku komunikačnej výpovede tvoria také prvky ako vetná perspektíva (či už chápaná ako aktuálne členenie výpovede, ako komunikatívna perspektíva alebo členenie na základ a ohnisko), ale aj kontextové zapojenie, ba aj diatéza, schopnosť podliehať rozličným úpravám podľa celkovej vetnej, resp. výpovednej perspektívy. A na formovej strane sa musí realizovať často vyžadovaná intonačná uzavretosť, reprezentovaná predovšetkým prozodickými vlastnosťami.

Len v súvislosti s komunikačnou výpoveďou ako uzavretým útvarom na prenášanie oznámenia má zmysel hovoriť o význame a zmysle. Treba tu však znova posúdiť trojicu základných pojmov obsah—forma—význam, najmä preto, že pomerne často sa obsah a význam stotožňujú. Toto stotožňovanie sa veľmi výrazne prejavuje u tých autorov, ktorí viažu význam na formu a ukazujú, že istá forma musí mať význam, lebo spätie významu s formou je ustálené, spoločensky záväzné. Iní autori však nerozlišujú medzi obsahom a významom a hovoria napr. o obsahu vety čiže o významovej výstavbe vety. Správne však konštatuje J. Kačala (1982), že sémantika vety nie je totožná ani s komunikačným obsahom vety, ani s aktuálnym členením, ani s gramatickou stavbou vety. Obsah vety je to, o čom veta vypovedá, o čom komunikuje, kým sémantika vety je prejavom súhry, zladenosti sématických komponentov vety. Na inom mieste J. Kačala (1986) do sémantickej zložky vety zahrnuje sémantickú stavbu (v zmysle konfigurácie sémantických elementov), ale aj obsah (veta je výpoveďou o istom úseku skutočnosti), ba aj členenie téma — réma, modálnosť a expresívnosť. Mnohé z týchto zložiek, ako vidieť z našej schémy, patria do obsahovej zložky výpovede (či už situačnej alebo komunikačnej).

F. Šticha (1984) pokladá za jednotiaci prvok vetného znaku obsah a rozlišuje v ňom štyri zložky: situačnú (denotácia, referencia), kognitívnu (zmysel ako abstraktná myšlienková hodnota), komunikačnú (význam ako

myšlienková realita zodpovedajúca logickému obsahu) a jazykovú (hodnota ako informácia o hodnotách mimojazykovej myšlienkovej reality). Paradoxné je, že za jazykovú zložku pokladá len informáciu a hodnotu. Iní autori (napr. Sgall—Hajičová—Panevová, 1986) rozlišujú obsah ako prvok kognitívny, význam ako informačný a zmysel ako komunikačný.

Vzhľadom na naznačenú pestrosť treba si znovu ujasniť vzťah uvedených základných pojmov, obsahu, formy a významu.

Ak sa význam pokladá za fakt vedomia, za odraz javov a procesov skutočnosti (Probleme der semantischen Analyse, 1977), vedie to nevyhnutne k záveru, že význam nepatrí do jazyka. Keby bol význam iba faktorom vedomia, nemohol by patriť do jazyka. Aj keď sa v miernejšej formulácii pokladá za spojivo medzi jazykom a vedomím (napr. Kačala, 1986), kladie sa mimo jazyka. Uvedeným spojivom môže byť najviac ak koncept (podľa Pavilionisa, 1983). Ak sa zdôrazňuje, že význam je spätý s výrazom čiže formou, kladie sa znamienko rovnosti medzi výraz a formu. No v dôsledku toho by sa malo klásť znamienko rovnosti na druhej strane medzi obsah a význam.

Jemnejšie vystihuje situáciu Dokulilov postreh (Dokulil—Daneš, 1958), že význam je obsah v zrkadlení formy, pravda, s výhradou, že obsah a forma nie sú v zrkadliacom vzťahu, ale tvoria jednotu ako charakteristické vlastnosti predmetu. Ak sa obsah pokladá za kognitívny, resp. ontologický prvok (Sgall—Hajičová—Panevová, 1986), potom jazykový výraz nemá obsah a formu a trojica myšlienkový obsah—jazyková forma—jazykový význam nepatrí celá do jazyka. Je to však v zhode s tézou, že sémantika skúma spojenie významu s formou.

Ak sa ukazuje, že obsah i forma ako filozofické kategórie sú charakteristikou každého objektu, malo by to platiť aj o výpovedi, ale aj o vete, aj o slove — slovom o všetkých jednotkách, ktoré majú znakovú povahu. Znak je totiž jednota obsahu a formy. Ale ak sa dá ukázať, že veta nie je znak, ale iba forma znaku (resp. situačnej výpovede), nemá zmysel uvažovať o jej význame. Význam patrí vždy k jazykovému znaku ako celku, teda v každej koncepcii patrí ku komunikačnej výpovedi, lebo len ňou sa denotuje alebo referuje istá situácia. V tomto zmysle význam nemožno stotožňovať len s tektogramatickou rovinou vety alebo s aktuálnym členením, ak sa chápe ako obsahová čiže významová výstavba vety, ale ani s gramatickou stavbou. Nemá zmysel ani Danešov výraz obsahová výstavba výpovede, lebo nejde len o usporiadanie lexikálneho a gramatického materiálu, ale o zložitú štruktúru vzťahov medzi obsahom a formou. Až na túto obsahovo-formovú štruktúru ako celok sa pripína význam ako to, čo umožňuje používať danú výpoveď na úspešnú komunikáciu v konkrétnej situácii. Význam v tomto ponímaní je teda veľmi blízky funkcii, a tak sa vlastne spĺňa požiadavka, že každý objekt musí byť vymedzený svojou štruktúrou (t. j. obsahom a formou) a funkciou.

Prirodzene, aj takto chápaný význam výpovede možno rozložiť na menšie zložky: ak pri nominačnom znaku sú to sémantické príznaky, pri komunikačnej výpovedi zase lexikálne obsadenie vetných členov.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

Bibliografia

ČERNÍK, V.: Systém kategórií materialistickej dialektiky. Bratislava, Pravda 1986. 730 s.

DANEŠ, F.: A three-level approach to syntax. In: Travaux linguistiques de Prague. 1. Praha, Nakladatelství ČSAV 1964, s. 225—240.

DANEŠ, F.—HLAVSA, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha, Academia 1981. 279 s.

DOKULIL, M.—DANEŠ. F.: K tzv. výrazové a mluvnické stavbě věty. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Praha, Nakladatelství ČSAV 1958, s. 231—246.

DOLNÍK, J.: Obsah a forma syntagmy. Slovenská reč, *52*, 1987, s. 34—44.

GREPL, M.—KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 474 s.

KAČALA, J.: Bilaterálnosť syntagmy a syntaktický význam. Jazykovedný časopis, *33*, 1982, s. 159—170.

KAČALA, J.: Sémantika a veta. In: Študijné texty zo slovenského jazyka a literatúry pre učiteľov stredných škôl. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982, s. 111—132.

KAČALA, J.: Sémantika vo vete. In: Studia Academica Slovaca. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 239—254.

KOČIŠ, F.: Príspevok do diskusie o obsahu a forme syntagmy. Slovenská reč, *46*, 1981, s. 69—78.

KUBRIAKOVA, E. S.: Nominativnyj aspekt rečevoj dejateľnosti. Moskva, Nauka 1986. 158 s.

MIKO, F.: Veta ako semiotická jednotka. Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 10—20.

MISTRÍK, J.: Moderná slovenčina. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 253 s.

MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.

NEKVAPIL, J.: Historiografické poznámky k problematice věty a výpovědi. Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 60—71.

ORAVEC, J.—BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 268 s.

PAULINY, E.: La phrase et l'énonciation. In: Recueil linguistique de Bratislava. 1. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1948, s. 59—66.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. Opis jazykového systému. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 322 s.

PAVILIONIS, R. I.: Problema smysla. Moskva, Mysľ 1983. 296 s.

Probleme der semantischen Analyse. Red. D. Viehweger. Studia grammatica XV. Berlin, Akademie-Verlag 1977. 405 s.

RUŽIČKA, J.: Základné sporné otázky slovenskej skladby. Jazykovedné štúdie. 4. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 7—34.

SGALL, P.—HAJIČOVÁ, E.—PANEVOVÁ, J.: The meaning of the sentence in its semantic and pragmatic aspects. Praha, Academia 1986. 353 s.

SKALIČKA, V.: The need for linguistics of la parole. In: Recueil linguistique de Bratislava. 1. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1948, s. 21—38.

ŠTÍCHA, F.: Utváření a hierarchizace struktury větného znaku. Praha, Universita Karlova 1984. 129 s.

СОДЕРЖАНИЕ, ФОРМА И ФУНКЦИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В КАЧЕСТВЕ ЯЗЫКОВОГО ЗНАКА

Резюме

В статье анализируются три вида проблем: отношение между высказыванием и предложением, содержательно-формальная структура и значение высказывания.

Некоторые авторы ставят высказывание выше предложения, другие, наоборот, считают высказывание ниже предложения. В том случае, когда высказывание является первичным знаком данной ситуации, надо постулировать его позицию выше предложения. Тогда предложение является формой высказывания (его содержанием является пропозиция). Но в коммуникативных целях надо понимать коммуникативное высказывание как комплетизацию предложения.

Все составные части ситуативного высказывания, предложения и коммуникативного высказывания характеризуются содержанием и формой.

Если считать содержание и форму основными составными частями любого языкового знака, то значение имеют только основные составные части в неразрывном единстве содержания и формы. Значение в таком случае понимаем как нечто, что позволяет использовать данную единцу (высказывание, предложение, синтагму) для успешной коммуникации в определённой ситуации. В этом смысле значение близко функции. Таким образом каждый объект должен определяться своей структурой (содержанием и формой) и функцией (значением).

CONTENT, FORM, AND FUNCTION OF THE SENTENCE AS LINGUISTIC SIGN

Summary

There are three groups of problems to be investigated: the relationship between utterance and sentence, the content — form structure of utterance, and the meaning of utterance or sentence.

As to the arrangement of utterance and sentence some authors belief the utterance is to be conceived of as preceding the sentence, while other authors point out that the sentence occupies the first place in forming the message. However, it is clear enough that the primary sign of a given situation is the utterance as standing instead of a situation. The sentence is then but the form of this utterance. Nevertheless in forming the message the complex means as formed by the aid of situational utterance (an also by the sentence) must be completed by some hypersyntactic elements forming the communicative utterance in this way.

As to the primary (i.e. situational) utterance it is characterized by the relationship between content and form not only on the highest level, but also successively on each level, i.e. on the level of proposition, on the level of sentence pattern, on the level of syntagm, on the level of speech acts etc.

Finally, it is pointed out that the meaning belong to the linguistic sign conceived of as a whole. Consequently, the meaning is conceived of as an element that inable the speaker to use the communicative utterance in linguistic communication in order to express the sens of the linguistic message.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 39, 1988, 2

SÉMANTIKA SLOVESA A INTENCIA SLOVESNÉHO DEJA (K JAZYKOVÉMU VYJADRENIU KATEGÓRIE ČASU A PRIESTORU)

JÁN KAČALA

Protiklad stálosti a premenlivosti, ktorý sa svojou gnozeologickou hodnotou opiera o všeobecnú ľudskú skúsenosť, má ako zovšeobecnenie tejto skúsenosti, ale najmä vedeckých poznatkov mnohých špeciálnych vedných disciplín svoj prejav aj na filozofickej rovine (porovnaj napríklad také filozofické kategórie, ako je hmota, kvantita a kvalita, zmena, pohyb, jednota a boj protikladov a ďalšie). Vo filozofickej formulácii, podanej skôr z pozícií premenlivosti vecí, sa dialektika stálosti a premenlivosti predstavuje napríklad takto: „V skutočne existujúcom bytí vždy niečo vzniká, začína byť a niečo zaniká, prestáva byť; zároveň však v tomto ustavičnom vznikaní a zanikaní niečo pretrváva“ (Černík, 1986, s. 65).

Je prirodzené, že ako zovšeobecnenie stáročnej poznávacej činnosti a skúsenosti človeka z pretvárania prírody, spoločnosti aj seba samého má opozícia stálosti a premenlivosti svoju podobu aj v prirodzenom jazyku a jeho zložitom systéme. V jazykovom systéme je táto opozícia veľmi zreteľne fixovaná na lexikálnosémantickej rovine, t. j. vo význame lexikálnych jednotiek ako prvkov, pomocou ktorých segmentujeme vonkajšiu kontinuálnu skutočnosť na diskrétne a pomenovateľné jednotky, resp. časti. Na lexikálnosémantickej rovine jazykového systému nachodíme tento protiklad stálosti a premenlivosti realizovaný v podobe protikladu dvoch základných slovných druhov — podstatných mien a slovies. Podstatné mená ako pomenovania predmetov v najširšom zmysle (t. j. aj spredmetnene chápaných dejov, napr. *orba, úprava*, resp. vlastností, napr. *krása, hladkosť*) implikujú vo svojom význame stálosť, ktorá zároveň funguje ako podmienka na vyčlenenie predmetu spomedzi ostatných rovnorodých aj nerovnorodých javov skutočnosti. Máme tu na mysli aj to, že najvšeobecnejší kategoriálny význam podstatných mien sa vystihuje opisom „niečo sa uvedomuje ako samostatne existujúce“ a podstatné meno sa potom pokladá za „pomenovanie samostatne existujúceho bez ohľadu na čas“ (Pauliny, 1958a, s. 22; porov. v tejto súvislosti aj Štúrovo označenie podstatných mien ako samostatných slov — Štúr, 1846, s. 112 a i.). Stálosť predmetu v jeho kvalitatívnej rovine je teda podmienkou, aby sme si uvedomili niečo ako samostatne existujúce.

Na druhej strane slovesá ako pomenovania dejov, procesov, činností, resp. všeobecne dynamických príznakov implikujú vo svojom význame premenlivosť,

ktorá sa zasa pripisuje, prisudzuje predmetom alebo javom a tvorí tak ich univerzálny atribút. Preto sa i najvšeobecnejší význam slovies vystihuje opisom „niečo sa uvedomuje ako existujúce s ohľadom na čas“ a sloveso sa podľa toho chápe ako „pomenovanie nesamostatne existujúceho s trvaním v čase“ (Pauliny, 1958a, s. 22).

V jazyku sa teda utvorili a fixovali prostriedky tak na pomenovanie relatívne stálych vecí, javov, ktoré pôsobia na nás svojou predmetnosťou, substanciálnosťou, samostatným jestvovaním (t. j. bez zreteľa na ich premenlivosť v čase), ako aj na pomenovanie premenlivosti týchto vecí, ich procesuálnosti, resp. plynutia v čase. Na ilustráciu tohto základného chápania protikladu stálosti a premenlivosti v jazykovom spracovaní nám môžu slúžiť z jednej strany také pomenovania, ako sú *kameň*, *voda*, *strom*, *človek*, ktoré vnímame a hodnotíme ako predmety jestvujúce samostatne a vyznačujúce sa relatívnou stálosťou, a z druhej strany také pomenovania, ako sú *zvetrávať*, *tiecť*, *rásť*, *meniť* (*prírodu*), ktoré ako dynamické príznaky pripisované uvedeným predmetom vyjadrujú premenu, procesuálnosť, činnosť týchto predmetov. Dôležité je, že túto premenlivosť si uvedomujeme nie ako vyskytujúcu sa, pôsobiacu a pod. samostatne, lež práve v relácii s príslušným predmetom, ktorému sa ako dynamický príznak prisudzuje. Tečenie nejestvuje samo osebe, izolovane, lež iba v súvise s vodou, ktorej sa ako dynamický príznak pripisuje, pričom voda sa vníma ako stála, oddelená od iných rovnorodých aj nerovnorodých objektov objektívnej skutočnosti.

Pravdaže, tak ako iné javy v jazyku ani stálosť a premenlivosť jazykových javov nemá absolútny, lež relatívny ráz. Protiklad stálosti a premenlivosti v jazyku má síce ráz podstatného protikladu, lebo sa týka fundamentálneho javu celej jazykovej stavby, ale jeho relatívnosť sa potvrdzuje už tým, že aj premenlivosť možno v jazyku osamostatniť, a tak aj to, čo v mimojazykovej skutočnosti nemá predmetnú oporu, možno v jazyku chápať a predstaviť ako jestvujúce samostatne, t. j. majúce povahu predmetu (týka sa to spomínaných spredmetnene chápaných dejov a vlastností). V súvise s relatívnosťou protikladu stálosti a premenlivosti v jazyku sa žiada spomenúť aj vzájomné vzťahy slovies a podstatných mien v oblasti slovnodruhových prechodov: viaceré neurčité slovesné tvary (týka sa to zreteľne slovesných podstatných mien, činných a trpných príčastí) prechádzajú medzi podstatné mená. Takéto slovnodruhové prechody by neboli možné, keby slovesá a podstatné mená ako základné slovné druhy nemali okrem výrazne protichodných aj niektoré spoločné sémantické aj výrazové črty; tie sa, pravda, týkajú periférie daného slovného druhu, nie jeho centra. V tejto súvislosti by bolo možné uviesť aj vzájomné bohaté slovotvorné vzťahy medzi týmito dvoma základnými slovnými druhmi (obraz týchto vzťahov porov. napr. v prácach Horecký, 1971; Buzássyová, 1974).

Aj predmety, ktoré charakterizuje stálosť, aj deje, procesy, stavy ako dynamické príznaky, ktorým je vlastná premenlivosť, majú časovú a priestorovú

dimenziu, jestvujú, resp. odohrávajú sa teda v čase a priestore. Podľa I. Hrušovského (1975, s. 149) „všetko konkrétne bytie je nejakým spôsobom určené. Túto určenosť vyjadrujeme v prvom rade kategóriami času a priestoru". Čas a priestor sú univerzálne ontologické (v relácii k hmote a jej formám) aj gnozeologické kategórie a osobitným spôsobom sa odrážajú aj v prirodzenom jazyku. Najmä kategória času sa spracúva na rozličných úrovniach jazykovej stavby a v najvšeobecnejšej podobe sa v jazykoch nášho typu vyskytuje ako gramatická kategória slovesa s rozhodujúcou úlohou pri aktualizácii, resp. pri predikačnom akte. Ako ukazujú aj uvedené charakteristiky najvšeobecnejšieho významu slovesa ako slovného druhu, prvok času je bytostne zviazaný s významom slovesa a práve týmto sémanticky a gramaticky konštituovaným prvkom sa sloveso výrazne odlišuje od všetkých ostatných slovných druhov, najmä od prídavného mena, ktoré vyjadruje rovnako ako sloveso príznak, ale na rozdiel od slovesa príznak bez zreteľa na čas, t. j. statický príznak.

Dôležitosť časovej a priestorovej dimenzie pre sloveso a jeho význam vyzdvihol E. Pauliny už r. 1957 (na konferencii o historickoporovnávacom štúdiu slovanských jazykov) takto: „Trvaním v čase je daná dynamickosť slovesa, t. j. okolnosť, že myšlienkový obsah vyjadrený slovesom nie je statický, ale plynie. Jeho plynutie sa vyjadruje jednak plynutím v čase, jednak plynutím v priestore. Plynutím v priestore môžeme nazvať fakt, že slovesný dej sa ponímа vždy ako odniekade vychádzajúci a niekam smerujúci. Plynutie v čase sa vyjadruje jednak slovesnými tvarmi vyjadrujúcimi čas deja, jednak tvarmi vyjadrujúcimi časové závislosti medzi slovesnými dejmi... plynutie v priestore... je dôležité pre poňatie slovesnej rekcie" (Pauliny, 1958b, s. 40). Z tohto vymedzenia významu času pre sloveso možno bez výhrad prijať iba konštatovanie, že trvaním v čase je daná dynamickosť slovesa. V tvrdení, že plynutie v čase sa vyjadruje slovesnými tvarmi, vidíme isté krátke spojenie medzi lexikálnou sémantikou („plynutie v čase") a gramatickou sémantikou („vyjadruje sa slovesnými tvarmi vyjadrujúcimi čas deja"). Tu podľa našej mienky neprichádzajú do úvahy slovesné tvary vyjadrujúce čas deja, lebo pri nich ide už o gramatickú kategóriu času, ktorá je súčasťou vetotvorného aktu; v danej súvislosti treba zostávať na úrovni slovesa ako lexikálnej jednotky a časovú dimenziu, resp. plynutie v čase posudzovať ako zložku lexikálneho významu slovesa, ktorá je zreteľná aj na pomenovacom tvare slovesa, t. j. na neurčitku, a nie je iba vecou slovesných tvarov vyjadrujúcich čas ako predikačnú kategóriu. Pri časovej dimenzii dynamického príznaku nejde teda o chápanie, resp. označenie deja ako prechádzajúceho z minulosti cez jestvujúce do budúcnosti. Ide jednoducho o plynutie času, o uvedomovanie si dynamického príznaku ako niečoho, čo prebieha v čase.

Časovú a priestorovú dimenziu slovesa, resp. jeho kategoriálneho komponentu v sémantike vyzdvihuje E. Pauliny aj vo svojej *Slovenskej gramatike* (Pauliny, 1981, s. 148) a v súhlase s ním tak robia ďalší slovenskí lingvisti; napr.

J. Oravec (1967, s. 9) hovorí o deji ako o dynamickom príznaku veci v priestore, J. Ružička (1968b, s. 54) charakterizuje intenciu čiže zameranie slovesného deja ako plynutie v priestore, J. Kačala (1971, s. 76) vymedzuje dynamické príznaky, ktoré tvoria rozhodujúcu zložku významu slovesa, ako procesy prebiehajúce v čase a plynúce v priestore a intenciu slovesného deja opisuje ako „rozloženie" slovesného deja medzi substanciami, t. j. v priestore.

Pri riešení vzťahu medzi významom slovesa a intenciou slovesného deja sa žiada vyjsť z charakteristiky významu slovesa. V súhlase s výsledkami metódy komponentovej analýzy chápeme význam slovesa a pomenovania vôbec ako hierarchicky usporiadaný systém, v ktorom sa rozlišujú sémantické komponenty rozličnej úrovne zovšeobecnenia. Pripomeňme si, že v našom členení sémantických komponentov pomenovania vychádzame z terciárneho princípu, ktorý zodpovedá rozlišovaniu univerzálnych, skupinových a individuálnych javov vo filozofii; rozoznávame tak kategoriálne, subkategoriálne a individuálne komponenty v sémantike pomenovania. V sémantike slovesa kategoriálny komponent stojí na najvyššej úrovni zovšeobecnenia a tvorí ho dynamický príznak veci (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 360), resp. príznak prebiehajúci v čase (Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny, 1975, s. 33); E. Pauliny (1958a, s. 22), ako sme už uviedli, hovorí tu o nesamostatne existujúcom s trvaním v čase. Subkategoriálne komponenty v sémantike slovesa stoja na nižšej úrovni zovšeobecnenia a zahŕňajú také javy ako procesuálnosť — neprocesuálnosť dynamického príznaku, činnostnosť — stavovosť, kauzatívnosť — nekauzatívnosť, zámernosť — nezámernosť a niektoré ďalšie. Individuálny komponent v sémantike slovesa je na najnižšej úrovni zovšeobecnenia a je najväčšmi spätý s odrážanou mimojazykovou skutočnosťou; utvára ho tá zložka vo význame slovesa, ktorou sa slovesá navzájom odlišujú a tvoria (v spojení s kategoriálnym a subkategoriálnymi komponentmi) jednotlivé pomenovania v systéme slovnej zásoby, vyznačujúce sa špecifickým významom.

V súvise s našou témou je dôležité uvedomiť si túto postupnosť jednotlivých sémantických javov: 1. význam slovesa ako špecifická konfigurácia hierarchicky usporiadaných sémantických komponentov — 2. dynamický príznak ako kategoriálny komponent v sémantike slovesa — 3. orientovanosť dynamického príznaku ako atribút (v zmysle „nevyhnutná, univerzálna vlastnosť") tohto príznaku; orientovanosť dynamického príznaku sa u Ľ. Štúra (1846) označuje termínom namerenosť činnosti a od vyjdenia Paulinyho fundamentálnej práce *Štruktúra slovenského slovesa* v r. 1943 sa pomenúva termínom intencia slovesného deja. Na tomto centrálnom pojme je založená osobitná teória sémantickej stavby vety vychádzajúca zo sémantiky slovesa ako centrálneho člena slovesnej vety. Táto teória je najväčšmi rozpracovaná v slovenskej jazykovednej literatúre, ale najmä v posledných rokoch pribúdajú aj českí bádatelia, ktorí sa hlásia

k tejto teórii a ďalej ju vo svojich prácach rozvíjajú (porov. najmä Daneš—Hlavsa a kol., 1981).

Pokladáme za potrebné osobitne sa pristaviť najmä pri troch uvedených pojmoch/termínoch: 1. dynamický príznak, 2. jeho orientovanosť a 3. intencia slovesného deja.

1. Dynamický príznak sa vyčleňuje jednak v opozícii k predmetu, veci, ktoré sa pomenúvajú podstatnými menami, a jednak v opozícii k statickému príznaku, ktorý predstavuje kategoriálny komponent v sémantike prídavných mien a prísloviek. Atribút „dynamický" koncentrovane vyjadruje rozloženosť príznaku v čase, jeho premenlivosť alebo trvanie v čase. Z tohto vymedzenia jednoznačne vychodí, že dynamickosť príznaku pri slovese, resp. časová dimenzia slovesného príznaku je vec slovesa ako pomenovania, resp. ako lexémy, je teda vlastná celému súboru slovesných tvarov, určitých aj neurčitých, a vyznačuje sloveso ako slovný druh — na rozdiel od všetkých ostatných slovných druhov. Z iného hľadiska možno povedať, že časová dimenzia slovesného príznaku je vec lexikálnej sémantiky slovesa, nejde teda o čas ako gramatickú kategóriu slovesa, ktorá už tým, že sa sformovala ako gramatická, jednak spracúva objektívny čas v obsahovej i formálnej rovine špecifickými jazykovými prostriedkami a viaže sa iba na súbor určitých slovesných tvarov, jednak má zároveň výraznú funkciu pri tvorení (slovesnej) vety.

Pojem/termín dynamický príznak, ktorým sa vystihuje charakteristická zložka významu slovesa, je dostatočne všeobecný a stojí ako zhŕňajúci nad pojmami/termínmi slovesný dej, činnosť, udalosť, proces, stav, vzťah a pod. Je volený tak, aby zahrnul aj tzv. nedejové významy, ktoré sú obsahom slovies typu *mať, značiť, patriť, obsahovať, vzťahovať sa, závisieť, javiť sa, zhodovať sa, podobať sa, súvisieť, platiť* (= byť platný) a mnohých iných, ktoré tvoria nezanedbateľnú zložku slovies súčasnej slovenčiny. Nazdávame sa, že hoci vo význame týchto slovies naozaj nejde o priebeh, dej, proces, jednako spomínaná rozloženosť príznaku v čase, resp. trvanie tohto príznaku v čase ako charakteristika ich kategoriálneho komponentu vo význame vzťahuje sa na ne v plnom rozsahu.

2. Orientovanosť ako atribút dynamického príznaku zastupuje priestorovú dimenziu slovesného príznaku. Orientovanosť dynamického príznaku značí teda rozloženosť príznaku v priestore. Orientovanosťou sa myslí to, že dynamický príznak nejestvuje sám osebe, lež je viazaný na predmety, veci, ktoré sú jeho zdrojom, východiskom, resp. na ktoré sa vzťahuje ako na svoj objekt alebo cieľ. Dynamický príznak ako odniekiaľ vychádzajúci a niekde smerujúci sa teda predstavuje ako rozložený v priestore, t. j. medzi substanciami. Orientovanosť dynamického príznaku sa môže takto prezentovať slovesom preto, že isté substancie, resp. entity sa prirodzene pokladajú za východiskové, kým iné zasa za zasahované, prípadne cieľové. Takýto stav, kde je symetria medzi prvkami

mimojazykovej skutočnosti a sémantickými prvkami, ktoré utvárajú sémantickú štruktúru vety, predstavujú základové, nederivované vetné štruktúry, napr.

(1) *Žiak si pohoršil prospech.*

Stanovisko podávateľa môže však byť aj iné, a preto je jazykovosémantická prezentácia obsahu napr. taká, že do pozície východiskového bodu sémantickej štruktúry vety sa dostane zasahovaná substancia. Takýto stav, keď niet symetrie medzi prvkami mimojazykovej skutočnosti a medzi prvkami utvárajúcimi sémantickú štruktúru vety, nachodíme v nepôvodných, derivovaných syntaktických štruktúrach:

(1a) *Žiakov prospech sa pohoršil.*

Už tieto dva príklady ukazujú, že spomínaná prirodzenosť v zaujímaní pozícií na prednej alebo na zadnej strane dynamického príznaku istými typmi substancií nie je v jazykovom systéme absolútna a rozhodujúci je vždy postoj podávateľa a jazykovosémantická prezentácia obsahu. Mnohé substancie sú také, že môžu zaujímať prakticky rovnako často východiskovú, ako aj zásahovú pozíciu v okolí dynamického príznaku:

(2) *Syn nahneval otca.*

(2a) *Otec sa nahneval na syna.*

Dôležité však je, že orientovanosť dynamického príznaku si podávateľ uvedomuje a pri jazykovosémantickej prezentácii obsahu s ňou vedome narába. Orientovanosť dynamického príznaku, ako sme videli aj z príkladov, umožňuje aj (vzájomný) presun substancií v subjektovej a objektovej pozícii dynamického príznaku pri rozličných druhoch derivácií (gramatickej, slovotvornej, lexikálnosémantickej).

Orientovanosť dynamického príznaku má takto závažné poslanie aj pri rozlišovaní subjektovej a objektovej pozície deja. Nejde tu iba o pozičné rozostavenie sémantického subjektu a sémantického objektu z prednej a zadnej strany dynamického príznaku, pričom sa sémantické prvky v týchto pozíciách premietajú do intenčnej štruktúry vety. Rozlišovanie sémanticky východiskovej a sémanticky zasahovanej substancie má významný teoretický aj praktický dosah. Diferencovanie sémanticky subjektovej a objektovej substancie, ktorá je totožná s rozlišovaním východiskovej a zasahovanej substancie, je relevantné pre kategóriu slovesného rodu; ako sa píše v *Morfológii slovenského jazyka* (1966, s. 35), „pri pasíve je medzi slovesom a jeho nadradeným substantívom zásahový vzťah. Pri slovese v pasívnom tvare totiž pociťujeme, že jemu nadradené substantívum je pomenovaním paciensa slovesného deja.“ Dôležitým rozlišovacím činiteľom sa stáva sémantická štruktúra vety so sémantickým subjektom a objektom deja v tých prípadoch, keď máme do činenia s tvarovou homonymiou nominatívu a akuzatívu v pozícii gramatického podmetu a predmetu vety: práve sémantika v stavbe vety nám tu umožňuje určiť sémanticky

aktívnu substanciu v subjektovej pozícii a sémanticky pasívnu substanciu v objektovej pozícii.

Orientovanosť ako atribút dynamického príznaku sa v slovenskej lingvistickej tradícii vyzdvihuje oddávna. Už u Ľ. Štúra (1846, s. 126) nachodíme takéto konštatovanie: „Slovesá viznamenávajú činnosť či už tajnú či zjavnú, činnosť ale má vždi dajakí zmer, kam bije, na čo puosobí, skaďjal povstáva, preto i slovesá majú vždi istú namerenosť.“ A práve namerenosť činnosti je Ľ. Štúrovi základom na delenie všetkých slovies na 5 skupín (o tom nižšie). Bezmála po storočnom odstupe E. Pauliny formuloval vec takto: „Slovesný predikát... vyjadruje dejanie. Dejanie slovesa nemá vždy rovnakú intenciu... Dejanie samo osebe vždy predpokladá jednak predmet, ktorý dejanie uskutočňuje, jednak predmet, ktorý je dejaním zasahovaný a je jeho cieľom“ (Pauliny, 1943, s. 16). Ešte jednoznačnejšia je Paulinyho formulácia z r. 1958: „Plynutím v priestore môžeme nazvať fakt, že slovesný dej sa poníma vždy ako odniekade vychádzajúci a niekam smerujúci“ (Pauliny, 1958b, s. 40). Za významný argument dosvedčujúci tézu o orientovanosti dynamického príznaku pokladáme to, že orientovanosťou sa vyznačujú aj spomínané nedejové významy slovies: aj v intenčnej sfére takéhoto slovesa možno zreteľne odlíšiť sémantický subjekt a sémantický objekt deja (napr. *tento názor patrí minulosti; choroba sa vyznačuje istými príznakmi*). Orientovanosť takéhoto druhu dynamického príznaku dokazuje podľa našej mienky aj to, že takýto príznak má externé vyústenie v podobe sémantického objektu, zásahu, pričom jeho pomenovanie môže mať často najcharakteristickejší tvar objektu, t. j. bezpredložkového akuzatívu. Pravdaže, členením slovies podľa orientovanosti dynamického príznaku prichádzame aj k bezsubstanciálnym slovesám, pri ktorých o orientovanosti dynamického príznaku nemožno hovoriť (napr. *stmieva sa, tam straší*).

Téza o orientovanosti dynamického príznaku spolu s dôrazom na sémantiku slovesného predikátu tvorí zároveň doležitú diferenciačnú črtu, ktorou sa teória vychádzajúca z intencie slovesného deja odlišuje od analogickej valenčnej teórie, vychádzajúcej z prác L. Tesnièra (1934) a rozpracúvanej najmä v zahraničnej jazykovede. O vzťahu intencie slovesného deja a valencie slovesa publikoval osobitný príspevok J. Ružička (1968b).

3. Termín intencia slovesného deja zaviedol do slovenskej lingvistickej literatúry E. Pauliny v práci *Štruktúra slovenského slovesa* v r. 1943, ktorá dala vznik špecifickej slovenskej teórii sémantickej stavby vety vychádzajúcej zo sémantických vlastností slovesa ako predikátu. Paulinyho definícia („Intenciou nazývame fakt, že sloveso ako predikát vyžaduje alebo nevyžaduje vyslovenie agensa alebo paciensa svojho dejania.“ — op. cit., s. 16) a rozpracovanie intenčnej teórie ovplyvnilo základné chápanie celej problematiky v slovenskej jazykovede v nasledujúcich desaťročiach.

Pravdaže, napriek takmer všeobecnému prijatiu intenčnej teórie v slovenskej jazykovede nemožno tvrdiť, že by sa u všetkých bádateľov chápala rovnako. Toto nerovnaké chápanie sa ukazuje už v rozdielnom vymedzovaní intencie slovesného deja, resp. intencie slovies. Napr. J. Oravec (1967, s. 9), ktorý sa v chápaní intencie najviac pridržiava E. Paulinyho, charakterizuje intenciu ako istú vlastnosť slovesa. Podobné, ale predsa len z daného hľadiska špecifikovanejšie sú naše charakteristiky intencie slovesného deja ako interného, resp. základného atribútu slovesného deja (Kačala, 1971, s. 76; Kačala, 1977, s. 226). J. Ružička zdôrazňuje sémantickú stránku tohto javu: charakterizuje ho ako sémantickú hodnotu slovesa (Ružička, 1968a, s. 54; Ružička, 1970, s. 1128), resp. ako základnú sémantickú črtu slovies (Ružička, 1968b, s. 163). V tejto línii idú aj autori vysokoškolskej učebnice slovenskej morfológie (Oravec —Bajzíková—Furdík, 1984, s. 127), keď píšu, že „intencia predstavuje sémantickú, hĺbkovú štruktúru slovesného významu". Dosť rozšírené je aj chápanie intencie slovesného deja ako lexikálno-gramatickej kategórie slovesa (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 389; Horecký, 1978, s. 124; Pauliny, 1981, s. 148). Iba okrajovo sa intencia pokladá za pojem „totožný len so zameraním deja na objekt" (Miko, 1962, s. 93).

Zo zahraničných lingvistov S. D. Kacneľson (1972, s. 181) hovorí o zameraní („napravlennosť") alebo o intencii ako o osobitosti, resp. črte významu predikátu a žiada ju odlišovať od valencie.

Iba z citovaného názoru autorov vysokoškolskej učebnice slovenskej morfológie by mohlo vyplývať, že stotožňujú intenciu slovesného deja s významom slovesa. Ináč sa v literatúre napospol tieto dva fenomény rozlišujú. Zreteľne to dosvedčujú formulácie E. Paulinyho už v práci *Štruktúra slovenského slovesa* (1943), napr.: „významové kategórie slovesa sa dajú poznať podľa toho, nakoľko a ako je vyjadrený agens a paciens deja, alebo inak: podľa intencie, ktorú slovesný predikát vzhľadom na svoj význam produkuje" (op. cit., s. 18). „Vyplýva však zo samého významu slovesa a z jeho intencie, či uskutočňuje dejanie známy alebo neznámy agens" (op. cit., s. 20). Táto dištinkcia je pre autora dôležitá pri analýze prechodu slovies z jednej skupiny do druhej. Zmena významu slovesa má podľa E. Paulinyho prirodzený dôsledok v tom, že sloveso prechádza z jednej kategórie do inej (op. cit., s. 74). „Aby mohlo sloveso svoju intenciu zmeniť, na to potrebuje alebo takú zmenu významovú, ktorá sa formálne neprejaví, alebo takú zmenu významovú, ktorá sa prejaví aj formálne" (ibid.).

Z nášho doterajšieho výkladu jednoznačne vyplýva, že význam slovesa z jednej strany a intenciu slovesného deja, resp. intenciu slovesa z druhej strany nemožno stotožňovať. Sú to dva odlišné, hoci svojou podstatou bytostne spojené fenomény, ich vzájomný vzťah možno charakterizovať ako vzťah celku a časti: intenciou sa charakter významu slovesa ako lexikálnej jednotky nevyčer-

páva, význam slovesa ako celok zahŕňa intenciu slovesného deja ako časť, nie naopak.

V pôvodnom a tradičnom termíne intencia slovesného deja sa intencia spája iba so slovesným dejom, čo sa z hľadiska dnešného stavu poznania problematiky významu slovesa javí ako zúženie významovej náplne (ako sme už spomenuli, jestvujú totiž početné slovesá s nedejovým, relačným významom a aj tie vyjadrujú príznak trvajúci v čase). Preto sa hľadá východisko v termíne intencia slovesa, resp. slovesná intencia; v slovenskej lingvistickej literatúre sa doteraz používa pôvodný aj novší termín zamieňavo, naproti tomu autori *Větných vzorcov v češtině* (Daneš, Hlavsa a kol., 1981, s. 50) sa dôsledne pridržiavajú termínu intencia predikátov a pracujú s ním na úrovni významu, kým na úrovni syntaktickej formy je s intenciou predikátov súvzťažný pojem/termín valencia predikátorov. V našej práci chápeme termín intencia slovesného deja ako ustálený a tradičný a pokladáme ho za aspoň čiastočne nemotivovaný, v ktorom dej už nemá iba význam „dej", lež zastupuje dynamický príznak, resp. príznak rozložený v čase. Termín intencia slovesa, resp. intencia predikátu je širší a výstižnejší, ale aj pri ňom treba rátať so značným stupňom nemotivovanosti, značkovosti (v mathesiusovskom zmysle — Mathesius, 1961, s. 22—23).

S odstupom času rastie význam priekopníckeho prístupu Ľ. Štúra k problematike významu slovesa a jeho dosahu v stavbe vety. Je nepochopiteľné, že na Štúrovu koncepciu namerenosti činnosti nenadviazal najmä E. Pauliny v Štruktúre slovenského slovesa. Najdôkladnejšie sa venoval rozboru Štúrovej koncepcie až o štvrťstoročie neskôr, ako vyšla Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa, J. Ružička v samostatnom príspevku z r. 1968 (Ružička, 1968a). Pre Štúrovu koncepciu namerenosti činnosti sú charakteristické tieto znaky: 1. Namerenosť činnosti je uňho najvšeobecnejšia kategória slovies: „Sloveso podľa namerenosťi je najširšje určenuo, ale keď len čisto na túto určitosť slovesa hladíme, ničvjac ňepoznávame ako čistí puovod a zmer (die Richtung) namerenosťi..." Až na 2. mieste uvádza kategóriu spôsobu, „v akom prímet slovesa k jeho podstavňíku stojí", a na 3. mieste kategóriu času: „Lepšje ešťe určí sa sloveso, keď spojeňja prímetu s podstavňíkom jeho aj na čas sa preťjahňe..." (Štúr, 1846, s. 76). Ak vezmeme do úvahy Štúrom viac ráz opakovanú tézu, že „sloveso je vždi utajená celá výpoveď" (op. cit., s. 80, 112 a i.), ukazuje sa z toho predovšetkým závažnosť, ktorú Ľ. Štúr pripisoval namerenosti činnosti v relácii k slovesu a k vete; na druhej strane si treba všimnúť v Štúrovom výklade úzku vzájomnú spätosť uvedených kategórií slovesa najmä vo vzťahu k vete. 2. Týmto Štúrovým základným chápaním namerenosti činnosti je dané aj to, že všetky jeho výklady o sémantike slovesa a jej odraze vo vete sú doslova prestúpené touto charakteristickou črtou sémantiky slovesa. U Štúra ide teda o dobre premyslenú a ucelenú koncepciu sémantiky slovesa, odrážajúcu sa v členení slovies na 5 skupín: a) inam namerenje slovesá (aktíva, napr. *volám, bijem*),

b) odinul namerenje (pasíva, napr. *volám sa, píšem sa*), c) na seba ohraňičenje (neutrá, napr. *spím, choďím*), d) k sebe namerenje (reflexíva, napr. *hádžem sa, raňím sa*), e) vzájomnje (reciproká, napr. *nadávať si, hádať sa*). Pravdaže, z názvov týchto skupín slovies, ako aj z ilustračných príkladov vidno, že Štúrovo členenie nie je natoľko univerzálne, aby zahrnulo všetky slovesá; mimo tohto členenia zostávajú napr. neosobné slovesá objektové (typ *smädí ma*) i bezobjektové (typ *mrholí*). Tento nedostatok Štúrovej klasifikácie pripomína i J. Ružička (1968a, s. 168), hoci kvôli spravodlivosti sa k tomuto zisteniu žiada dodať, že Ľ. Štúr hovorí o neosobných slovesách na iných miestach svojho diela (napr. na s. 130, 87) a správne ich aj charakterizuje (na okraj tejto problematiky tu môžeme pripomenúť, že o neosobných slovesách, impersonáliách, hovorí vo svojej Slovenskej gramatike aj A. Bernolák; porov. Bernolák, 1964, s. 207, 285 až 291, 335). Štúrova charakteristika neosobných slovies je takáto: „Činnosť, ktorá len predmetom prislúcha a od osuob sa ňevikonáva, ňepripojuje si v slovesách osobi. Takjeto slovesá sú ňeosobnje, majúc len osobu treťú, ktorá veci predstavuje, napr. *prší, hrmí, blíska sa, mrzňe* atď. I tam kďe sa pri činnosťi ňemuože istá osoba určiť alebo kďe sa len istí stav vijadruje ňebíva v slovesách osuob, napr. *darí sa, svedčí sa, patrí* atď.“ (Štúr, 1846, s. 130) 3. Osobitne treba uviesť, že uvedené sémantické skupiny slovies neposudzuje Ľ. Štúr ako ostro navzájom rozhraničené, lež naopak upozorňuje na vzájomné vzťahy medzi nimi a na spôsoby prechodu slovies jednej skupiny do druhej. Osobitný význam pripisuje pri týchto prechodoch slovku *sa* (ako samostatnej slovotvornej morféme, napr. *nosiť — nosiť sa, lúbiť — lúbiť sa*) a predponovému tvoreniu nových slovies (napr. *kričať — prekričať (hlásňika), misljeť — vimisljeť (hru)*; odkazujeme tu na Štúrove výklady najmä na s. 72—73 a 127—128 Nauky reči slovenskej). 4. Ľ. Štúr na viacerých miestach svojej Nauky (napr. na s. 72, 76, 112, 129) vyzdvihuje závažnosť času pre význam slovesa a jeho fungovanie vo vete. Citujeme jeho slová zo s. 112: „Keď sa všemeno, t. j. podstata s prímetom spojí, povstáva staďjal sloveso a tento vzťah prímetu na podstatu predstavuje sa v slovese v prjebehu t. j. v čase, preto aj v slovesách čas sa viznačuje, podstata ale ňje je len na pokoji, ale aj činná, a jako činná s časom sa veďje, a tento prjebeh časoví sloveso v svojich časoch predstavuje.“

Súhrnne možno o Štúrovom spracovaní problematiky významu slovesa, sémantického členenia slovies a dosahu významu slovies vo vete povedať, že na svoj čas sa vyznačuje neobyčajnou hĺbkou, koncepčnosťou a originálnosťou. (K hodnoteniu Štúrovho jazykovedného diela v súčasnosti porov. najmä práce Blanár, 1956; Jóna, 1956; najnovšie Jóna, 1985; Kačala, 1986.) Je to svetlý bod nielen v dejinách slovenskej, lež aj európskej jazykovedy; tým je napriek takmer poldruhastoročnému odstupu od svojho vzniku inšpiratívne podnes.

Štúrov dôraz na bezprostrednú spojitosť kategórie času s významom slovesa nám môže byť vhodným východiskom pri analýze časovej a priestorovej dimen-

zie dynamického príznaku a začlenenia týchto dimenzií do významu slovesa podľa vymedzených významových komponentov.

Všetko uvažovanie o čase a priestore musí vychádzať z ontologických kategórií času a priestoru, ktoré spolu s pohybom predstavujú univerzálne formy jestvovania hmoty. Sú neodmysliteľné od jestvovania hmoty a v bezprostrednom kontakte človeka s prejavmi hmoty, s prírodnými danosťami a s vnímaním ich pravidelnosti, cyklickosti, rozpriestranenosti utvoril si človek aj isté skúsenostné, poznávacie rámce, v ktorých tieto formy jestvovania hmoty zachytáva a fixuje. Výrazný prejav týchto rámcov predstavuje tzv. sociálny čas a rozmanité miery na zachytávanie priestorových dimenzií predmetov a javov skutočnosti.

Ako vraví J. Legowicz (1975, s. 62), „v priestore a čase sa rozvíja aj ľudská existencia. V priestore a čase človek tvorí svoju históriu, svoj ľudský priestor a svoj ľudský čas, ktorý je síce kvalitatívne svojrázny, jednako však objektívne kompaktný s priestorovo-časovou existenciou všetkého jestvujúceho a spolu s ňou večný v reťazci pra-stávania sa a nekonečný v nepretržitosti trvania.“ V priestore a čase jestvujú aj výsledky tvorivej práce človeka, materiálne a kultúrne hodnoty a medzi nimi aj taký historicko-spoločenský fenomén sui generis, ako je jazyk. Aj jazyk a jazyková komunikácia jestvuje v priestore a v čase, no nielen jestvuje, lež sa kategória priestoru a času v jazyku aj špecificky odráža a spracúva. Jazyk sa svojsky, svojimi prostriedkami vyrovnáva s objektívnym časom a priestorom, a to na rozličných úrovniach jazykovej sémantiky. Najmä kategória času našla svoj odraz nielen v sémantike lexikálnych jednotiek, lež sa aj sformovala do osobitnej gramatickej kategórie slovesného času. Preto napr. É. Benveniste (1970, s. 11 n.) vraví, že jestvuje „špecifický jazykový čas“ — na rozdiel od fyzického a chronického času. Na tomto mieste sa nemôžeme zaoberať problematikou času a priestoru v jazykovom systéme v celej šírke, sústredíme sa iba na to, ako sa kategória času a priestoru odráža v zovšeobecnenej podobe vo význame slovesa.

Ak definujeme sloveso ako slovný druh vyjadrujúci „nesamostatne existujúce s trvaním v čase“ (Pauliny, 1958a, s. 22), je zjavné, že jazykové spracovanie skutočnosti vyzdvihuje práve v slovese na prvé miesto čas. Premenlivosť vecí, ktorá tvorí obsahovú stránku slovesa, je bytostne zviazaná s časom. Ako píše Z. Cackowski (1972, s. 91), „základným predpokladom času je premenlivosť vecí. Premenlivosť vecí je činiteľom, ktorý rodí čas sveta; svet absolútne nemenný by bol svetom bez času.“ Keďže premenlivosť v čase predstavuje sémantickú črtu spoločnú všetkým slovesám, t. j. najvšeobecnejšiu sémantickú črtu všetkých slovies, ktorá tak diferencuje slovesá od všetkých ostatných slovných druhov, možno povedať, že čas ako univerzálny atribút všetkého jesvujúceho je spracovaný a fixovaný ako kategoriálny komponent v sémantike slovesa. Premenlivosť v čase, resp. časová dimenzia dynamického príznaku je teda viac alebo menej zreteľne zastúpená pri všetkých slovesách. Zreteľná je pri

slovesách vyjadrujúcich rozličné druhy činnosti (*rúbať, variť, hovoriť, myslieť*), rozmanité druhy pohybu (*chodiť, prechádzať, pohybovať sa, krúžiť, letieť, plávať*), ako aj procesuálne zmeny alebo udalosti (*sprísniť [výraz tváre], zneškodniť, ochorieť, ohluchnúť, unaviť sa, otepliť sa*). Menej zreteľná je časová dimenzia pri slovesách vyjadrujúcich rozmanité situácie, stavy, vlastnosti a relácie (*súvisieť, podobať sa, patriť, byť, javiť sa, černieť sa, zahŕňať*). Aj pri týchto slovesách je však časová dimenzia dynamického príznaku reálna; jej reálnosť vystupuje do popredia najmä pri porovnaní uvedených slovies s analogickými neslovesnými pomenovaniami: časovú dimenziu si uvedomujeme pri slovese *súvisieť* najmä pri porovnávaní tohto slovesa s prídavným menom *súvislý*, ktoré je istou zložkou svojho významu príbuzné so slovesom *súvisieť*, ale príznak, ktorý vyjadruje vo vzťahu k istej veci, javu, nie je dynamický, lež statický, lebo sa nechápe ako prebiehajúci v čase (napr. v spojeniach *súvislý celok, súvislá sieť bodov, súvislá pokrývka snehu*). Podobne je zreteľný rozdiel medzi slovesom *černieť sa* (napr. *jama sa černie*) a prídavným menom *čierny (čierna jama)*; v súvise s týmito príkladmi by sa dalo dokonca povedať, že za obidvoma spojeniami (t. j. *jama sa černie* a *čierna jama*) je spoločný konceptuálny obsah, no radikálne rozdielne sú prostriedky jazyka, ktorým tento spoločný konceptuálny obsah predstavujeme: pri spojení so slovesom nejde len o predstavenie dynamického rozmeru, dynamickosti javu „čerň, čierny", lež aj o časové a modálne zaradenie tohto obsahu do konkrétnej aktuálnej situácie, čím vzniká veta; ani jeden z týchto prvkov, ktoré sú predpokladom utvorenia vety a ktoré potenciálne obsahuje a reálne vyjadruje sloveso, nie je pri spojení *čierna jama* prítomný.

Kategória priestoru má v jazyku iné postavenie ako kategória času. Odráža sa v sémantike tých lexikálnych jednotiek, ktoré označujú rozmanité priestorové dimenzie a formy, rozmery vecí a ich systémov a pod. (napr. *výška, šírka, rozloha, veľkosť; vysoký, široký, úzky; vysoko, široko, ďaleko; rozprestierať sa, zaberať [územie], zvýšiť, rozšíriť*). Na rozdiel od kategórie času sa priestor nesformoval v jazyku ako gramatická kategória, ale spoločné s časom má zasa to, že v slovese ako pomenovaní premenlivosti v čase sa v istej abstrahovanej podobe sformoval v jeho sémantike. Ako sme už povedali, priestorovú dimenziu dynamického príznaku stotožňujeme s orientovanosťou dynamického príznaku, s tým, že dynamický príznak prebieha, realizuje sa medzi substanciami. Ak sme premenlivosť v čase charakterizovali ako kategoriálny komponent v sémantike slovesa, orientovanosť dynamického príznaku, ktorá už nie je jednotná a rovnaká pri všetkých slovesách, a nemá teda povahu takého všeobecného významového komponentu ako premenlivosť v čase, zaraďujeme ako subkategoriálny komponent v sémantike slovesa. Orientovanosť dynamického príznaku, resp. rozloženosť dynamického príznaku v priestore býva rozdielna podľa istých skupín slovies, preto je dôležitým východiskom triedenia slovies (porov. napr. Štúrovo triedenie slovies podľa namerenosti činnosti na 5 skupín). Pravdaže, to

v nijakom prípade neznačí, že je jediným možným východiskom triedenia (porov. napr. Danešovo triedenie slovies [Daneš, 1971, s. 202] a jeho modifikáciu v práci Daneš, Hlavsa a kol. [1981, s. 83], ktoré vychádza z iných sémantických príznakov, ako je orientovanosť najvšeobecnejšieho komponentu sémantiky slovesa).

Žiada sa zdôrazniť, že priestorovou dimenziou dynamického príznaku treba rozumieť v súhlase so slovenskou lingvistickou tradíciou plynutie dynamického príznaku v priestore, t. j. to, že „slovesný dej sa poníma vždy ako odniekade vychádzajúci a niekam smerujúci" (Pauliny, 1958 b, s. 40). Namiesto plynutia v priestore pokladáme však za výstižnejšie hovoriť o rozloženosti v priestore; tým sa umožňuje zahrnúť pod tento pojem aj nedejové, resp. relačné a pod. významy. Podľa toho napr. spomínané sloveso *súvisieť s niečím*, majúce relačný význam, možno z tohto hľadiska charakterizovať tak, že vyjadruje dynamický príznak ako reláciu rozloženú v priestore, t. j. medzi substanciami, resp. takto chápanými entitami: *jazyk súvisí so spoločnosťou; choroba súvisí s prechladnutím.* V uvedenej charakteristike priestorovej dimenzie dynamického príznaku ide teda o diferencovanie predmetov, vecí, javov na jednej strane a dejov, procesov, situácií na druhej strane prostredníctvom jazyka a jeho formálnych a obsahových prostriedkov, ktorými takto diferencované predmety, resp. deje zachytávame. Z druhej strany totiž treba vidieť, že aj jazykové významy fixované v slovesách nám raz predstavujú skutočné priestorové zmeny (napr. vo vetách *Žena položila dieťa do kočíka. — Chlapi preniesli nábytok do predizby. — Voda vyteká z jazera.*), inokedy zasa zmeny bez priestorovej dimenzie (napr. *Obilie v klasoch dozrieva. — Drevo na dvore schne. — Chlapec mentálne vyspel.*). Prvý typ významu slovies by sme v zmysle Körnerovej dištinkcie mohli označiť ako pohyb, druhý typ ako „kvalitatívnu (nepriestorovú) zmenu" (Körner, 1970, s. 19).

Spomínané priestorové zmeny vyjadrované istými slovesami sú často viazané na vedomú ľudskú činnosť, ktorú charakterizuje cieľavedomosť a zámernosť (v zborníku Kultúra a spoločnosť [1986, s. 155] sa v tejto súvislosti vraví o zameranosti, ktorá sa pokladá za „základný rozmer ľudskej činnosti", za „najdôležitejšiu vlastnosť osobnosti"). Táto črta činnosti v zovšeobecnenej podobe sa premieta do súboru významových komponentov, a to ako subkategoriálny komponent vo význame slovesa. Je vlastná predovšetkým slovesám s významom činnosti a osobitnú závažnosť má pri slovesách s kauzatívnym významom (bližší rozbor tejto vlastnosti slovesného deja podávame v osobitnej práci Kačala, 1980).

Na záver výkladu by sme chceli zdôrazniť, že kategórie času a priestoru ako ontologické kategórie sa v jazykovom pretavení na sémantické kategórie v účinnej symbióze spájajú vo význame slovesa ako slovného druhu realizujúceho premenlivosť vecí. Ako vidieť, vystupujú v sémantickej štruktúre slovesa síce na

rozličných úrovniach významových komponentov podľa úrovne ich zovšeobecnenia, no jednako jedna kategória popri druhej a v tesnej vzájomnej väzbe. Ukazuje sa teda, že do významu slovesa premietajú sa istým spôsobom najvšeobecnejšie kategórie objektívneho jestvovania predmetov a javov. Významové kategórie času a priestoru ako kategoriálny a subkategoriálny komponent v sémantike slovesa sú takto základným východiskom signalizovania premenlivosti vecí slovesom. To zároveň ukazuje dosah týchto kategórií na sémantiku prirodzeného jazyka, ako aj na celý jazykový systém a na komunikáciu jazykom. Tým sa zároveň signalizuje veľká závažnosť kategórie času a priestoru v živote človeka.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

Bibliografia

BENVENISTE, É.: Řeč a lidská skutečnost. In: Dvanáct esejů o jazyce. Praha, Mladá fronta 1970. s. 9—19.

BERNOLÁK, A.: Slovenská gramatika. In: Gramatické dielo Antona Bernoláka. [Na vyd. pripravil a preložil J. Pavelek.] Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 113—424.

BLANÁR, V.: Štúr ako jazykovedec. Slovenská reč, *21*, 1956, s. 146—168.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

CACKOWSKI, Z.: Hlavné problémy a smery filozofie. Bratislava, Pravda 1972. 324 s.

ČERNÍK, V.: Systém kategórií materialistickej dialektiky. (Kritika Hegelovej Logiky ako vedy.) Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1986. 736 s.

DANEŠ, F.: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. Slovo a slovesnost, *32*, 1971, s. 193—207.

DANEŠ, F.—HLAVSA, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha, Academia 1981. 272 s.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

HORECKÝ J.: Základy jazykovedy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 184 s.

HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava, Tatran 1975. 172 s.

JÓNA, E.: Účasť Ľudovíta Štúra pri utváraní spisovnej slovenčiny. Slovenská reč, *21*, 1956, s. 131—146.

JÓNA, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 172 s.

KACNEĽSON, S. D.: Tipologija jazyka i rečevoje myšlenije. Leningrad, Nauka 1972. 215 s.

KAČALA, J.: Sloveso, jeho intenčná hodnota, intencia slovesného deja a intenčná štruktúra vety. In: Sesja naukowa Międzynarodowej komisji budowy gramatycznej języków słowiańskich. Red. S. Urbańczyk. Wroclaw—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź, Wydawnictwo PAN 1971, s. 71—82.

KAČALA, J.: Pojem intencia slovesného deja v slovenskej jazykovede. In: Studia Academica Slovaca. 6. Prednášky 13. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977. s. 221—235.

KAČALA, J.: Zámernosť a nezámernosť ako komponenty sémantiky slovesa. Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 131—139.

KAČALA, J.: Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra a súčasná slovakistika. Slovenská reč, *51*, 1986, s. 129—135.

KÖRNER, S.: Zkušenost a teorie. Praha, Svoboda 1970. 210 s.

Kultúra a spoločnosť. Red. J. Šalgovičová. Bratislava, Pravda 1986. 344 s.

LEGOWICZ, J.: Filosofie bytí. Praha, Mladá fronta 1975. 236 s.

MATHESIUS, V.: Obsahový rozbor angličtiny na základě obecně lingvistickém. [K vyd. připravil J. Vachek.] Praha, Nakladatelství ČSAV 1961. 280 s.
MIKO, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 256 s.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
ORAVEC, J.: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 392 s.
ORAVEC, J.—BAJZÍKOVÁ, E.—FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení 1943. 116 s.
PAULINY, E.: Systém v jazyku. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků. Praha, Nakladatelství ČSAV 1958 a, s. 18—28.
PAULINY, E.: Problémy slovesnej rekcie. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Red. J. Bělič a kol. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1958 b, s. 39—44.
PAULINY, E.: Slovenská gramatika (Opis jazykového systému). Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.
RUŽIČKA, J.: Základná sémantická črta slovies. K poznaniu Štúrovej gramatickej teórie. In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968 a, s. 163—169.
RUŽIČKA, J.: Valencia slovies a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis, *19*, 1968 b, s. 50—56.
RUŽIČKA, J.: Die Valenz der Verben und die Struktur des Satzes. In: Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967, II. Bucarest 1970, s. 1127—1131.
ŠTÚR, Ľ.: Nauka reči slovenskej. V Prešporku 1846, nákladom Tatrína č. 1. 216 s.
Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny. Slovo a slovesnost, *37*, 1975, s. 18—46.
TESNIÈRE, L.: Comment construire une syntaxe. In: Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg. 1934.

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА И ИНТЕНЦИЯ ГЛАГОЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ (К ВОПРОСУ ЯЗЫКОВОГО ВЫРАЖЕНИЯ КАТЕГОРИЙ ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВА)

Резюме

На основе словацкой теории интенции глагольного действия автор решает вопрос о взаимоотношении интенции глагольного действия и семантической структуры глагола. Эти две явления тесно связаны друг с другом, однако, их нельзя отождествлять; отношение между ними является взаимоотношением части (т. е. интенции глагольного действия) и целого (т. е. семантической структуры глагола).

Онтологические категории времени и пространства определенным образом отражаются в значении глагола, но средствами языка в структуре его значения они реализуются на разных уровнях абстракции. Если глагол определить как часть речи, выражающую что-то не существующее самостоятельно с протяженностью во времени, то станет ясно, что в языковой реализации действительности именно в глаголе время выдвигается на первое место. Исходя из этого время реализовано и зафиксировано как категориальный компонент в семантической структуре глагола и, следовательно, величина времени динамического признака более или менее отчетливо представлена во всех глаголах.

В отличие от категории времени категория пространства не была оформленна в языковой системе как грамматическя категория, но общим с категорией времени у нее является то, что в глаголе как наименовании изменяемости во времени она в отвлеченном виде оформлена в его семантике. Направленность динамического признака, которая уже не является единой и одинаковой для всех глаголов и, таким образом, не имеет характер общего семантического компонента, каковым является изменяемость во времени, мы рассматриваем как субкатегориальный компонент в семантической структуре глагола. Направленность динамического признака, которую в соотвествии со словацкой лингвистической традицией мы понимаем как протекание динамического признака в пространстве (обозначаемое как интенция глагольного действия), различна у разных групп глаголов, поэтому она является важным исходным пунктом при классификации глаголов.

В значении глагола как части речи, реализующей изменяемость в мире вещей, онтологические категории времени и пространства при преобразовании в семантические категории сочетаются в действенном симбиозе.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 29, 1988, 2

DISKUSIE

LINGVISTIKA NA ROZCESTÍ?

PETR SGALL

Slovenská i česká lingvistika má dnes před sebou rozsáhlé úkoly, které lze patrně nejlépe specifikovat na pozadí současného mezinárodního vývoje lingvistiky, jejích teoretických zdrojů, interdisciplinární návaznost i aplikační perspektivy. Jak známo, je dnes rozšířeno přesvědčení o tom, že lingvistika vstupuje do nového období svého vývoje, že vzniká tzv. nové paradigma lingvistického výzkumu. Není ovšem jednotný názor na to, čím je toto nové období charakterizováno. Podle některých názorů jde dnes především o to, že díky R. Montaguovi (1974) se podařilo přísná metodologická kritéria obdobná těm, která N. Chomsky a jiní uplatňují v syntaxi (a fonologii), aplikovat i na oblast sémanticko-pragmatickou, tedy rozšířit více méně na popis celého jazykového systému (viz zejm. Partee, 1976; Gazdar, 1982). Jiní vidí jádro nové epochy lingvistiky v rozšíření (nebo změně) jejího objektu a v uplatnění nových metod; podle tohoto názoru jde dnes zejména o studium sdělování a o procesuální modelování jazyka a (nebo) komunikace (viz zejm. Winograd, 1976; zčásti i Fillmore, 1976); dnes přijímají v té či oné formě takové stanovisko i další, nejen badatelé zaměřující se na lingvistiku textu, ale také četní odborníci v lingvistických aspektech umělé inteligence. V USA a v Sovětském svazu, v obou německých státech a jinde je toto zaměření obvykle spjato s rychle se rozvíjejícím mnohostranným uplatněním samočinných počítačů. N. Chomsky (1986) a jeho následovníci, i někteří z jeho předních kritiků (zejm. Bresnanová, 1982) se dále soustřeďují na explicitní popis jazykového systému s důrazem na syntax (a na její vztah k sémantice).

Připomeňme v této souvislosti, že až do poloviny dvacátého století uplatňovala každá epocha novodobého lingvistického vývoje své více nebo méně převratné metody vždy nejdříve v oblasti hláskosloví, popř. ve spojení s tvarosloví. To se týká jak počátku srovnávacího jazykozpytu, tak i období reprezentovaného mladogramatickou školou, a stejně i experimentální fonetiky i později Pražské školy a vůbec evropského strukturalismu.[1] Teprve N. Chomsky uplatnil

[1] Jde tu o lingvistické školy a směry, u kterých by nebylo na místě hledat monolitní jednotu (ta ostatně není typická ani pro církve). I uvnitř Pražské školy ovšem existovaly otevřené diskutované i méně zřejmé názorové různosti, a proto také vývoj, který dosud pokračuje, se setkává se širokým ohlasem a poskytuje perspektivní podněty.

svou metodu nejdříve v syntaxi a R. Montague pak vyšel z formálního popisu závažných složek sémantiky.

Dnes je tedy opět jednou obecně rozšířeno přesvědčení, že už není zajímavé dál zkoumat otázky větné stavby (tím méně morfologie nebo fonologie), alespoň ne tím způsobem, jak to dělala klasická lingvistika.[2] Nemá-li naše lingvistika přešlapovat na místě, chce-li řešit své rozvojové problémy, pak je třeba ve smyslu Bosákova (1986) článku dospět k rozvíjení tvůrčích diskusí a věnovat pozornost především teoretickému výzkumu, včetně uváženého, ale intenzívního uplatňování matematických a logických postupů.[3] Jak už jsme naznačili, rozvoj teoretického výzkumu dnes zdaleka není omezen na jeden směr nebo jednu oblast, a totéž platí o společensky velmi významných počítačových aplikacích.

1. Teorie gramatiky v užším slova smyslu (syntax, morfologie, fonologie) se dnes zdá být poměrně málo přitažlivá, bylo by však nedorozuměním domnívat se, že všechny základní problémy v této oblasti už byly vyřešeny a že zbývá jen dokreslovat kontury, zkoumat jednotlivé detaily. Ve skutečnosti se dnes právě v teorii gramatiky na vysoké metodologické úrovni zkoumají možnosti, jak složitý systém jazyka popsat co nejekonomičtěji a přitom adekvátně. Jen takový popis umožní vysvětlit, že dítě bez speciální soustavné péče zvládne základy jazyka svého prostředí, bez ohledu na množství nejrůznějších rozdílů mezi jazyky světa.

Nová podoba Chomského teorie (Chomsky, 1981; 1986) přistupuje k tomuto problému s předpokladem existence určitých základních vlastností tzv. univerzální gramatiky; počítá se s tím, že aparát pro zvládnutí tohoto jádra gramatiky je součástí biologického vybavení, se kterým dítě přichází na svět. Jádro univerzální gramatiky obsahuje obecné principy a jednotlivé parametry, jejichž konkrétní hodnoty, specifické pro daný jazyk, dítě zjišťuje cestou pokusů a omylů a pozorováním sdělovací činnosti svého okolí. K obecným principům patří např. předpoklad tzv. *teorie X s pruhem*, zajišťující, že tzv. *head* (v evropské terminologii je to řídící člen závislostního syntagmatu) má určité primární slovosledné postavení v rámci své „projekce" (tj. jím řízeného syntagmatu). Parametrem je právě postavení řídícího členu a konkrétní hodnotou předpokládanou pro angličtinu je postavení řídícího členu na začátku syntagmatu. Takové chápání je ovšem podmíněno specifickými předpoklady přístupu N. Chomské-

[2] Při bližším přihlédnutí ovšem snadno zjistíme, že takto zhruba načrtnutý obraz celou skutečnost nevyčerpává; i dnes vznikají zajímavé práce z nejrůznějších oblastí fonologie, morfologie i syntaxe; připomeňme jen tzv. přirozenou morfologii (viz např. Wurzel, 1984) nebo nové diskuse o typologii (viz zejm. časopis Folia linguistica, *20*, 1986, č. 1—2).

[3] I v oblasti jazykové kultury, na kterou upozorňuje J. Horecký (1987, s. 48), bude vhodné tvůrčí diskusi o obou našich jazycích ponechat víc prostoru; zatím je zde slovenština v daleko lepší situaci, viz L. R. Micklesen (1978) a P. Sgall (1987).

ho, zejména: (i) za prototypický člen závislý na substantivu se považuje přívlastek neshodný a přívlastková věta, nikoli shodné adjektivum; (ii) podmět není kladen do přímeho závislostního vztahu se slovesem, nýbrž závisí např. na prvku COMPL (to je spojovací výraz, popř. prázdný).

V Chomského teorii se tedy dnes počítá jak se vztahem odpovídajícím syntaktické závislosti (valenci), zahrnutým také v učení o tzv. theta-rolích (v podstatě jde, s různými obměnami, o Tesnièrovy aktanty, Paulinyho intenci slovesa, Fillmorovy hloubkové pády), tak také s dosavadním základním prvkem transformačního pohledu na hloubkovou (podkladovou ap.) i povrchovou stavbu věty, totiž s tzv. bezprostředními složkami, vypracovanými v americké deskriptivní lingvistice. Počítá se i s tím, že spojky, předložky a jiná pomocná slova mají samostatné postavení i v hloubkové syntaxi.

Oba posledně uvedené předpoklady však popis větné stavby značně komplikují. Vedou k tomu, že v podkladovém zápisu věty jsou obsaženy i tzv. neterminální (pomocné) symboly pro složky, i k tomu, že počet uzlů ve strukturním stromu (frázovém ukazateli) zbytečně narůstá; vždyť postavení pomocných slov co do jejich kombinačních schopností se spíše podobá postavení morfologických významů.

Není tedy divu, že teoretické diskuse o základech popisu jazyka dosud pokračují. Ještě je tu co říct, a jsou to otázky nesmírně závažné jak pro samotný gramatický popis, tak pro pochopení vztahu mezi gramatikou a slovní zásobou, i mezi gramatikou a vztahy sémanticko-pragmatickými, jazykovými i kognitivními.

Gramatický popis sám může patrně být značně úspornější (a tedy nejen vhodnější pro aplikace, ale také psychologicky reálnější) v té podobě, která pracuje jen se závislostním vztahem (bez složek) a k němu připojuje prostředky pro další dimenze větné struktury: aktuální členění a koordinaci s apozicí. Různé podoby takových popisů se dnes v evropské lingvistice nově zpracovávají (viz. zejm. Hudson, 1984; Apresjan, 1974; Kunze, 1975) a zdá se, že má značné výhody jasné odlišení autosémantických slov od prvků pomocných (zachycovaných jen jako složky komplexních symbolů, viz. Sgall—Hajičová—Panevová, 1986).

Nové chápání úlohy slovní zásoby (jejíž popis obsahuje v dnešních přístupech daleko víc informací, než jak tomu bylo v dřívějších podobách generativního popisu jazyka) je charakteristické především pro tzv. lexikálně funkční gramatiku J. Bresnanové (1982). Lexikálně zakotvená valence (intence) slovesa a dalších slovních druhů tu má svou závažnost. To znovu potvrzuje, že diskuse o závislostní a složkové syntaxi, pro kterou má slovenská i česká lingvistika od průkopnické práce E. Paulinyho až po současný výzkum dobré východisko, je v dnešní teoretické lingvistice jedním z nejaktuálnejších úkolů.

To lze ostatně potvrdit i z hlediska vztahu mezi gramatikou a sémantikou.

Montaguovské a jiné intenzionální přístupy k popisu jazykového významu a kognitivního obsahu (u nás viz zejm. Jirků, 1975; Materna, 1979; 1981; Materna—Sgall, 1984; Sgall, 1984a; 1987) otvírají nové, dosud nevyužité možnosti pro soustavný popis jazykového ztvárnění rozsáhlých úseků sémantiky a pragmatiky i jejich vztahu k sémantické interpretaci ve smyslu logiky a kognitivní vědy. Do tohoto okruhu patří i nové práce o povaze jazykového znaku, viz. zejm. J. Horecký (1986). Do jaké míry bude lingvistika schopna přispět k pochopení této závažné problematiky, to bude rozhodovat o jejím postavení v soustavě věd příštích desetiletí.

2. Je nesporné, že se lingvistika bude v příštím období rozvíjet především v rámci mezioborového zkoumání komunikace. Dnešní lingvistika textu a různé momenty spojené s procesuálním chápáním řečové činnosti (a zčásti i jazykového systému) připravují východiska pro soustavný rozbor a popis struktury komunikátu. O takový pohled na problematiku sdělování se u nás snaží zejména skupina pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV (viz Kořenský, 1987). Začlenění lingvistiky do této interdisciplinární součinnosti je jistě jedním z nejpřednějších dnešních úkolů. Proto je třeba pečlivě, v otevřených diskusích zvažovat všechny aspekty nově voleného přístupu a brát zřetel na nejrůznější úskalí, která by toto úsilí mohla ohrozit, nebo v další perspektivě snížit jeho účinnost. Především by nebylo vhodné slevovat z dosavadní vysoké teoretické úrovně naší lingvistiky a formulovat „modely" sdělovací činnosti v podobě verbálního přepisu jednotlivých prvků a rysů ilustrujícího komunikátu do jazyka sice plného terminologicky vyhlížejících cizích slov, ale postrádajícího jasné vymezení termínů samých a jejich vztahů, které přece mají vytvářet ucelenou soustavu, vhodnou pro popis základních rysů komunikátu toho či onoho druhu. Komunikát patří, jak je dnes už nesporné, do oblasti (řečové) činnosti, není jednotkou jazykového systému. To však neznamená, že by bylo vhodné nebo vůbec možné soustavně studovat obecné pravidelnosti jazykové komunikace (fungování jazyka) bez popisu jazykového systému, který je jednou ze základních složek diskursu (viz např. Viehweger, 1987). Vedle nezbytné návaznosti na zahraniční výzkum řečových aktů a intenčnosti sdělování (viz. zejm. Searle, 1983), koherence jazykového komunikátu (Halliday—Hasanová, 1976; Beaugrande—Dressler, 1981) a anaforických vztahů (Reinhartová, 1983) atd. je stejně nezbytné i využití všeho pozitivního, k čemu lingvistika dospěla v popisu jazykového systému (viz výš, odd. 1) i ve výzkumu vztahu mezi stavbou věty a výstavbou diskursu (např. v oblasti aktuálního členění věty a aktualizace prvků společné zásoby znalostí mluvčího a posluchače; viz Daneš, 1974; 1986; Hajičová—Vrbová, 1982).

Charakterizovat např. pozdrav (při vstupu do krámu) jako „rituální reakci čistě pragmatického charakteru" (Kořenský, 1987, s. 181) nevede ještě k jeho úplnějšímu popisu, pokud nejsou na jedné straně takto použitá slova nějak

vymezena,[4] a pokud na druhé straně nejsou dány podklady pro jazykovou charakteristiku pozdravů a jejich částí. Není jistě pro sdělovací činnost a pro rozhodování mluvčího bez významu, že se v této funkci mohou vyskytovat imperativy některých sloves, akuzativy a jiné jmenné útvary, slova zcela specifická jako *nazdar*, dále prvky s různou platností stylistickou, popř. i generační, místní, situační atd. Pro všechny tyto aspekty je třeba mít zázemí jak v gramatice věty (včetně morfologie a fonologie), tak v teorii jazykového rozvrstvení a stylu.[5]

Za podstatné tu považujeme dva body:

(a) Lingvistika vstupuje do interdisciplinárního výzkumu sdělovací činnosti právě jako věda o jazyce, především o jazykovém systému. Do spolupráce s psychologií, kognitivní vědou, sociologií, logikou a dalšími obory má lingvistika přinést právě poznatky týkající se jazyka jako jedné z podstatných složek jazykové komunikace. Pokud by se úloha lingvisty v této spolupráci považovala za úkol zcela nový, nenavazující na poznatky lingvistiky jako samostatného oboru, pak by lingvista do spolupráce vstupoval jako laik, který — kromě snad schopnosti sbírat řečový materiál, třídit ho podle odkudsi zadaných měřítek apod. — nemůže kolegům z ostatních zainteresovaných oborů nabídnout nic specifického, na úrovni odpovídající (alespoň) jejich dosavadním odborným poznatkům.

(b) Studium rozsáhlých souborů řečového materiálu dnes ovšem těžko může vést k cíli v potřebném měřítku, nevyužívá-li se při něm samočinných počítačů, a to jak k manipulaci se získaným materiálem a dílčími poznatky, tak i k různým stupňům automatické lingvistické analýzy tohoto materiálu.

Popis jazykového systému ovšem může mít vlastnosti více nebo méně vhodné pro začlenění do modelu řečového procesu. Domníváme se, že k požadavkům na popis jazyka z tohoto hlediska dnes podstatným (a tedy důležitým i pro psychologickou reálnost popisu) patří vedle celkové ekonomičnosti popisu (viz výš, odd. 1) také adekvátní začlenění komunikačních aspektů větné stavby (zejm. aktuálního členění) do popisu struktury věty a respektování toho, že přirozený jazyk má svou významovou rovinu, zbavenou víceznačnosti, ale připouštějící vágnost, rozpory a paradoxy. Bez takové roviny totiž nelze vhodně zachytit interpretaci tzv. postojových vět (vět o domněnkách aj.), ani jazykových paradoxů (viz Sgall, 1984a; Sgall—Hajičová—Panevová, 1986, kap. 1; Peregrin—Sgall, 1987).

---

[4] Např. spojení „čistě pragmatický" by mohlo být chápáno jako „náležející do oblasti vztahů jen pragmatických, ne sémantických" (protože obecně je sémantika v pragmatice zahrnuta), ale pozdravy přece svou sémantiku mají.

[5] Nebylo by dobré nechat tu stranou teórii rozvrstvení národního jazyka vypracovanou v návaznosti na pionýrské publikace Havránkovy. Má pak ovšem své nevýhody, jestliže se běžná česká komunikace zkoumá v největším rozsahu právě na Ostravsku.

3. Jak už řečeno, procesuální modelování komunikace je těsně spjato s využitím počítačů. Nejde jen o to, že využití počítačů je nutné k tomu, aby bylo vůbec možné v potřebné míře zvládnout tak rozsáhlý úkol, jako je jen trochu zobecněné zachycení struktury verbálních komunikátů.[6] Ještě důležitější je, že i základní postupy procesuálního modelování jsou přímo spojeny s matematickou informatikou a že modely lidského chování — i jeho jednodušších vrstev, než je komunikace — nelze dobře konstruovat a ověřovat, neosvojíme-li si metody spojené s využitím počítačů v takových oblastech umělé inteligence, jako je budování expertních systémů a robotických soustav (viz např. Gaaze-Rappoport—Pospelov, 1987). Odborníci v matematické informatice se dnes už v mnoha zemích věnují i otázkám jazykové komunikace člověka s počítačem; nebude-li lingvistika schopna přesvědčit je, že pro jejich cíle přináší něco užitečného a že je připravena k účelné spolupráci s nimi, pak lze těžko doufat, že postavení lingvistiky v soustavě věd zůstane i ve věku počítačů neotřeseno. Mladí lingvisté západoevropských zemí v dnešní ekonomicky obtížné situaci už byli tvrdou zkušeností přivedeni ke zjištění, že je třeba překonat nejrůznější bariéry a osvojit si matematicko-logické postupy nezbytné ke zvládnutí práce s počítači.[7]

Uplatnění počítačů dnes proniká do nejrůznějších oborů, a to právě také do práce s přirozeným jazykem. Právem připomíná J. Horecký (1987, s. 48), že dosavadní chápání jazykových kursů zaměřených např. na obchodní korespondenci se může brzo ukázat jako zastaralé. V rámci matematické informatiky a umělé inteligence už vznikla řada dílčích modelů lidského chování, zčásti zaměřených i na otázky jazykové komunikace. Jsou to ovšem vždy modely úzce omezené (např. na komunikaci s určitým typem bází dat, s robotem určitého druhu ap.).[8] Nyní je na řadě přechod k vytváření modelů obecnějších ; odborníci v oboru počítačů chápou, že to není jen úloha inženýrská, technická, a že dnes do značné míry chybí lingvistické posouzení takových problémů (viz. zejm. von Hahn, v tisku). Je tedy načase ukázat, že právě k takovým obecnějším modelům dovede lingvistika přispět, že má vyzkoušené postupy celkové analýzy syntaxe i sémantiky přirozeného jazyka (u nás viz pro angličtinu Kirschner, 1982; 1987; pro češtinu Panevová—Oliva, 1982; Oliva, připr.) a že už umí přistoupit i k tak komplexnímu úkolu, jako je automatické procesuální modelování porozumění textu (např. pro účely počítačového zodpovídání otázek na základě vstupního

---

[6] I v nejnovějších zahraničních pracích se znovu potvrzuje, že úspěšné rozbory jsou vždy založeny na příkladech určitého úzce vymezeného druhu diskursu (viz např. Sandigová, 1987).

[7] Srov. J. Horecký (1987, s. 50) o takových bariérách, jako je neznalost a nepřístupnost nové teoretické literatury nebo i nedostatek jazykových znalostí u lingvistů; dodejme, že je třeba překonávat i pověry o hrozící „dehumanizaci jazyka", které brání v tom, aby lingvistika jako humanitní obor i u nás získala možnost v široké míře využít dnešní techniky a neponechat perspektivy výzkumu jazyka v rukou techniků a matematiků.

[8] Pro češtinu vypracoval (ve spolupráci s lingvisty) dva takové modely J. Hajič (1984; 1985).

textu, viz. Hajičová—Sgall, 1984). Automatický model porozumění textu umožní, aby počítač aktualizoval a doplňoval nejen báze dat, ale i báze znalostí, a později popř. aby je i sestavoval jen na základě vstupního textu v dnes obvyklé podobě odborných publikací. I tady je ovšem třeba experimentovat nejdříve v úzce vymezených odborných oblastech, jen s dílčím slovníkem, ale lingvistický základ procesuálního modelu je obecný a dává možnost postupného rozšiřování. Ve spolupráci, která se dnes právě v rámci Slovenské akademie věd může dobře rozvíjet (zejm. mezi Jazykovědným ústavem Ľ. Štúra a Ústavem technické kybernetiky SAV), budou moci lingvisté a matematici, pokud potřebný prostor dostanou, tato východiska široce a plodně uplatnit.

Bylo by anachronismem, kdyby se u nás rozsáhlý a detailní vědecký popis jazyka formuloval jen na základě ručně zvládnutelných výpisků a kartoték i na konci dvacátého století, kdy už jsou v jiných zemích na Západě i na Východě k dispozici počítačově zpracované soubory psaných i mluvených textů. Nejde jen o známý americký Brown Corpus, který obsahuje 500 textů z různých stylů americké angličtiny o celkovém rozsahu asi jednoho miliónu výskytů slov, ale také o jeho evropskou obdobu, sestavenou na základě londýnského projektu Survey of English Usage ve spolupráci univerzit v Lancasteru, Oslo a Bergenu pro britskou angličtinu; gramatické údaje k výskytům slov dodává počítačový program (ovšem v interakci s lingvistou). Pro mluvené projevy je menším protějškem soubor sestavený v Londýně a v Lundu. Podobné soubory se dnes už sestavují pro řadu jazyků, včetně ruštiny, němčiny a finštiny. Kromě toho jsou dnes v různých zemích lingvistům k dispozici různé víceúčelové systémy usnadňující jejich práci tím, že umožňují velkou část rutinních úkonů při rozboru textu svěřit počítačům (viz např. Golding—Thompson, 1985). U nás jsou podobné projekty v začátcích a jsou záležitostí nečetných (dobře připravených, ale hůře technicky vybavených) nadšenců než lingvistických institucí.

4. Nejde tedy, jak jsme viděli, o to, aby se lingvistika rozhodovala, kterou z diskutovaných cest má jít, zda k prohloubení teorie jazyka, k teorii komunikace nebo k využití matematicko-logických metod a počítačů. Tyto tři perspektivy jsou ve skutečnosti těsně propojeny a konkrétním cílem je, prohloubeným teoretickým zpracováním větné stavby i významu získat popis jazyka vhodný k začlenění do interdisciplinárního výzkumu komunikace, pro který je nutné široké a mnohostranné využití počítačů. Je třeba postupovat od jazyka k řešení jazykových a lingvistických problémů s pomocí počítačů (srov. Horecký, 1987, s. 48), a lingvistika by měla především umět ukázat matematikům i psychologům a dalším, že je cenným partnerem pro tuto mezioborovou spolupráci, která je závažná jak teoreticky, tak i pro výhledově velmi efektivní a rozsáhlé praktické uplatnění.

Matematicko-fyzikální fakulta UK
Praha, Malostranské nám. 25

Bibliografie

APRESJAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Moskva 1974.

BEAUGRANDE, R. A. de—DRESSLER, W. U.: Einführung in die Textlinguistik. Tübingen 1981.

BOSÁK, J.: Prognózovanie a jazykoveda. Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 113—123.

BRESNAN, J. (red.): The mental representation of grammatical relations. Cambridge, Mass. 1982.

DANEŠ, F.: Functional sentence perspective and the organization of the text. In: Papers on functional sentence perspective. Red. F. Daneš. Praha 1974, s. 106—128.

DANEŠ, F.: Věta a text. Praha 1986.

FILLMORE, C. J.: The need for a frame semantics within linguistics. SMIL, 1976, s. 5—29.

GAAZE-RAPOPORT, M. G.—POSPELOV, D. A.: Ot ameby do robota: Modeli povedenija. Moskva 1987.

GAZDAR, G.: Phrase structure grammar. In: The nature of syntactic representation. Red. G. K. Pullum—P. Jacobson. Dordrecht 1982, s. 131—186.

GOLDING, A. R.—THOMPSON, H. S.: A morphology component for linguistic programs. Linguistics, *23*, 1985, s. 263—284.

HAHN, W. von: LSP and computer application: New fields of activity for LSP research and development. In: Proceedings of LSP symposium, Vaasa 1987. Red. K. Laurén (v tlači).

HAJIČ, J.: KODAS — A simple method of natural language interface to a database. Praha 1984.

HAJIČ, J.: Programming a simple natural language interface. I. Prague bulletin of mathematical linguistics, *43*, 1985, s. 37—62. II. Prague bulletin of mathematical linguistics, *44*, 1985, s. 23—56.

HAJIČOVÁ, E.—SGALL, P.: Text-and-inference based answering of questions. In: Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehension. Red. P. Sgall. Amsterdam—Praha 1984 (b).

HAJIČOVÁ, E.—VRBOVÁ, J.: On the role of the hierarchy of activation in the process of natural language understanding. In: COLING 82. Proceedings of the Ninth International Conference on Computional Linguistics. Red. J. Horecký. Praha 1982.

HALLIDAY, M. A. K.—HASAN, R.: Cohesion in English. London 1976.

HORECKÝ, J. (red.): COLING 82. Proceedings of the Ninth International Conference on Computational Linguistics. Praha 1982.

HORECKÝ, J.: Zložky a dimenzie jazykového znaku. Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 64 až 72.

HORECKÝ, J.: Výskum komunikačných procesov. Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 47—51.

HUDSON, R.: Words grammar. Oxford 1984.

CHOMSKY, N.: Lectures on government and binding. Dordrecht—Cinnaminsom 1981.

CHOMSKY, N.: Knowledge of language. New York 1986.

JIRKŮ, P.: Towards an integrated theory of formal and natural languages. Kybernetika, *11*, 1975, s. 91—100.

KIRSCHNER, Z.: A dependency-based analysis of English for the purpose of machine translation. Praha 1982.

KIRSCHNER, Z.: APAC3-2: An English-to-Czech machine translation system. Praha 1987.

KOŘENSKÝ, J.: K procesuálnímu modelování řečové činnosti. Slovo a slovesnost, *48*, 1987, s. 177—189.

KUNZE, J.: Abhängigkeitsgrammatik. Studia grammatica XII. Berlin 1975.

MATERNA, P.: An intensional approach to questions. Kybernetika, *15*, 1979, s. 161—192.

MATERNA, P.: Question-like and non-question-like imperative sentences. Linguistics and philosophy, *5*, 1981, s. 393—404.

MATERNA, P.—SGALL, P.: Optional participants in a semantic interpretation. In: Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehesion. Red. P. Sgall. Amsterdam—Praha 1984.

MICKLESEN, L. R.: Czech sociolinguistic problems. Folia Slavica, *1*, 1978, s. 437—455.

MONTAGUE, R.: Formal philosophy. (Selected papers). Red. R. Thomason. London 1974.

OLIVA, K.: A dependency-based parser for Czech. (Vyjde v řade Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung, Praha.)

PANEVOVÁ, J.—OLIVA, K.: On the use of Q-language for syntactic analysis of Czech. In: Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung VIII, Praha 1982, s. 108—117.

PARTEE, B. (red.): Montague grammar. New York 1976.

PEREGRIN, J.—SGALL, P.: An attempt at a framework for semantic interpretation of natural languages. Theoretical linguistics, *13*, 1987, s. 37—73.
REINHART, T.: Anaphora and semantic interpretation. London 1983.
SANDIG, B.: Textwissen — Beschreibungsmöglichkeiten und Realisierungen von Textmustern am Beispiel der Richtigstellung. In: Wissenrepräsentation und Wissenaustausch. Red. J. Engelkamp —K. Lorenz— B. Sandingová. Saarbrücken 1987, s. 115—155.
SEARLE, J.: Intentionality. Cambridge 1983.
SGALL, P.: Syntax, meaning, and reference. In: Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehesion. Red. P. Sgall. Amsterdam—Praha 1984 (a).
SGALL, P. (red.): Contributions to functional syntax, semantics, and language comprehesion. Amsterdam—Praha 1984 (b).
SGALL, P.: Die tschechische Umgangssprache als ein soziolinguistisches Problem. In: Linguistische Arbeitsberichte, *54—55*, 1987, s. 77—87.
SGALL, P.—HAJIČOVÁ, E.—PANEVOVÁ, J.: The meaning of sentence in its semantic and pragmatic aspects. Praha—Dordrecht 1986.
VIEHWEGER, D.: Illokutionswissen und Textinterpretation. In: Vorabdruck der Plenarvorträge. XIV. Internationaler Linguistenkongress, Berlin 1987, s. 331—349.
WINOGRAD, T.: Towards a procedural understanding of semantics. Revue internationale de philosophie, 1976, s. 260—303.
WURZEL, W.: Flexionsmorphologie und Natürlichkeit. Studia grammatica XXI. Berlin 1984.

ЛИНГВИСТИКА НА РАСПУТЬЕ?

Резюме

Новый этап развития языкознания характеризуется по крайней мере тремя чертами: (а) новым уровнем формализации в синтаксической и, прежде всего, семантической теории; (б) систематической разработкой не только описания языка, но также его функционирования в процессе коммуникации (структуры текста), и (в) использованием вычислительных машин для целей языкознания и для практических приложений в таких областях, как перевод, поиск текстовой информации и общение с автоматическими (экспертными а др.) системами в рамках исскуственного интеллекта (автоматическое понимание текста, представление знаний). Эти три области тесно связаны между собой, и уделять им соответственное внимание — очень важно для будущего развития лингвистики и для её перспективы.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 39, 1988, 2

POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE JAZYKA

PAVOL ŽIGO

Rozvoj mikroelektroniky a výpočtovej techniky vytvára aj v spoločenských vedách priaznivé podmienky na jej efektívne využitie v základnom a aplikovanom výskume. Využitie počítačov v jazykovedných výskumoch má viacero predností nielen pri triedení základných údajov, resp. kategoriálnych významov, ale aj v oblasti sémanticko-syntaktickej analýzy textu, rozpoznávania slov a segmentácii viet. V porovnaní s fyziologickou schopnosťou človeka je prednosťou počítačov to, že vykonávajú jednotlivé operácie obrovskou rýchlosťou — niekoľko stotisíc až miliónov operácií za sekundu. Ďalšou výhodou výpočtovej techniky je aj to, že potrebné údaje sa dajú hľadať a zoradiť podľa vopred stanovených zásad a v takejto podobe ich možno vytlačiť v ľubovoľnom počte exemplárov. Rozhodujúcim problémom pri zavádzaní výpočtovej techniky do vedeckého výskumu a spoločenskej praxe je fakt, aký súbor základných údajov má byť podkladom jej efektívneho využitia v spomenutých odvetviach.

Jednou z možných oblastí, ktorá je technicky, teoreticky i prakticky východiskom zavádzania počítačov do spoločenskej praxe v oblasti jazykovedy, je vybudovanie základnej banky dát o národnom (resp. spisovnom) jazyku. O spoločenských potrebách, využití a prínose takejto banky dát rokovali napr. sovietski lingvisti a kybernetici v máji 1987; predmetom ich rokovania bolo zostavenie banky dát ruského jazyka (Ivanova, 1988). Programový článok o problematike automatizácie jazykovedného výskumu a o vytvorení banky dát ruského jazyka uverejnili J. N. Karaulov a V. M. Andriuščenko (1988). Základné princípy budovania banky dát spisovnej ukrajinčiny opísala M. Peščaková (1988). Nezávisle od uvedených prameňov sme sa otázkou budovania banky dát spisovnej slovenčiny začali zaoberať v polovici r. 1987 a koncom toho istého roka sme jeden z možných variantov overili na počítačoch Sinclair Spectrum ZX, neskôr na počítači Kontron PSI 80 D. Pri formulovaní základných princípov sme vychádzali z doterajších poznatkov o súčasnej spisovnej slovenčine. Východiskom súboru údajov tvoriacich banku dát môže byť základné lexikografické dielo (Krátky slovník slovenského jazyka, resp. Slovník slovenského jazyka). Údaje získané z týchto prameňov však navrhujeme prispôsobiť počítačovému spracovaniu, doplniť ich o ďalšie potrebné údaje a sformulovať prísne a dokonalé kritériá vybudovania banky dát. Nemenej závažná je aj otázka využitia, resp. využiteľnosti takejto banky dát.

Pri overovaní pokusnej vzorky sme vychádzali z údajov uvedených v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987; ďalej KSSJ). Okrem základnej lexikografickej charakteristiky sme k heslovým slovám zakódovali jednotlivé kategoriálne významy z morfológie, syntaxe, prvky postihujúce oblasť sémantiky, slovotvorby a využili sme aj údaje o frekvenčných a retrográdnych zákonitostiach. Princíp takéhoto spracovania sme overovali na pokusnom výbere z desiatich slov reprezentujúcich všetky slovné druhy spisovnej slovenčiny (pri slovesách sme vybrali jedno pravidelné a jedno nepravidelné sloveso). Podstata nášho pokusu spočívala v tom, že sme vytvorili miniatúrnu banku dát, do ktorej sme vložili poznatky o heslových slovách *ísť, padať, jazyk, rýchly, nikto, tretí, pomaly, za, žeby, juj*. O každom z týchto heslových slov sme do pokusnej banky dát uviedli začiatočné písmeno, stranu v KSSJ, relatívnu frekvenciu, údaje o základných kategoriálnych významoch — intencii, gramatickej a sémantickej perspektíve, o zvratnosti, dokonavosti, rode, čísle, páde, životnosti, osobe, čase, vide, o spojeniach heslového slova s ostatnými slovnými druhmi, neosobných konštrukciách, predložkových pádoch a ich význame, syntaktickej funkcii týchto spojení, primárnosti (sekundárnosti) predložiek a spojok v spojeniach, o sémantických komponentoch, slovotvornej štruktúre, poradí príslušného významu slova v KSSJ a zohľadnili sme aj prípadnú potrebu retrográdnych zákonitostí heslového slova.

Pri výbere jednotlivých prvkov, ktoré sme ukladali do pamäti počítača, sme vychádzali z viacerých prameňov. Základná lexikografická charakteristika je podľa KSSJ. Pri niektorých prvkoch lexikálnej roviny sa berú do úvahy zistenia V. Blanára (1984), pri slovesách pohybu poznatky z práce E. Ružičkovej (1982). Pri charakteristike a členení slovných druhov sa opierame o *Morfológiu slovenského jazyka* (1966). V syntaxi, resp. syntagmatike v základných princípoch vychádzame z našej lingvistickej tradície, v oblasti symboliky okrem všeobecne zaužívaných termínov využívame modely F. Daneša—Z. Hlavsu a kol. (1987) a J. Svetlíka (1979). V oblasti tvorenia slov rešpektujeme poznatky uvedené v prácach J. Horeckého (1964), J. Bosáka—K. Buzássyovej (1985), perspektívne možné (a potrebné) sú v tejto oblasti kódovania i také prvky, ktoré uvádza J. Dolník (1987; 1988a; 1988b). Štatistické údaje sme prevzali z práce J. Mistríka (1969), v oblasti gramatickej a sémantickej perspektívy vychádzame z príspevku J. Kačalu (1976). Otázky väzby sú spracované na základe poznatkov J. Oravca (1967; 1968) a M. Popovovej (1987).

Pri budovaní pokusnej vzorky banky dát sme do riadku s dĺžkou 72 znakov (podmienená je pamäťou počítača, resp. typom počítača) na miesto jedného znaku vkladali jeden kategoriálny význam tak, aby rovnaké významy boli vždy v tej istej pozícii a tvorili stĺpec pozostávajúci z rovnakých kategoriálnych

významov, resp. opozičných vzťahov (singulár — plurál, životnosť — neživotnosť, konkrétnosť — abstraktnosť, zvratnosť — nezvratnosť atď.). Konkrétny súbor dát je teda poľom pozostávajúcim z jednotlivých stĺpcov a riadkov. Úlohou počítača je nájsť v uvedenom poli potrebné údaje a zoradiť ich podľa vopred stanovených kritérií, prípadne kombináciou viacerých prvkov vybrať požadovaný typ spojenia, zistiť, ktoré z kategoriálnych významov uvedenej banky dát zodpovedajú sledovanému javu. Program je v jazyku Basic. Postupnosť číslovania po 10 sme volili preto, aby sa v prípade potreby medzi jednotlivé riadky dali ukladať ďalšie údaje. Miniatúrnu banku dát sme si overovali na nasledovnom programe:

```
 5 INPUT "Počet riadkov?", r
1Ø DIM b$ (r, 72)
15 LET x = Ø
2Ø FOR n = 1 TO r
25 READ c$: LET b$ (n) = c$
3Ø PRINT AT X, Ø: b$ (n): LET x = x + 3: IF x = 1Ø THEN LET x = Ø:
   PRINT AT 21, Ø: "Stlač hocičo!": PAUSE Ø
35 REM PRINT "  "
4Ø NEXT n
45 PRINT AT 21, Ø: FLASH 1: "Stlač hocičo!": PAUSE Ø: CLS
5Ø REM: INPUT "Stlač hocičo!": IF INKEY $ = "  " THEN GOTO 5Ø:
   CLS
55 INPUT "Pozícia v riadku?", pvr: CLS
6Ø INPUT "Príznak?", x$
65 LET x = Ø
7Ø FOR n = 1 TO r
75 IF b$ (n, pvr) = x$ THEN PRINT AT x, Ø: b$ (n): LET x = X + 3: IF
   x – 21 THEN LET x = Ø: INPUT "Ďalšia strana?": c$: IF c$ = "n"
   THEN GOTO 55
8Ø NEXT n
85 GOTO 55
```

Po uvedení programu do činnosti počítač v krátkom okamihu stanovené významy vyhľadá, utriedi, zobrazí a vytlačí na list papiera. Vylúči sa tým namáhavá práca — listovanie v kartotéke, excerpovanie z nej a triedenie lístkov podľa potrebných kritérií. Spomenuté pokusné údaje sme prispôsobili počítačovej pamäti, rozdelili sme ich do stĺpcov a riadkov (pri postupnosti číslovania sa berie do úvahy aj ďalšie dopĺňanie údajov medzi jednotlivými riadkami) podľa nasledovného kľúča:

Význam

a, b, c, d ...: začiatočné písmeno slova, verzálkami sú označené mäkké spoluhlásky (D = ď, S = š)
digrafémy: z = dz, Z = dž, h = ch, – = pozícia bez digrafém
slovný druh: s = substantívum, a = adjektívum, v = verbum, d = adverbium, p = pronomen, n = numeralia, r = particula, c = conjunktio, i = interjectio, q = praepositio
A = agens, w = ∅, S = sémantická charakteristika heslového slova, L = odvodzovacie princípy
P = patiens, w = ∅, + = aktívna gramatická perspektíva, – = pasívna gramatická perspektíva
+ = aktívna sémantická perspektíva, – = pasívna sémantická perspektíva
charakteristika slovesa: p = personálna (osobná) konštrukcia, n = neosobná konštrukcia, l = limitné sloveso, c = sponové sloveso, f = frazeologizmus
spojenie heslového slova s ostatnými slovnými druhmi, symbolika zhodná so stĺpcom 3: h = hypotaktická spojka, T = parataktická spojka
strana v slovníku, z ktorého sa čerpá heslové slovo
3 = 3. osoba slovies pri neúplných paradigmách (platí pre singulár)
s = singulár, t = singularia tantum v spojení, w = singulárová podoba nie je
p = plurál, w = plurálová podoba nie je
3 = 3. osoba pri neúplných paradigmách, t = pluralia tantum
F = feminínum, M = maskulínum, N = neutrum pri základnej charakteristike adjektív, O = radová číslovka, C = základná číslovka
P = primárna predložka alebo spojka, S = sekundárna predložka alebo spojka
číslom udaná relatívna frekvencia v 1 milióne slov
∅ = bezpredložkový pád, Q = predložkový pád, f, m, n = rod pri spojení s adjektívami, + = všetky rody, K = konverzia, A = akostné adjektívum, V = vymedzovacie zámeno, C = citové citoslovce, H = hypotaktická spojka (pri heslovom slove), M = maskulínum, F = feminínum, N = neutrum pri základnej charakteristike (v heslovom slove)
1—7 = poradie pádu v spojení, n = nedokonavé, d = dokonavé sloveso (základná charakteristika heslového slova), + = všetky pádové formy pri adjektívach, K = konkrétne substantívum (základná charakteristika)

r = reflexívum, n = nonreflexívum (pri základnej charakteristike slovies), A = životné substantívum, N = neživotné substantívum, 2 = adverbium spôsobu (pri základnej charakteristike prísloviek)
K = konkrétne, A = abstraktné substantívum v spojení, D = deiktická funkcia, resp. deiktický význam
R = reflexívna podoba, I = väzba s infinitívom, 1 = význam podmienenosti, 2 = zástupnosť, 3 = následnosť
S = subjekt, O = objekt, G = gnómický význam, A = atribút, D = adverbium, T = vytyčovacia častica, L = vôľové citoslovce; 1 = príslovkové určenie miesta, ∅ = času, 2 = spôsobu, 3 = príčiny, 4 = účel, 5 = účinok, 6 = prípustka, 7 = miera, 8 = zreteľ, 9 = smer
U = slovo je vo funkcii „univerzálneho" vetného člena (t. j. ľubovoľného, napr. zámeno)
X = potvrdenie významu v lexikografickom diele (napr. Krátkom slovníku slovenského jazyka), Y = v uvedenom význame slovo v citovanom slovníku nie je
P = pozitív, A = ďalší význam v slovníku
B = ďalší význam v slovníku
C = ďalší význam v slovníku
K = komparatív, w = komparatív sa netvorí
S = superlatív, w = superlatív sa netvorí
∅—9: poradie významu podľa slovníka — čísla nad 10 (desiatky)
1—10: poradie významu podľa slovníka (čísla 1—9)
sémantické komponenty slovies: v stĺpci 30 kladná hodnota označená príslušným písmenom, v stĺpci 31 záporná hodnota označená príslušným písmenom
od stĺpca 33 sú uvedené spojenia vyjadrujúce konkrétny model v riadku (malé písmená)
od stĺpca 60 sa uvádza slovotvorná charakteristika jednotlivých heslových slov
posledné stĺpce tvoria retrográdne usporiadanie heslových slov; kódované sú tak, aby v stĺpci 72 bolo vždy posledné písmeno heslového slova; retrográdne usporiadanie sa kóduje verzálkami (z technických príčin, ak by slovotvorná charakteristika prekrývala pole retrográdneho členenia; počítač rozlíši veľké a malé písmená a nedôjde k šumu pri klasifikácii — slovotvorba sa neprelína s retrográdnym usporiadaním).

ie dát do pamäti prostredníctvom opísaných symbolov má takúto

```
100 DATA" i-vAw139   1666   nn                                                                  ÍSŤ"
110 DATA" i-vS:  AGENS SA POHYBUJE V PROSTREDÍ                                  í-sť            ÍSŤ"
120 DATA"    ++ps  sp          O1AK      S    X        1    FN  Človek ide"
130 DATA"    ++ns 3sw          O1NA      S    X        1     T  Čas ide"
140 DATA"    ++ns  wp3         O1NA      S    X        8    RR  Roky idú"
150 DATA"    ++ns  wpt         O1NK      S    X        5     S  Hodiny idú"
160 DATA"    ++ns 3sw          O1NK      S    X        7        Voda ide po pás"
170 DATA"    ++ps  sp          PQ2AK     9    X        1        Ide od otca"
180 DATA"    ++ps  sp          PQ2NK     9    X        1        Ide od mora"
190 DATA"    ++ps  sp          PQ2NK     9    X        1        Ide do kopca"
200 DATA"    ++ps  sp          PQ2NK     9    X        1        Ide z cesty"
210 DATA"    ++ps  sp          PQ2NK     9    X        2        Ide zo školy"
220 DATA"    ++ps  sp          PQ2NA     0    X        1        Ide za súmraku"
230 DATA"    ++np3sw            03       O    Y        0        Ide mu to (darí sa mu)"
240 DATA"    ++ps  sp          PQ3AK     9    X        1        Ide k otcovi"
250 DATA"    ++ps  sp          PQ3NK     9    X        1        Ide k moru"
260 DATA"    ++ps  sp          PQ3NA     9    X        1        Ide k výšinám"
270 DATA"    ++ps  sp          PQ4AK     4    X        2        Ide po matku "
280 DATA"    ++ps  sp          PQ4NA     4    X        2        Ide po vodu"
290 DATA"    ++ps  sp          PQ4NA     9    X        1        Ide cez les"
300 DATA"    ++ps  sp          SQ4NK     9    X        1        Ide popod les"
310 DATA"    ++ps  sp          PQ4AK     4    X        9        Ide za učňa"
320 DATA"    ++np3sw           PQ4AK     O    X        4        Ide o vás"
330 DATA"    ++ns 3sw          PQ4AK     O    X        4        Ide o brata"
340 DATA"    ++nd3sw           PQ4NA     O    X        4        Ide o veľa"
350 DATA"    ++ps  sp          PQ4AK     G    Y        w        Ide za Jana (vydáva sa)"
360 DATA"    ++ps  sp          PQ6NK     2    X        3        Ide na bicykli"
370 DATA"    ++ps  sp          PQ6AK     2    X        3        Ide na koni"
380 DATA"    ++ps  sp          PQ6NA     0    X        1        Ide na svitaní"
390 DATA"    ++ps  sp          PQ6NK     1    X        1        Ide po ceste"
400 DATA"    ++ps  wp          PQ6AK     2    X        2        Idú jeden po druhom"
410 DATA"    ++ps  sp           07NK     2    X        4        Idú vlakom"
420 DATA"    ++ps  sp           07NK     9    X        1        Ide dolinou"
430 DATA"    ++ps  sp          PQ7AK     2    X        1        Ide s otcom"
440 DATA"    ++ps  sp          PQ7NA     4    X        2        Ide s prosbou"
450 DATA"    ++ps  sp          PQ7AK     4    X        2        Ide za Janom "
460 DATA"    ++ps  sp          PQ7NK     2    X        1        Ide za vozom"
```

```
470 DATA"   ++ps  sp        PQ7AK     2   X     1     Ide pred mamou"
480 DATA"   ++ps  sp        PQ7NK     2   X     1     Ide pred vozom"
490 DATA"   ++ps  sp        PQ7NA     0   X     1     Ide pred svitaním"
500 DATA"   +-np3sp3         03AK     O   X     Y     Ide mu to (svedčí mu to)"
510 DATA"   +-cs 3sw         01NA     S   X     2     Ide noc"
520 DATA"    ww1p3sw         04AKI        X     3     Ide ho rozhodiť"
530 DATA"   ++pv  sp         00NAI     4   X     9     Ide študovať"
540 DATA"        f                     2   X     6     Ide ako po masle"
550 DATA"        f                         X     6     Ide k veci"
560 DATA"        f                         X     6     Ide kade ľahšie"
570 DATA"        f                         X     6     Ide aj cez mŕtvoly"
580 DATA"        f                         X     6     Ide to s ním dolu kopcom"
590 DATA"        f                         X     6     Ide do tuhého"
600 DATA"        f                         X     6     Ide na dračku"
610 DATA"        f                         X     6     Ide si oči vyočiť"
620 DATA"        f                         X     6     Ide mu práca od ruky"
630 DATA"        f                         X     6     Ide mu o život"
640 DATA"        f                         X     6     Ide hlavou proti múru"
650 DATA"        f                         X     6     Ide bubnom na zajace"
660 DATA"        f                         X     6     Ide do kelu, do frasa"
670 DATA"        f                         X     6     Ide spadnúť"
680 DATA"        f                         X     6     Ide mu na nervy"
681 DATA"   ++nw3sw3         wwwAKRG       Y     1     Ide sa"
683 DATA"   ++pd  sp                   2   XPKS   1     Ide rýchlo"
685 DATA"   ++pd  sp                   2   XPww   1     Ide peši"
687 DATA"   ++pd  sp                   9   XPww   1     Ide dopredu"
690 DATA"i-vL                                           do- pred- nad- od- za- z- vz- pri- pod- vy- + ísť"
700 DATA"p-vAw276   136   nn                                                                    PADAŤ"
710 DATA"p-vS:  OBJEKT sa SAMOSTATNE POHYBUJE URČITÝM SMEROM,                                pad-a-ť PADAŤ"
720 DATA"   +-ps  sp         01AK     S   X     1     Dieťa padá"
730 DATA"   +-ns 3sp3        01NK     S   X     1     Sneh, kvapky pada(jú)"
740 DATA"   ++ns 3sp3        01NA     S   X     1     Cena padá"
750 DATA"   ++ns 3sp3        01NK     S   X     2     Omietka padá"
760 DATA"   ++ns 3sp3        01NK     S   X     3     Opona, vlasy pada(jú)"
770 DATA"   ++ns 3sp3        01NA     S   X     5     Údery padajú"
780 DATA"   ++ns 3sp3        01NA     S   X     7     Podozrenie padá"
790 DATA"   ++ps 3sp3        PQ2AK     9   X     6     Padá z otca únava"
800 DATA"   ++ps  sp        PQ2NK     9   X     1     Padá zo stromu"
810 DATA"   ++ps  sp        PQ2NA     3   X     4     Padá od únavy"
820 DATA"   ++ps  sp        PQ2NA     1   X     1     Padá do bezvedomia"
830 DATA"   ++ps  sp        PQ4NK     2   X     1     Padá na kolená"
840 DATA"   ++ns 3sp3        PQ4NA     9   X     1     Padá na úrodnú pôdu"
```

```
850 DATA"    ++ns3sp3        PQ4AK     O   X        9    Padá na otca smútok"
860 DATA"    +-ps sp         PQ4NA     3   X        8    Padá(jú) na mor"
870 DATA"    +-pd sp         PQ7NA     2   X        4    Pada(jú) dolu nosom"
880 DATA"    ++pd sp          ØØww     2   X     3,2,1   Padá šikmo"
890 DATA"    +-pd sp          ØØww     2   XPKS          Padá šikmo"
891 DATA"    +-pd sp          ØØww     2   XPKS          Padá pomaly"
892 DATA"p-vL                                            do-pre-za-od-na-s-pri-v- + padať"
900 DATA"z-qS  534   4ØØ1                                                          ZA"
910 DATA"z-qS                P                                                     ZA"
915 DATA"        s sw         Ø2AK     Ø   XA       1    Za cára"
920 DATA"        s sw         Ø2NA1        XA       2    Za tepla"
930 DATA"        s sp         Ø4NK     9   XB       1    Za stôl"
940 DATA"        s sp         Ø4NK     9   XB       2    Za roh"
950 DATA"        s sp         Ø4AK     2   XB       3    Za ucho"
960 DATA"        s sp         Ø4NK     2   XB       3    Za povraz"
970 DATA"        s sp         Ø4NA     3   XB       4    Za prehru"
980 DATA"        s sp         Ø4NA1        XB       5    Za každú cenu"
990 DATA"        s sp         Ø4NK     7   XB       6    Za tanier polievky"
1ØØØ DATA"       s sp         Ø4NA     Ø   XB       7    Za deň"
1Ø1Ø DATA"       s sp         Ø4AK     4   XB       8    Za deti (bojovať)"
1Ø2Ø DATA"       s sp         Ø4NA     4   XB       8    Za mier (bojovať)"
1Ø3Ø DATA"       p sp         Ø4AK2        XB       9    Za všetkých"
1Ø4Ø DATA"       s sp         Ø7NA     9   XC       2    Za hlasom"
1Ø5Ø DATA"       s sp         Ø7NA3        XC       3    Za vetrom"
1Ø6Ø DATA"       s sp         Ø7AK     2   XC       2    Za otcom"
1Ø7Ø DATA"       s sp         Ø7NA     4   XC       5    Za robotou"
1Ø8Ø DATA"       s sp         Ø7AK     4   XC       5    Za lekárom"
1Ø9Ø DATA"       s sp         Ø7NK     1   XC       1    Za stolom"
11ØØ DATA"       s sp         Ø7AK     3   XC       6    Za matkou (žialiť)"
111Ø DATA"       s sp         Ø7NA     3   XC       6    Za mladosťou (žialiť)"
1115 DATA"j-sS  142   2ØØMK1                                                  jazyk-Ø JAZYK
1116 DATA"j-sS   a) POHYBLIVÝ svalnatý ÚVAR; b) Čo sa podobá jazyku; c) súst. znakov"
1117 DATA"j-sL                                            -ový, -č/ník/-nica, -oveda, -ovedec/-kyňa,"
1118 DATA"j-sL                                            -ovitý, -č/iť, -č/ek, č-ný          jazyk"
1119 DATA"       s sp         Ø2NK     A   X        1    Jazyk pacienta"
112Ø DATA"       a sp     M   Ø+AK         XPKS     1    Vyplazený jazyk"
113Ø DATA"       v sp         Øw       IO  X        1    Ukázať jazyk"
114Ø DATA"       p sp         Ø+AK     A   X        1    Jeho jazyk"
115Ø DATA"       n sp     O   Ø+NK     A   X        1    Druhý jazyk"
116Ø DATA"       s sp         Ø2NK     A   X        2    Jazyk topánky"
117Ø DATA"       a sp     M   Ø+NK     A   XPKS     2    Odtrhnutý jazyk"
118Ø DATA"       v sp         Ø4NK     O   X        2    Prišiť jazyk"
```

```
1190 DATA"        p  sp          Ø+NK      A   X        2      Tento jazyk"
1200 DATA"        n  wp          Ø+NK      A   X        2      Tri jazyky"
1210 DATA"        s  sp        PQ6NK       A   X        2      Jazyk na topánke"
1220 DATA"        s  sp          Ø2NA      A   X        3      Jazyk predkov"
1230 DATA"        a  sp      M   Ø+NA      A   X        3      Staroslovienský jazyk"
1240 DATA"        v  sp          Ø4NAR     O   X        3      Učiť sa jazyk"
1250 DATA"        v  sp          Ø4NA      O   X        3      Učiť jazyk"
1260 DATA"        p  sp      M   Ø+NA      A   X        3      Iný jazyk"
1270 DATA"        n  sp      M   Ø+NA      A   X        3      Druhý jazyk"
1280 DATA"        v  sp          Ø7NK      O   X        1      Hýbať jazykom'
1290 DATA"        v  sp          Ø7NK      2   X        1      Lízať jazykom"
1300 DATA"r-aS  391            33A                PKS                          rýchl-y RÝCHLY"
1310 DATA"        s  sp            +AK     A   XPKS     1      Rýchly          kôň, kobyla, žriebä"
1320 DATA"        s  sp            +NA     A   XPKS     1      Rýchly zásah"
1330 DATA"        d  sp            +           XPww             veľmi rýchly"
1340 DATA"n-pS  239            275V       AU: ani jeden; nejestvujúci človek                ni-kto   NIKTO"
1350 DATA"        s  tw          V+AD      UX;
1400 DATA"t-nS   46            257                                                          tr-e-tí  TRETÍ"
1401 DATA"t-nS                   O: TRETÍ V PORADÍ;ĎALEJ AKO TREBA;                                   TRETÍ"
1410 DATA"        s  pt            +AK         X        1      Tretí pretekár"
1420 DATA"        s  pt            +NA         X        1      Tretí pokus"
1430 DATA"        s  sp            +NA         X        1      Tretí chotár"
1440 DATA"        s  sp            +NK         X        1      Tretie pero"
1450 DATA"p-dS  309            140K  2           XPKS     1                      po-mal-y  POMALY"
1460 DATA"p-dS    v  sp            AK      2   XPKS     1      Pracuje pomaly"
1470 DATA"        v  sp            NK      2   XPKS     1      Hodinky idú pomaly"
1480 DATA"        v  sp            NA      2   XPKS     1      Čas ide pomaly"
1490 DATA"p-dS    v  sp                    2   XPww     2      Pomaly (= postupne) ubúda síl"
1500 DATA"        v  sp                    2   XPww     2      Pomaly hrdzavie"
1510 DATA"p-iS  309            140K          L   X        3      Pomaly = Počkajte!          POMALY"
1520 DATA"p-rS  309            140K          T   X        II     Pomaly (= takmer) ho nepozná POMALY"
1530 DATA"Z-cS  582              5H       Ø + v. veta subj., obj., spôs., účel.                  že-by  ŽEBY"
1535 DATA"Z-cS                                                                                  že-by  ŽEBY"
1540 DATA"        h                        4   X        1      Ž. + v. v. účel.: Prišli, ž. kúpili ovos"
1550 DATA"        h                        2   X        2      Ž. + v. v. spôs.: Nie je mu tak, ž. plakal.
1560 DATA"        h                        O   X        3      Ž. + v. v. objekt.: Nedopustí, ž. žena robila"
1570 DATA"        h                        S   X        4      Ž. + v. v. subjekt.: Hlavné je, že ťa chce!"
1580 DATA"Z-rS  582              SK              X        II     Výstraha: Žeby si nespadol!        ŽEBY"
1590 DATA"j-iS  144              1C              X        1      Zvolanie; telesná bolesť;          JUJ"
1600 SAVE"   ZG 88"
```

V súbore dát možno vyhľadávať jednotlivé kategoriálne významy vo veľmi krátkych časových intervaloch (zlomkoch sekúnd). Ak chceme napríklad vedieť, aké predložkové spojenia vyjadrujú v súčasnej spisovnej slovenčine účelový význam, po uvedení programu do činnosti na otázku počítača "Pozícia v riadku?" odpovieme symbolom "20" (na tomto mieste sú v riadku zakódované vetnočlenské a adverbiálne významy), na ďalšiu otázku "Príznak?" odpovieme symbolom "4" (číslo 4 zodpovedá účelu — pozri legendu), v krátkom okamihu počítač vyhľadá, zobrazí a vypíše všetky predložkové spojenia s účelovým významom. Symbolika zakódovaná do pamäti počítača sa dá využiť nielen ako banka dát, ale je aj spoľahlivým východiskom pri riešení základných teoretických výskumných úloh v príslušných jazykových rovinách, pretože jednotlivé kategoriálne významy možno úpravou základného programu vzájomne spájať a získavať zovšeobecňujúce poznatky o systémovej povahe jednotlivých javov v jazyku, o ich vágnosti, o stabilite jazykového systému.

Uvedené základné myšlienky sú len jednou z možností počítačového spracovania jazykového systému. Podľa potreby, na základe kolektívneho posúdenia širším okruhom odborníkov možno tento navrhovaný spôsob budovania banky dát dopĺňať a zdokonaľovať. Podklady v našom príspevku nepostihujú napríklad oblasť zvukovej roviny jazyka, neúplný je aj systém odvodzovania slov, vynechali sme, čiastočne zámerne, aj spôsoby tvorenia príčastí pri slovesách. Otvorené možnosti sú i v ďalšom dopĺňaní údajov z ostatných jazykových rovín. Ak by sa v budúcnosti uvažovalo o budovaní takejto banky dát o súčasnom slovenskom spisovnom jazyku, nevyhnutne treba rátať s výpočtovou technikou, ktorá má vysokú operačnú schopnosť a rozsiahlu pamäť (niekoľko stovák megabytov). Pri veľkom súbore dát treba brať do úvahy aj modelovanie jednotlivých polí dát a vylúčiť kódovanie jedného významu dvakrát (napríklad pri heslových slovách *ísť* a *pomaly* nekódovať spojenie *ísť pomaly* v obidvoch heslách). KSSJ by v tomto prípade bol iba východiskom, ktoré by postupne bolo treba doplniť tak, aby banka dát postihovala (aspoň relatívne) úplnú slovnú zásobu slovenčiny a jej jednotlivé jazykové roviny. Rovnakým spôsobom by sa do pamäti mohli uložiť aj prvky z oblasti nespisovných jazykových útvarov (nárečí), pripravovaný Historický slovník slovenského jazyka, poznatky z prác na príprave Slovanského jazykového atlasu, Celokarpatského nárečového atlasu, Slovanského onomastického atlasu a pod. Uvedeným, čiastočne upraveným spôsobom spracúvame napríklad štruktúrne typy slovanskej ojkonymie v rámci západoslovanských jazykov (Slovanský onomastický atlas, 1987).

V príspevku sme sa nezaoberali ďalšími možnosťami využitia výpočtovej techniky, ako je strojový preklad, dvojjazyčné a viacjazyčné slovníky na báze počítačov, možnosti porovnávania jazykových systémov geneticky a typologicky odlišných jazykov. V tejto oblasti však možno využívať výpočtovú techniku

až po dokonalej príprave jednoduchších systémov, ktoré v našom prípade reprezentuje banka dát národného jazyka (porov. Vinograd, 1984).

Vedecko-technický pokrok a rýchle napredovanie mikroelektroniky nás privádzajú k úvahám, že rozvoj vedy v blízkej budúcnosti dosiahne taký stupeň, že jednotlivé vedecké ústavy, vysoké a neskôr i stredné školy, spoločenskovedné pracoviská a kultúrne inštitúcie na rozličných stupňoch budú vybavené terminálovou sieťou. Komunikácia so základnou bázou dát prostredníctvom výpočtovej techniky bude efektívnejšia a rýchlejšia, ako sme na to zvyknutí napríklad pri terajšom čerpaní poznatkov z kartoték alebo kníh. Z podobných úvah vyplýva, že potreba spracúvať systém národného jazyka modernou výpočtovou technikou nezadržateľne stúpa. Preto sa vo vybudovaní banky dát o spisovnej slovenčine črtajú ďalšie možné perspektívy a smery, ktorými by sa v budúcnosti mohla uberať časť jazykovedných výskumov. Ak totiž J. N. Karaulov a V. M. Andriuščenko (1988, s. 10) uvádzajú, že sedemnásťzväzkový slovník ruského jazyka bude tvoriť banku dát spisovnej ruštiny už v r. 2000 (prvá etapa sa realizuje v rokoch 1986—1990), bolo by spoločensky potrebné, aby sa o podobnom projekte, najmä o jeho realizácii, aktívne uvažovalo aj u nás. Vytvorenie takejto banky dát o spisovnom jazyku si však vyžaduje vyčlenenie pracoviska, resp. oddelenia, ktorého prioritnou úlohou by bola práve príprava banky dát, vytvorenie kolektívu, vybavenie výpočtovou technikou, resp. vyčlenenie určitej kapacity výpočtovej techniky na tento cieľ. Dôležitá je aj spolupráca vedeckých ústavov a vysokoškolských pracovísk pri riešení jasne sformulovanej úlohy a perspektívy cieľavedomého dopĺňania základného fondu banky dát, jeho prehodnocovanie. Ide síce o veľmi náročnú úlohu, najmä v oblasti ekonomiky, techniky a vedeckej prípravy kolektívu, ktorý by takúto úlohu riešil. Spoločenská potreba si však v blízkej budúcnosti bude vyžadovať, aby podobná banka dát o našom národnom jazyku existovala a efektívne slúžila nielen vede, ale aj kultúrnej verejnosti, školám na rozličných stupňoch vzdelávania a v každodennej spoločenskej praxi.

Filozofická fakulta UK
Bratislava, Gondova 2

Bibliografia

BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava, Veda 1984. 216 s.
BOSÁK, J.—BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. Morfematika, slovotvorba. Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 134 s.
DANEŠ, F.—HLAVSA, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. 2. vyd. Praha, Academia 1987. 276 s.
DOLNÍK, J.: Odraz hodnotenia vo význame slov. Kultúra slova, *21*, 1987, s. 39—46.
DOLNÍK, J.: Hodnotenie a hodnotiace slová. Kultúra slova, *22*, 1988 (a), s. 35—42.
DOLNÍK, J.: Antonymá z logického a lingvistického hľadiska. Slovenská reč, *53*, 1988 (b), s. 83—92.

HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
HORECKÝ, J.: Úvod do matematickej jazykovedy. [Skriptum.] Bratislava, Univerzita Komenského 1969. 92 s.
HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.
IVANOVA, A. E.: Vtoraja vsesojuznaja konferencija po mašinnomu fondu russkogo jazyka. In: Izvestija Akademii nauk SSSR. Serija literatury i jazyka, *47*, 1988, s. 106—109.
KAČALA, J.: Gramatická a sémantická perspektíva vety. Jazykovedný časopis, *27*, 1976, s. 9—18.
KARAULOV, J. N.—ANDRIUŠČENKO, V. M.: Avtomatizacija lingvističeskich rabot i sozdanije mašinnogo fonda russkogo jazyka. In: Izvestija Akademii nauk SSSR. Serija literatury i jazyka, *47*, 1988, s. 3—11.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala—M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
ORAVEC, J.: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967. 395 s.
ORAVEC, J.: Slovenské predložky v praxi. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 224 s.
ORAVEC, J.—BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.
PEŠČAK, M.: Format pervičnoj bazy dannych mašinnogo fonda ukrajinskogo jazyka. Jazykovedný časopis, *39*, 1988, s. 5—15.
POPOVA, M.: Kratak valentan rečnik na glagolite v savremenija balgarski knižoven ezik. Sofija, Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite 1987. 544 s.
RUŽIČKOVÁ, E.: Slovesá pohybu v slovenčine a angličtine. Bratislava, Veda 1982. 243 s.
Slovanský onomastický atlas. Strukturní typy slovanské ojkonymie. Brno, Ústav pro jazyk český ČSAV 1987. 63 s.
SVETLÍK, J.: Syntax ruštiny v porovnaní so slovenskou. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 396 s. + prílohy.
VINOGRAD, T.: Programnoje obespečenije sistem, rabotajuščich s jestestvennymi jazykami. In: V mire nauki, *11*, 1984, s. 47—58.

МАШИННАЯ ОБРАБОТКА ЯЗЫКА

Резюме

В статье приводятся основные преимущества использования ЭВМ в исследованиях в области языкознания. Центр внимания обращает автор на необходимость создать машинный фонд словацкого литературного языка и предлагает вариант его проекта. Основные данные из области морфологии, синтаксиса, лексикологии, лексикографии, словообразования и семантики, данные о частоте слов и обратный словарь современного словацкого литературного языка являются составной частью программы и миниатюрного машинного фонда проверенных на ЭВМ Sinclair Spectrum ZX и Kontron PSI 80 D. Кроме основного машинного фонда словацкого литературного языка автор показывает на возможности использовать ЭВМ в области Словаря словацкых диалектов, Исторического словаря словацкого языка, Общеславянского лингвистического атласа, Общекарпатского диалектологического атласа и Славянского ономастического атласа.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 39, 1988, 2

ROZHĽADY

XIV. MEDZINÁRODNÝ LINGVISTICKÝ KONGRES V BERLÍNE

JÁN HORECKÝ

Ústredným heslom XIV. medzinárodného lingvistického kongresu, ktorý v dňoch 10.—15. augusta 1987 pod patronátom CIPL pripravili jazykovedné inštitúcie v NDR, bolo *Jednota a diferencovanosť v súčasnej jazykovede z hľadiska jednotlivých jazykovedných disciplín, ako aj interdisciplinárnych prístupov a výsledkov.* Na dosiahnutie tohto cieľa bolo pripravených šesť plenárnych zasadnutí, 19 sekcií (niektoré s paralelnými zasadnutiami) a 19 diskusií za okrúhlym stolom. Napriek množstvu nevyhnutných kolízií bol však celý kongres organizovaný dosť prehľadne a tak, aby sa zreteľne ukázali základné myšlienky kongresu.

Plenárne zasadnutia boli dobre rámcované úvodným a záverečným zasadnutím: prvé bolo venované pamiatke Wilhelma von Humboldta, záverečné posudzovalo úlohy a metódy historickej jazykovedy. Na humboldtovskom zasadnutí mal úvodný referát B. Malmberg (*Wilhelm von Humboldt a neskoršia jazykoveda*). Vychádzal z myšlienky, že veľký vedec spravidla nestojí vo vývinovom rade izolovane, v Humboldtovom prípade možno poukázať najmä na predchodcov ako Condillac, Mauperzis a Du Marsais. Už títo ukazovali, že jazyk je oporou abstraktného myslenia a rozlišovali materiálnu substanciu a abstraktnú formu. Vo vlastnom výklade Humboldtových názorov sa B. Malmberg orientoval na osem základných otázok: jazyk a národ, jazyk ako činnosť (energeia) a totalita hovorenia, jazyk ako forma, vzťah forma — substancia, totožnosť — rozdielnosť, príznak, artikulácia, slovo—pojem—znak.

Osobitne zdôraznil, že podľa Humboldta vnímanie nie je pochopenie vecí nezávisle od ponímania a že jazykom ľudia objektivizujú vonkajší svet. Myšlienka je u všetkých ľudí rovnaká, rozličné sú len znaky v rozličných jazykoch. Kým všeobecná gramatika 18. storočia bola deduktívna, Humboldt ju začal budovať induktívne, na základe poznávania symbolickej hodnoty zvukov. Osobitnú pozornosť venoval Humboldt hovoreniu, činnosti ducha a v tom zmysle pokladal jazyk za totalitu hovorenia. Rozlišoval vonkajšiu a vnútornú formu. Za látku (substanciu) pokladal nielen zvuky, fyzickú masu zvukov, ale aj obsahy. Upozornil však, že čo je v istom vzťahu substancia, v inom môže byť formou.

W. Neumann v referáte *W. Humboldt ako podnecovateľ a anticipant modernej jazykovedy* zdôraznil, že W. von Humboldt sa usiloval pochopiť jazyk v špecifike jeho štruktúr, funkcií a vývinu v súvislosti s tvorivým, tvorenie a pretvorenie vyvolávajúcim, svet osvojujúcim ľudským myslením. Skúmal jazyk v spoločenskom reprodukčnom procese: jazyk vyrába predmety, pokiaľ sú objektmi nášho myslenia, odraz sveta vo vedomí dostáva pevné obrysy jazykovými postupmi. V tomto zmysle sú Humboldtovi blízki L. Weisgerber i N. Chomsky.

Pojmu jazykovej tvorivosti venoval pozornosť R. H. Robins. Podľa Humboldta jazyk je energia, nie ergon. Ale kým u Humboldta *erzeugen* znamená *tvoriť*, u Chomského *generate*. Podľa Humboldta kreatívnosť sa prejavuje v lexikálnej kapacite i syntaxi, podľa Chomského len v syntaxi (lebo jazyk chápe ako konečnú množinu pravidiel). Treba rozlišovať medzi kreativitou, ktorá ponecháva jazyk nezmenený, a kreativitou, ktorá mení gramatické pravidlá. U Humboldta kreativita je podstatou ľudského tvorenia.

V plenárnom zasadnutí venovanom problematike sémantiky a kognitívnej psychológie, resp. významovej štruktúre ako reprezentácii znalostí predniesol úvodný referát W. L. Chafe (*Opakovaná verbalizácia ako dôkaz o organizácii poznatkov*). Na základe testov zapamätávania zistil, že základné myšlienky sa v textoch opakujú (napr. v histórii s hruškami hluk bicykla). Zároveň však konštatuje, že poznatky nemajú prvotne jazykovú formu (jazyk sa najčastejšie používa ako metafora pre vedomosti), ani formu sémantickej štruktúry. Prichádza tak k záveru, že jazyk je najlepší oblok do vedomostí (a to vnútorne v myslení, vonkajškovo v hovorení).

F. Klix (*O úlohe poznania pri porozumení textu*) vychádza z predpokladu, že pre ľudské poznanie sú potrebné predovšetkým pojmy a vzťahy medzi pojmami, potom operačné pravidlá na ich používanie a napokon pravidlá na vyjadrovanie výsledkov myslenia. Pri porozumení výpovede je však potrebné vedieť oveľa viac než len pojmy a operačné pravidlá. Je potrebné poznať najmä procedúry vyvodzovania (inferencing). Svoje teoretické princípy ilustruje analýzou konkrétnych vyjadrovacích prostriedkov na vyjadrovanie času, cieľa, príčiny.

Zaujímavé poznatky predložil R. Wilensky v prednáške o význame a reprezentácii vedomostí na základe teórie kognitívnej reprezentácie (cognitive representation theory — CRT). Základom tejto teórie sú relácie a tzv. aspektuály (zahrnujúce argumenty a objekty). Napr. v spojení *váha niečoho* je nevyhnutné poznať vzťah k váhe (to je argument) a vzťah k objektu s váhou (to je objekt). Pritom aspektuály jestvujú v poznaní interpretátora a dostávajú sa doň na základe epistemických vzťahov. Dôležitý je ďalej vzťah dominácie: vlastnosť „mať farbu“ je dominovaná všeobecnejším vzťahom „mať fyzikálnu vlastnosť“. Vzťahy medzi dvoma dominániami sa označujú ako inštancia. Napr. pre výraz

mať farbu je dominantou farba, pre výraz *mať červenú farbu* je dominantou zafarbenie, pričom je zrejmý aj vzťah medzi výrazmi *farba* a *zafarbenie*. Napokon je pre túto teóriu dôležitý aj pojem hľadisko, najmä ak nejde o fakty objektívnej reality.

Pre porozumenie výpovede treba poznať kognitívne korešpondencie a vedieť, prečo predikáty korešpondujú so slovesami, konštanty s indivíduami a rámce s ľuďmi, miestami, vecami. V reprezentácii má byť zachytený nie význam výpovede, ale vlastne stav porozumenia po dokončení výpovede. Pritom prvky reprezentácie korešpondujú priamo s entitami sveta, ale musia byť aj v korešpondencii s entitami vo svete poznávajúceho subjektu. U neho tak vzniká tzv. projected world — projektovaný svet.

V rámci tejto teórie analyzuje R. Wilensky doterajšie názory na sémantiku. Rozoznáva dve hlavné skupiny, pravé — ortodoxné krídlo a ľavé — radikálne krídlo. Podľa stúpencov ortodoxnej sémantiky jestvuje význam, ktorý sa spája s vetou nezávisle od kontextu, úzu alebo hovoriaceho, pričom však veta môže mať viacero významov. Význam vety je zložený z významu slov a gramatických pravidiel. Pritom doslovný význam vety môže mať viacero interpretácií, ktoré však nepatria do vety a závisia od kontextu, intencie hovoriaceho a od mimojazykových znalostí počúvajúceho. Význam na strane hovoriaceho závisí od kultúrnych jazykových konvencií.

Podľa stúpencov radikálneho krídla nemožno hovoriť o význame vety odtrhnuto od čiastkových významov, ktoré má veta v špecifických kontextoch. Už J. L. Austin povedal, že význam vety je vlastne jej používanie. Podľa J. Searla však doslovný význam nedeterminuje podmienky použitia vety ako výpovede, iba prispieva k týmto podmienkam. Podľa autora význam vety vôbec nie je význam. Len naše poznatky o svete sugerujú, že *rezať koláč* znamená *krájať*, a to bez ďalšieho kontextu. Doslovný význam je úplne odlišný od vetného. Je to sémantický objekt, ktorý môžeme pripísať vete nezávisle od kontextu na základe gramatiky a lexiky. Pravda, to je primárny obsah. Iný je aktuálny obsah skutočne prenášaný vetou.

Na plenárnom zasadnutí venovanom problematike normy úvodný referát predniesol A. Bamgbose. Rozlíšil tri základné typy jazykových noriem: kódová norma vyberá jav zo skupiny javov na oficiálne ciele, norma vlastnosti vyberá typickú vlastnosť a pravidlá spojené s používaním jazyka, norma správania je súbor konvencií pri hovorení, spôsob interpretácie, postoje. Prikláňa sa k definícii, podľa ktorej norma je štandardná jazyková forma alebo prax, ktorá slúži ako porovnávací element pre iný jazyk alebo inú prax (to znamená, že hovoriaci posudzujú vlastné výpovede alebo výpovede iných). Pojmu normy je implicitný pojem odchýlky (deviácie), s porušovaním normy úzko súvisí vznik preskripcie, ktorá sa rovná približne kodifikácii. Preskripcia sa realizuje radom normalizačných pravidiel. Kodifikácia je dôležitý spôsob fixovania normy,

takže štandardný, resp. štandardizovaný jazyk je vlastne kodifikovaná norma. Štandardizácia v takomto zmysle je teda ustálenie jednej variety a má dva mody: jednak utváranie modelu, ktorý sa má napodobňovať, jednak rozširovanie tohto modelu nad súperiace modely. Napokon ešte treba uviesť teóriu, podľa ktorej každý hovoriaci má vlastnú individuálnu normu a sumarizáciou týchto noriem vzniká agregátová norma v skupine.

E. Haugen obrátil pozornosť na základné normalizačné kroky. Je to výber normy, jej kodifikácie, vypracovnie jej funkcie a napokon prijatie spoločenstvom. V situáciách, keď isté komunikačné spoločenstvo má k dispozícii viacero jazykov, treba rozhodnúť, ktorý z nich má byť oficiálny, má sa používať na vysokej úrovni.

E. Schlieben-Langeová (*O vzniku a rozšírení jazykových noriem*) brala do úvahy aj iné než jazykové normy, predovšetkým normy rečovej činnosti. Preto v prvej časti poukázala na systematiku rečových aktivít a ich noriem. Rečovú činnosť charakterizuje ako referovanie a alterizovanie (aby iní rozumeli) s istým cieľom (vo forme textu). Skúma vzťahy medzi hovorením, konkrétnym jazykom a textom. Nadväzuje pritom na E. Coseria, ktorý charakterizoval hovorenie ako univerzálne, konkrétny jazyk ako historické a text ako individuálne. Sama však uvedené príznaky kumuluje, a tak hovorenie charakterizuje ako univerzálne, ale konkrétny jazyk ako univerzálne a historické a text ako univerzálne, historické a individuálne. Pri hovorení ide o aktivizovanie evolučných vedomostí a výsledkom je označenie, pri konkrétnom jazyku ide o význam a výsledkom sú idiomatické vedomosti, pri texte sa využívajú expresívne vedomosti, celok dostáva zmysel. Napokon sa uplatňujú rozdielne kritériá úspešnosti: pri hovorení koherencia, pri jazyku správnosť, pri texte vhodnosť.

U používateľov jazyka autorka rozlišuje naivné vedomie (podľa stredovekej formulácie cognitio clara confusa) a teoretické vedomie (cognitio clara distincta). Toto vedomie je normálne, pri ňom sa uplatňuje deskripcia alebo Ist-Norm, a normatívne, pri ňom sa uplatňuje preskripcia alebo Soll-Norm. Tieto dva typy vedomia sú spravidla viazané, začínajú sa rozlišovať, až keď si v rámci jedného jazykového spoločenstva viaceré normy konkurujú. Ak sa pritom jednej variete prizná charakter vzoru (Soll-Norm), ostatné varianty sú znehodnotené. V mnohých spoločenstvách sa utvára skupina teoretikov, netotožná s celým jazykovým spoločenstvom, a tá opisuje vzorovú normu a usiluje sa ju presadiť ako Soll-normu. Tak sa vlastne obracia prirodzené poradie činnosť — nezávislé vedomie — teoretické vedomie na poradie teoretické vedomie — naivné vedomie — činnosť. Aj v naivnom vedomí vzniká konflikt medzi normami a výsledok je ten, že sa alebo obmedzí rozsah noriem, alebo hovoriaci žijú vo vedomí, že porušujú Soll-normu. Pritom vzniká široký priestor pre variácie s rozličnými formami jestvovania alebo kontinuum s hojnou variantnosťou a hyperkorektizmami.

Osobitnú pozornosť venovala E. Schlieben-Langeová univerbizácii. Aj v etnických jazykoch sa formuje analytický štýl, v ktorom sa ustaľuje logické poradie slov, je tendencia po presnej definícii slov a ich nezávislosti od kontextu. Vznikajú tak procesy, ktoré označuje ako Entsituierung, Entkontextuierung, Entbindung an der Fachgebundheit a Entmetaphorisierung.

Teoretické úvahy norme, jej vzniku a rozvoju venoval A. D. Švejcer. Vychádzal z myšlienky, že norma je ústredný pojem predovšetkým v sociolingvistike. K dvojici systém — norma treba pridať ešte úzus. Pritom normu chápe ako súbor selekčných pravidiel na verbálnu realizáciu jazykového systému a úzus ako kolektívnu realizáciu systému, kolektívne používanie normy. Norma je tak sprostredkujúcim prvkom medzi jazykom a úzom. Norma je vlastnosťou každého systému, ale najvýraznejšie sa prejavuje v spisovnom jazyku; formuje sa v ňom monocentricky alebo polycentricky.

Plenárne zasadnutie venované typológii malo ústredné heslo *Holistická alebo parciálna typológia*. Podrobne sa mu venoval v úvodnom referáte B. Comrie úvahami o tom, či typológia má pokrývať celú jazykovú štruktúru alebo len vhodnú časť. Úlohou typológie je sústavne skúmať medzijazykové variácie a najmä tzv. implikačné univerzálie, pri ktorých výber jedného prvku v istej oblasti vymedzuje výber iného prvku v inej oblasti. Len na tomto základe možno budovať holistickú typológiu. Z tohto hľadiska však vylučuje zo zorného poľa typológie teóriu jazykových zväzkov (balkánskeho alebo filipínskeho typu). Ide tu skôr o areálnu typológiu. V prehľade podal B. Comrie jestvujúce typologické metódy. Po klasickej morfologickej typológii značné rozšírenie našli práce o poriadku slov, najmä o triedení jazykov podľa troch základných typov SVO, SOV, VSO. Ide tu zrejme o implikačné vzťahy. L. Wennemann triedil jazyky podľa vzťahu operátora a operanda. Na jednej strane je poradie operátor — operand (napr. objekt — verbálny predikát, genitív — nominatív, argument — postpozícia), na druhej strane operand — operátor, napr. verbum — objekt, nominatív — genitív, argument — prepozícia. Na parametrizácii jazykových prvkov je založená metóda označovaná ako Pro-drop (zanikanie zámen): v jazykoch s Pro-drop zanikajú neprízvučné zámená (tal. *io credo* — *credo*), jestvuje verbálna kongruencia (tal. *credo* — *credi* — *crediamo*), kladie sa proti sebe poradie S — V a V — S, možno vynechávať wh-zámená. Treba však pripomenúť, že japončina nemá zhodu a vypúšťa zámená, nemčina má zhodu, ale nevypúšťa zámená. J. Nicholsová zakladá triedenie na vlastnostiach head-marking a dependent-marking, resp. na vyjadrovaní či nevyjadrovaní morfologickej informácie o vzťahu medzi určovaným a určujúcim prvkom. Napr. japončina nevyznačuje sloveso ako určovaný člen, kým určujúce členy sú vyznačené postnominálnymi časticami. Vo vete *Tarov ga Ziroo ni hon o yatta* — (T. nom. Z. dat. knih — ak. dal) — častica *ga* označuje nominatív, *ni* datív, *o* akuzatív. Na druhej strane v abcházštine sa vyznačuje určovaný člen, v slo-

venčine sa vyznačujú obidva členy kongruenciou medzi subjektom a predikátom.

Za ďalší typologický prvok sa označuje konfiguratívnosť. V konfiguratívnych jazykoch terminálne zložky stromov nie sú ovládané priamo od S, kým v nekonfiguratívnych sú, takže veta je tu vlastne reťazec slov (napr. v austrálskom jazyku warlpiri). Ukazuje sa však aj v tomto prípade, že niet presnej dichotómie, sú len stupne konfiguratívnosti. Nápadné je aj kritérium zhody/nezhody medzi sémantickou a povrchovou štruktúrou, napr. angl. *The teacher was given two books* („Učiteľ bol daný dvoma knihami") proti nem. *Dem Lehrer wurden zwei Bücher gegeben* („Učiteľovi boli dané dve knihy").

O všetkých týchto pokusoch však B. Comrie správne rezumuje, že všetky sú parciálne, z jedného parametra nemožno typologicky charakterizovať celý jazyk.

G. A. Klimov pokladá typológiu za odvetvie porovnávacej jazykovedy a jazykový typ vymedzuje ako abstraktný štandard na porovnávanie jazykov rozličných štruktúr. Je tu zrejmá analógia so štandardom v genetickej a areálnej lingvistike. Predpokladaním takétoho štandardu sa prekoná ľubovoľnosť vo výbere kritérií aj údajov. Navrhuje zachovať istú konvenciu: parciálna typológia je typologická procedúra, ktorá neprekračuje skúmanie vlastností jedného podsystému v jazyku, kým integrálna (holistická) typológia ide za hranice jedného podsystému a skúma krížové odkazovanie medzi rozličnými podsystémami. Pritom však nestotožňuje integrálnu a holistickú typológiu, lebo holistická čiže globálna typológia je len špeciálnym prípadom integrálnej typológie. Integrálnymi vo vlastnom zmysle sa môžu stať len dva doterajšie smery: jednak typológia základných vzťahov, orientovaná na obsah, teda kontenzívna typológia, jednak slovosledná typológia. V prvom prípade ide o typy nominatívny, ergatívny a aktívny, ktorý spája plán výrazu s plánom obsahu. Charakterizujúca (resp. diferencujúca) typológia v koncepcii V. Skaličku je vlastne len aplikácia kontrastívnej gramatiky na formu, môže dodať vlastnej typológii faktové údaje.

W. Seiler predložil svoju koncepciu typológie na základe svojho modelu UNITYP. Tento model môže byť základom pre porovnávanie jazykov, lebo je to maximálne komprehenzívny model fungovania jazyka. Funkcia je tu ústredným pojmom pre kognitívny obsah, ktorý má byť reprezentovaný, ale aj pre vzťah variant — invariant. UNITYP je akronym pre názov *language universals and typology*. Hlavným cieľom funkcie je vysvetliť, ako sú špecifické fakty jazyka spojené s unitárnym konceptom jazyka. Podľa tejto predstavy základným prvkom sú koncepty, ktoré fungujú ako tertium comparationis a predstavujú problém ako univerzálie. Rozoznáva viacero typov konceptov; k základným konceptom patrí aprehenzia (vec) a nominácia (meno). Na druhom stupni sú relačné koncepty: determinácia, posesia, lokácia; participácia (valencia,

genus verbi, predikácia). Na treťom stupni sú operátory: referencia, kvantifikácia; ordinácia (čas, aspekt, modus); otázka, negácia.

Osobitná pozornosť sa venovala problematike textovej lingvistiky. Plenárne zasadnutie otvoril F. Daneš výkladom o emocionálnych prvkoch v diskurze. Zdôraznil, že kognícia a emócia sú dve hlavné dimenzie ľudského myslenia, reprezentujú dve hlavné funkcie jazyka, preto obidve treba brať do úvahy v textovej lingvistike. Každý text (resp. každá výpoveď) má istú emocionálnu hodnotu. Ide o štruktúrovaný komplex emócií viazaných na výpoveď (v danej komunikačnej situácii), a to na strane vysielateľa i na strane prijímateľa. Podrobne analyzoval rozličné typy emócií na základe protikladu horúce — chladné emócie.

J. S. Petöfi (*Some aspects of the construction of text meaning from the point of view of reception*) vyšiel z hypotézy, že účastník komunikácie pokladá verbálny objekt za text a je presvedčený, že je to súvislý a úplný celok spĺňajúci skutočnú alebo predpokladanú komunikačnú intenciu v skutočnej alebo predpokladanej komunikačnej situácii. Text je teda komplexný znak (alebo komplex znakov) vyhovujúci požiadavkám textuality. Pravda, znak sa tu nevzťahuje na realitu, resp. na fyzickú jednotku, ale na vzťahy. Pri analýze takto chápaného znaku rozlišuje sensus (zmysel), a to sensus designatus a sensus denotatus. Do sensus designatus patrí dictum (verbalizovaný koncept) a to môže byť relačné, konfiguračné a inferečné), ďalej aperceptum (neverbalizovaný koncept) a evocatum (nekonceptualizovaná zložka). Takto chápaný význam sa nedá dekódovať len z vehikula textu, lež interpret ho konštruuje z výsledku interakcie medzi svetom a jeho znalosťami, ktoré majú byť vyjadrené v signifikante textu. Svoje základné pojmy využíva pri analýze básne Fughetta od S. Weoresa (Gerenda legurul — trám sa skĺzava) a ukazuje, že na pochopenie takéhoto textu nestačí len lingvistika, nevyhnutne treba pribrať aj teóriu komunikácie, kognitívnu psychológiu, etnometodológiu a umelú inteligenciu.

D. Tannenová (*The interactional development of the texts*) sa sústredila na opakovanie v reči ako prameň spontánnej idiomatickosti. Vychádzala z poznatku, že v každej výpovedi sa odrážajú skoršie výpovede. Jednotlivci hovoria o špecifických veciach špecifickými spôsobmi preto, lebo počuli iných hovoriť podobné veci podobnými alebo rovnakými spôsobmi. Ide teda o idiomatické, formulovité, predmodelované používanie jazyka. Najnápadnejším typom spontánnej idiomacity je opakovanie v konverzácii. Práve opakovaním sa hovoriaci silno aktivizuje a predmodelovanie je bázou jazykovej kreativity. Iný spôsob napodobňovania je tieňovanie (shadowing). Opiera sa tu o tézu A. L. Bechera, že gramatika nepozostáva z abstraktných vzorcov, ale z kúskov textu, ktoré boli zapamätané, potom objavené a začlenené do nových kontextov.

D. Viehweger rezumoval výsledky svojich výskumov textu. Zdôraznil, že text nemožno chápať ako súvislý rad viet, to by bolo statické chápanie, už

dávno prekonané. Treba konštituovať dynamický model textu, pri ktorom účastníci komunikácie aktualizujú odlišné systémy poznatkov, ktoré získali vo svojej predchádzajúcej činnosti. Predpokladom komunikácie je jazykové vedomie (lexikálne a gramatické), vecné, encyklopedické znalosti a mimojazykové (ilokučné) poznatky, ktoré majú zaistiť porozumenie textu a zahrnujú všeobecné princípy komunikácie, komunikačné maximy, ako aj vedomosť o globálnych štruktúrach textu (plán textu). Pri vymedzovaní mimojazykového konania sa opiera o Motschov vzorec IH = (ä, int, kond, kons), kde ä = výpoveď, int = intencia, kond = podmienky, kons = dôsledky konania.

Záverečné plenárne zasadnutie bolo venované historickej jazykovede a výkladu jazykovej zmeny. V úvodnom referáte Th. V. Gamkrelidze (*Language change and diachronic linguistics*) zdôraznil, že jazyková zmena nie je pohyb jazyka od jednoduchej formy k zložitejšej alebo dokonalejšej forme, ale diachronická variabilita. Treba skúmať schopnosť diachronických transformácií na všetkých rovinách. Napr. na rovine foném treba skúmať spájateľnosť príznakov a dominantné i recesívne zväzky príznakov. V otázke jazykového znaku treba odlíšiť arbitrárnosť vo vertikálnych vzťahoch medzi signifié a signifiant (podľa Saussura) od motivovanosti v horizontálnych vzťahoch. Ak sa zisťuje podobnosť obsahu a formy v dvoch alebo viacerých jazykoch, treba skúmať príčiny tejto podobnosti, rozlišovať náhodné zhody v historickom kontexte. Jazyková rekonštrukcia musí zodpovedať univerzálnym pravidlám. Jedným z prostriedkov je typologická verifikácia modelov v indoeurópskych jazykoch.

H. M. Hoenigwald (*Historical linguistics. I. Explanation of language change*) vymedzuje zmenu ako substitúciu po línii potomka čiže prenos medzi predkom a potomkom. Fonologickú zmenu ako fonologicky konštatovateľnú náhradu treba vysvetľovať interne z predchádzajúceho stavu, ale treba vidieť aj externé príčiny, nie síce mimojazykové, ale smerujúce po línii predok — potomok. Mnohé tu vysvetľuje substrátová teória alebo teória jazykových kontaktov. Pri sémantickej zmene nejde o náhradu, ale o fakt, že novší výraz začal znamenať to, čo predtým znamenal starší výraz (napr. v nem. *Bein — Knoche*). V každom prípade treba skúmať a vysvetľovať smer zmeny (ktorý je riadený typologickými, ale azda aj univerzálnymi mechanizmami), ako aj vlastný mechanizmus zmeny, ku ktorému patrí správanie ľudí, ich kontakty, vplyvy učenia a napodobňovania.

V závere J. Perrot rezumoval hlavné vývinové tendencie historickej jazykovedy a analyzoval výsledky získané doterajšími klasickými metódami.

Základné myšlienky prednesené na plenárnych zasadnutiach sa rozvíjali, doplňovali, často aj polemicky, na zasadnutiach 19 sekcií a 19 okrúhlych stolov.

Slovenskí jazykovedci, reprezentovaní vlastne len pracovníkmi Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, sa aktívne zúčastnili na práci sekcií venovaných

lexikálnej sémantike; referáty tu predniesli J. Horecký, J. Kačala, P. Ďurčo, E. Sekaninová, K. Buzássyová mala referát v sekcii tvorenia slov, I. Ripka v sekcii sociálnej a teritoriálnej variácie jazyka, V. Blanár v sekcii jazykových zmien (referáty sú uverejnené v 5. čísle Slovenskej reči, 1987, venovanom XIV. kongresu). V. Blanár referoval o zmene významu z hľadiska typologického a diachronického, I. Ripka o odraze spoločenského vývinu v systéme slovenskej nárečovej lexiky, P. Ďurčo o sémantickej interpretácii a dvojjazyčnej konfrontácii frazeologických jednotiek, E. Sekaninová o úlohe prefixácie pri sémantických zmenách slovanského slovesa, J. Kačala prednášal o sémantickej problematike slovnodruhových prechodov, K. Buzássyová o dynamických tendenciách v tvorení abstrákt a J. Horecký o systéme konceptualizátorov pre umelú inteligenciu.

Záverom možno konštatovať, že XIV. medzinárodný lingvistický kongres nepriniesol nijaké prevratné zmeny v teórii jazykovedy, ale predstavoval dôkladnú analýzu terajšieho stavu a v mnohých smeroch naznačil problematiku, ktorej treba naďalej venovať pozornosť.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava, Nálepkova 26

XIV МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ КОНГРЕСС В БЕРЛИНЕ

Резюме

В статье излогается информация о XIV международном лингвистическом конгрессе, который состоялся в 1987 г. в Берлине (ГДР). Более подробно комментируются доклады шести пленарных ассамблей. Особо отмечено активное участие словацких лингвистов. Хотя конгресс и не принес революционных изменений в лигнвистической теории, но был дан глубокий анализ и намечены пути перспективного развития лингвистических методов.

ON THE XIVth INTERNATIONAL LINGUISTIC CONGRESS HELD AT BERLIN (GDR) IN 1987

Summary

In this information about the XIVth linguistic congress held at Berlin (GDR) in 1987 first of all the papers heard in the plenary sessions are commented. The active participation of Slovak linguists is pointed out. It must be said that the congress did not brought any revolutionary changes in the field of linguistic methodology but has promoted the deep analysis of methods used in linguistics today and also pointed out some perspective problems.

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS, 39, 1988, 1

SPRÁVY A POSUDKY

ŽIVOTNÉ JUBILEUM DR. KLÁRY BUZÁSSYOVEJ

15. decembra 1988 sa dožíva svojho prvého okrúhleho životného jubilea výrazná osobnosť súčasnej slovenskej jazykovedy PhDr. Klára Buzássyová, CSc. Ako bratislavskú rodáčku (narodila sa 15. 12. 1938) ju formovalo domáce rodinné prostredie a kultúrna a spoločenská atmosféra nášho hlavného mesta, v ktorom prežila detstvo aj študijné roky; napokon v rokoch 1956—1961 bola poslucháčkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, z toho jeden ročník (1958/1959) v rámci tzv. výmenného štúdia absolvovala na Fakulte historických vied Univerzity Karlovej v Prahe. Ako absolventka odboru latinčina-slovenčina nastúpila hneď r. 1961 do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave a po dvojročnom študijnom pobyte prešla na internú ašpirantúru v odbore slovenský jazyk. Dobrou prípravou na ďalšiu jazykovednú cestu jej bola autorská účasť na koncipovaní 3.—5. zväzku *Slovníka slovenského jazyka*. Počas ašpirantúry sa orientovala na derivatologickú problematiku. Dobrou školou zo všeobecnej jazykovedy a zo štruktúrnej lingvistiky jej bol trojmesačný študijný pobyt, ktorý absolvovala r. 1965 ešte počas vedeckej ašpirantúry v Ústave ruského jazyka AV ZSSR v Moskve a v Leningrade. Kandidátsku dizertačnú prácu vypracovala na tému *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* a obhájila ju r. 1969. V upravenej podobe vyšla táto práca pod rovnakým názvom vo Vede, vydavateľstve Slovenskej akadémie vied, r. 1974. Inšpiračné zdroje čerpala K. Buzássyová okrem popredných sovietskych jazykovedcov najmä zo slovotvorných prác prof. J. Horeckého (ktorý ju počas ašpirantúry viedol ako školiteľ), z gramatických prác prof. E. Paulinyho a prof. J. Ružičku, z českých jazykovedcov najmä z jazykovedných prác dr. M. Dokulila.

Vo svojom ďalšom pracovnom zameraní zostala K. Buzássyová verná derivatológii a lexikológii s lexikografiou, no svoj pracovný záber rozšírila o konfrontačný výskum slovenčiny a češtiny a slovenčiny a maďarčiny, pričom v slovensko-maďarskom konfrontačnom výskume sa orientovala na oblasť gramatických systémov, najmä gramatických kategórií; na túto orientáciu vhodne nadväzuje účasť K. Buzássyovej na tvorbe a recenzovaní učebníc slovenského jazyka pre základné školy s maďarským vyučovacím jazykom (jubilantka je spoluautorkou experimentálnej aj definitívnej učebnice slovenského jazyka pre 7. a 8. ročník ZŠ s maďarským vyučovacím jazykom). V lexikografii sa uplatnila (okrem už spomenutého Slovníka slovenského jazyka) pri koncipovaní *Česko-slovenského slovníka* (1. vyd. 1979, 2. vyd. 1981). Jej východisková pracovná orientácia sa neskôr rozšírila aj o oblasť teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry a pribudli jej k nej najmä viaceré povinnosti vo vedecko-organizačnej oblasti.

Derivatológii a lexikológii venovala najviac bádateľskej pozornosti. Do tejto sféry jej pracovného záujmu patrí aj jej druhá monografia *Východiská morfémovej analýzy. Morfematika. Slovotvorba.* (Veda, vydavateľstvo SAV 1985), ktorá vznikla v spoluautorstve s J. Bosákom, ako aj veľký počet štúdií publikovaných v domácich aj zahraničných časopisoch a zborníkoch. Viaceré výsledky svojej vedeckovýskumnej práce predniesla K. Buzássyová na medzinárodných vedeckých podujatiach doma aj v zahraničí.

Zaslúženú pozornosť domácich, ale aj zahraničných odborníkov vzbudila už prvá monografia jubilantky *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*. V slovenskom lingvistickom kontexte sa táto práca vyznačuje hneď niekoľkými novátorskými vlastnosťami. Charakteristické je pre ňu

predovšetkým solídne všeobecnojazykovedné východisko pri skúmaní vymedzenej problematiky z okruhu tvorenia slov. Významný je v práci nový metodický prístup k hodnoteniu sémantických a výrazových vlastností slovotvorných derivátov: nie od slovotvorného formantu, lež od slovotvorného základu. Tento prístup úzko suvisí s priekopníckym využitím intenčných vlastností slovesa (ktoré sa dovtedy ukazovali relevantné iba z hľadiska uplatnenia vo vete) pri výskume a opise slovotvorných možností slovesa. K. Buzássyová tu zistila pozitívne súvislosti medzi intenčným typom slovesa (pri rozlišovaní intenčných typov slovesa vychádza zo zistení akademickej Morfológie slovenského jazyka z r. 1966) a slovotvornou potenciou slovesa; v zovšeobecnenej skratke povedané: podľa autorky jestvuje priama relácia medzi intenčnými vlastnosťami slovesa v syntaktickom zmysle a v derivačnom zmysle, t. j. v potencii slovesa slúžiť ako základ na tvorenie deverbatív. Tento poznatok má výraznú metodologickú hodnotu: potvrdil možnosť využiť teóriu intencie slovesného deja pri výskume a opise slovotvornej problematiky a tým zároveň poukázal na životaschopnosť tejto domácej teoretickej platformy. Z hľadiska opretia teoretických výdobytkov o jazykovú skutočnosť sa žiada konštatovať, že tieto pozorovania K. Buzássyovej sú podopreté analýzou bohatého a zároveň dosť reprezentatívneho jazykového materiálu (autorka pri svojom výskume vychádzala z výpiskov získaných premyslenou excerpciou Slovníka slovenského jazyka), a preto majú všeobecnejšiu platnosť.

Narábanie s bohatým jazykovým materiálom je vôbec charakteristickou črtou vedeckého diela K. Buzássyovej: o dobré poznanie jazykových faktov, čerpaných z rozličných dorozumievacích oblastí, v ktorých sa používa spisovná slovenčina, sa opierajú aj mnohé ďalšie štúdie K. Buzássyovej. Ich prínos spočíva najmä v presnejšom výklade vzťahu slovotvorného a lexikálneho významu slovotvorne motivovaných slov, ako aj vzťahu morfematickej a slovotvornej štruktúry slova: *O rozštiepení štruktúrnej a sémantickej motivácie slov s formantom -stvo* (1980), *Vzťah slovotvorného a lexikálneho významu transpozičných derivátov* (1980), *Zdroje sémantických príznakov slovotvorne motivovaných slov* (1981) a i. Autorka už niekoľko rokov venuje sústavnejšiu pozornosť abstraktnej lexike a jej analýzou prispieva k presnejšiemu vymedzeniu transpozičného typu derivácie a k určeniu nominačnej a nominalizačnej funkcie abstrákt v texte, napr. *Názvy deja a názvy vlastnosti v transpozičnej a nominačnej funkcii* (1982), *Tvorenie abstrákt v súčasnej slovenčine* (1986), *Dichotomija jazyk — reč i transpozicija* (v tlači). Cenným prínosom do derivatológie aj lexikológie sú aj autorkine štúdie venované sémantickej a štylistickej diferenciácii konkurujúcich si slovotvorných typov na vyjadrenie abstraktných významov v slovenčine, najmä typov s domácimi a internacionálnymi formantmi: *Konkurencia slovotvorných typov s formantmi -(iz)ácia, -(ov)anie* (1983), *Konkurencia slovotvorných typov s formantmi -ita a -osť* (1986). Osobitný aspekt týchto štúdií tvorí to, že popri teoretickom prínose ich výsledky možno priamo využiť v lexikografickej praxi, najmä pri tvorbe výkladových slovníkov slovenského jazyka.

Významná je aj účasť K. Buzássyovej na tvorbe kolektívnych diel, ktoré vznikajú v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Z posledných rokov sa v tejto súvislosti žiada uviesť najmä jej koncepčnú autorskú účasť pri tvorbe kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (rukopis práce sa koncom r. 1987 odovzdal do vydavateľstva Veda). Jubilantka má na tomto závažnom projekte a teraz už dôležitom pracovnom výsledku ústavu rozhodujúci podiel ako jeho iniciátorka a spolutvorkyňa jeho koncepcie, ale najmä ako autorka viacerých profilových kapitol rukopisu a napokon ako jeho spoluredaktorka. V súčasnosti sa K. Buzássyová zúčastňuje na príprave ďalších kolektívnych diel vznikajúcich v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, menovite sociolingvistického projektu *Slovenčina v súčasnej komunikácii*, ako aj syntetického diela *Syntax slovenského jazyka*.

Okrem spomínanej širokej všeobecnojazykovednej základne sú pre vedecký profil K. Buzássyovej typické práce sledujúce metodologické aspekty súčasného jazykovedného bádania. Uvedomený metodologický prístup je charakteristický vlastne pre celé doterajšie jazykovedné dielo K. Buzássyovej, ale osobitne treba pripomenúť, že v ostatných rokoch pribúdajú v bibliografickom súpise prác

jubilantky také tituly, ktoré sa programovo orientujú na metodologickú problematiku. Taký ráz majú napr. štúdie *Kontrastívne skúmanie kategórie určenosti (vyjadrovanie neurčenosti predmetu v maďarčine v porovnaní so slovenčinou)* (1975), *Príspevok k vymedzeniu neutralizácie v kategórii stupňovania* (1979), *Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny* (1981 — v spoluautorstve s J. Bosákom, F. Kočišom a S. Ondrejovičom), *Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií* (1984).

Charakteristické pre jazykovedné dielo K. Buzássyovej je to, že sústavne recenzuje publikované výsledky iných autorov zo svojho pracovného okruhu. Týka sa to domácich, ako aj zahraničných publikácií, pričom v jej recenziách nejde iba o hodnotenie pracovných výsledkov iných autorov, lež aj o ďalšie dotváranie, resp. domýšľanie námetov vyslovených v recenzovaných publikáciách. K. Buzássyová vie v týchto recenziách nielen oceniť autorov prínos, lež aj uviesť tento prínos do širších súvislostí vedného odboru a vedeckého poznávania.

Popri vedeckých výsledkoch, ktoré K. Buzássyová dosiahla za takmer 27 rokov svojej vedecko-výskumnej práce, vystupuje ako výrazný prvok aj jej vedecko-organizačná a redakčná činnosť. Jubilantka je od r. 1981 zástupkyňou riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v r. 1982 —1988 bola aktívnou členkou Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV, od r. 1988 je členkou Vedeckého kolégia SAV pre jazykovedu a vedy o literatúre a umení a národopis. V terajšej päťročnici je koordinátorkou hlavnej úlohy štátneho plánu základného výskumu č. IX-8-8 a členkou rady kľúčového smeru IX-8. V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV vedie od r. 1981 filozoficko-metodologické semináre. Je členkou celoštátnych komisií pre obhajoby doktorských a kandidátskych dizertačných prác v odbore všeobecná jazykoveda. V ústave vykonáva funkciu školiteľky vedeckých ašpirantov. Dve funkčné obdobia pracovala ako revízorka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, od r. 1988 je členkou výboru tejto spoločnosti. Vysoká je aj jej angažovanosť v spoločenských a stranických funkciách. Od r. 1965 bola výkonnou redaktorkou reprezentačného cudzojazyčného zborníka Recueil linguistique de Bratislava a zredigovala jeho 3.—7. zväzok, v súčasnosti je vedeckou redaktorkou tohto zborníka. Aktívne pracuje aj ako členka redakčnej rady Jazykovedného časopisu a Kultúry slova.

Z osobných vlastností K. Buzássyovej sa žiada vyzdvihnúť jej rozvinutý cit pre zodpovednosť a disciplinovanosť. Všetci spolupracovníci oceňujú jej kolektívnosť, obetavosť a ochotu hocikedy pomôcť.

PhDr. Klára Buzássyová, CSc., už vyše štvrťstoročia s príkladným zápalom pracuje vo vedeckom výskume slovenského jazyka a dosiahla v tomto výskume pozoruhodné výsledky, ktoré sa oceňujú doma i za hranicami našej republiky. Za vedeckú aj spoločensky angažovanú prácu jej Predsedníctvo SAV r. 1983 udelilo vyznamenanie zaslúžilá pracovníčka SAV, pri príležitosti jej terajšieho životného jubilea jej Predsedníctvo SAV udelilo Čestnú striebornú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách. K blahoželaniu k tomuto najvyššiemu oceneniu v odbore pripájame aj želanie stáleho dobrého zdravia a neutíchajúcej energie do ďalšej vedeckovýskumnej práce v oblasti slovenského jazyka a zveľaďovania jeho kultúry.

J. Kačala

SÚPIS PRÁC KLÁRY BUZÁSSYOVEJ ZA ROKY 1961—1987

Bibliografia jazykovedných prác K. Buzássyovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (obyčajným typom písma) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Súhrnne v jednom hesle sa uvádzajú (hniezdujú sa) (1) referáty o tej istej práci alebo recenzie tej istej práce,

(2) drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého ročníka časopisu, (3) správy o tom istom podujatí. V závere sa osobitne uvádza prekladateľská a redakčná činnosť.

1961

Z nemecko-slovenskej lodiarskej terminológie. — Slovenské odborné názvoslovie, 9, 1961, s. 344—346.

1963

Slovník slovenského jazyka. 3. diel. P—R. Red. Š. Peciar, 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 912 s. (členka autorského kolektívu).

1964

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S—U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s. (členka autorského kolektívu).

1965

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V—Ž. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965. 848 s. (členka autorského kolektívu).

Otázka znakovosti jazyka na medzinárodnom sympóziu v Erfurte. [Zeichen und System der Sprache. 1. Berlin 1961; 2. 1962.] — In: Otázky marxistickej filozofie, *20*, 1965, s. 98—102 (rec.).

Problemy strukturnoj lingvistiki. 1—2. Red. S. K. Šaumian. Moskva 1962—1963. — In: Jazykovedný časopis, *16*, 1965, s. 192—196 (ref.).

Friedman, M.—Koutník, R.—Měchura, F.—Miksa, K.—Žačko, I.: Maďarsko-česko-slovenský a slovensko-česko-maďarský technický slovník. Bratislava 1964. — In: Československý terminologický časopis, *4*, 1965, s. 255—256 (rec.).

1966

An Attempt at a Calculus of Distribution of the Phonological System of Slovak. — In: Prague Studies in Mathematical Linguistics. 1. Red. J. Vachek et al. Prague, Academia 1966, s. 51—64.

1967

Apresian, J. D.: Ideji i metody sovremennoj strukturnoj lingvistiki. (Kratkij očerk.) Moskva 1966. — In: Jazykovedný časopis, *18*, 1967, s. 188—190 (ref.).

Smeti patria do smetiakov. — Večerník, 3. 6. 1967, s. 5.

Jazykovedci v Bukurešti. — Predvoj, *3*, 1967, č. 38, s. 15 (správa o 10. medzinárodnom kongrese lingvistov, konanom v dňoch 28. 8.—2. 9. 1967 v Bukurešti; spoluautor F. Kočiš).

1969

K triedeniu koreňových morfém transformačnou metódou. — Jazykovedný časopis, *20*, 1969, s. 33 až 49.

Tvoření slov v češtině, 1—2. Praha, Academia 1962, 1967. — In: Jazykovedný časopis, *20*, 1969, s. 98—103 (rec.).

Kniha o frekvencii slov. [Mistrík, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava 1969.] — In: Mladá tvorba, *14*, 1969, č. 6, s. 60—61 (ref.).

1970

Intencia slovesného deja a deverbatívna slovotvorná paradigma. — Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 113—124.

Sympózium o algebrickej lingvistike. — Jazykovedný časopis, *21*, 1970, s. 253—256 (správa o medzinárodnom sympóziu konanom v dňoch 9.—11. 2. 1970 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

1971

Doska, platňa, tabuľa a ich české ekvivalenty. — Slovenská reč, *36*, 1971, s. 284—291.

Kontrastívny výskum jazykov. — Jazykovedný časopis, *22*, 1971, s. 160—174.

Transcultural Studies in Cognition. Report of a Conference sponsored by Social Science Research Council Comitte on Intellective Processes Research. (American Anthropologist. Special Publication. Vol. 66. Nr. 3. Part 2.) Red. A. Kimball Rommey—R. Goodwin D'Andrade. Washington, American Anthropological Association 1964. — In: Asian and African Studies. 5. 1969. Red. I. Doležal. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 188—190 (rec.).

1972

Príspevok ku kontrastívnemu skúmaniu kategórie určenosti (maďarčina—slovenčina). — Jazykovedný časopis, *23*, 1972, s. 13—25, angl. res. s. 25.

A határozottság eszközei a magyar és a szlovák nyelvben. [Prostriedky na vyjadrenie určenosti v maďarčine a v slovenčine.] — In. Összevetö nyelvizdsgálat, nyelvoktatás. Red. M. Horváth—M. Temesi. Pécs, Tankönyvkiadó 1972, s. 191—200.

Über die dinstiktive Merkmale bei den deverbativen Ableitungen. — In: Recueil linguistique de Bratislava, 3. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, s. 85—98.

Príspevok ku vzťahu gramatického a lexikálneho významu slova. — Jazykovedný časopis, *23*, 1972, s. 186—188.

Juhász, J.: Probleme der Interferenz. Budapest 1970. — In: Jazykovedný časopis, *23*, 1972, s. 204—205 (ref.).

Knižka o tvorení slov. [Furdík, J.: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. Bratislava 1972.] — In: Nedeľná Pravda, *5*, 1972, č. 15, s. 6 (ref.).

1973

On the Definition of the Word-forming Paradigm. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 4. Proceedings of the Symposium on Algebraic Linguistics held 10—12 February 1970 at Smolenice. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 251—257.

Príspevok ku konfrontačnému výskumu sémantiky slovenských a českých slovies polohy. — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 270—278, 327—335.

Krámský, J.: The Article and the Concept of Definiteness in Language. The Hague—Paris 1972. — In: Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 207—209 (rec.).

Nilsson, B.: Old Russian Derived Nominals in *-nie, -tie*. A Syntactical Study. Stockholm 1972. — In: Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 111—113 (ref.).

Juhoslovanský srbochorvátsko-anglický kontrastívny projekt. [The Yougoslav Serbo-Croatian--English Contrastive Project. A. Reports. 1—7. B. Studies. 4. C. Pedagogical Materials. 1. Red. R. Filipović. Zagreb—Washington 1969—1973.] — In: Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 212—214 (ref.).

Furdík, J.: Zo slovotvorného vývoja slovenčiny. Bratislava 1971. — In: Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 103—105 (rec.).

Kľúč k rodnej reči. — Slovenka, *25*, 1973, č. 13, s. 18 (k 50. narodeninám M. Ivanovej-Šalingovej).

1974

Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nová kniha o tvorení slov. — Nedeľná Pravda, *7*, 1974, č. 47, s. 6. — 2.

Bosák, J.: Slovenská reč, *40*, 1975, s. 184—186. — 3. Furdík, J.: Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 196—199. — 4. Oravec, J.: Kultúra slova, *9*, 1975, s. 316—317. — 5. Honowska, M.: Rocznik Slawistyczny, *37*, 1976, s. 96—103. — 6. Klymenko, N. F.: Movoznavstvo, *10*, 1976, č. 4, s. 91—94. — 7. Kuchař, J.: Slovenský pohled na sémantiku slovesa z hlediska jeho potencí. — Slovo a slovesnost, *37*, 1976, s. 41—45. — 8. Puzynina, J.: Rocznik Slawistyczny, *37*, 1976, s. 104—110.

O jazykovom humore Osmijankových rozprávok. — Kultúra slova, *8*, 1974, s. 266—271.

Straková, V.: Substantivní derivace (v ruštině a češtině). Praha 1973. — In: Slovenská reč, *39*, 1974, s. 185—187 (rec.).

1975

Kontrastívne skúmanie kategórie určenosti (vyjadrovanie neurčenosti predmetu v maďarčine v porovnaní so slovenčinou). — In: Zborník vybraných referátov a diskusných príspevkov z Komenského trienále 1974. (Na obálke názov: Komenského trienále. Bratislava 1974. Zborník vybraných referátov a diskusných príspevkov.) Red. J. Horecký. Bratislava, Osvetový ústav a Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave 1975, s. 91—98.

Nové podnety zo sovietskej derivatológie. — Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 51—71, rus. res. s. 71—72 (spoluautori J. Furdík, J. Bosák).

Gabučian, G. M.: Teorija artikľa i problemy arabskogo sintaxisa. Moskva 1972. — In: Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 95—98 (ref.).

1976

Výber dištinktívnych príznakov pri opise významu slova. — In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Smolenice 28. januára—1. februára 1974. Zborník materiálov zo zasadnutia Komisie pre lingvistickú terminológiu pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Red. I. Masár. Bratislava, Veda 1976, s. 133—134.

Ako vznikajú nové slová. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 129—133.

Hlavsa, Z.: Denotace objektu a její prostředky v současné češtině. Praha 1975. — In: Jazykovedný časopis, *27*, 1976, s. 190—193 (rec.).

Vedecká konferencia o teórii spisovného jazyka. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 177—183 (správa o konferencii konanej v dňoch 21.—23. 1. 1976 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach; spoluautorka M. Pisárčiková).

1977

Kategória určenosti a zhoda spony vo vetách s menným prísudkom. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 61—72.

Pojem gramatickej kategórie v koncepcii slovensko-maďarskej kontrastívnej gramatiky. — Jazykovedný časopis, *28*, 1977, s. 134—148, rus. res. s. 148.

Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine. — In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. (Paralelný maď. názov.) Red. F. Sima. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 60—132, maď. res. s. 265, rus. res. s. 268, angl. res. s. 270.

Ref.: 1. Kočiš, F.: Zborník štúdií o výskume slovenčiny a maďarčiny. — Slovenská reč, *44*, 1979, s. 181—182. — 2. Gladrow, W.: Slawische Publikationen zum synchronen Sprachvergleich. — Zeitschrift für Slawistik, *25*, 1980, s. 584—586. — 3. Dudok, M.: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. — In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 2. 1980. Red. D. Dudok. Novi Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1981, s. 162—165.

K problematike výskumu jazyka v masových komunikačných prostriedkoch. — Otázky žurnalistiky, *20*, 1977, s. 41—42.

Grochowski, M.: Środek czynności w strukturze zdania. Narzędzie, substancja, materiał. Wrocław —Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975. — In: Jazykovedný časopis, *28*, 1977, s. 92—96 (rec.).

1978

Slovenský jazyk. Cvičebnica slovenského jazyka pre 7. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským (experimentálna učebnica). 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 308 s. (spoluautori V. Kecskeméthy, M. Méryová).

K chápaniu gramatickej kategórie v koncepcii slovansko-neslovanskej konfrontačnej gramatiky. (Na príklade kategórie osoby.) — In: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Lingvistika. Red. B. Havránek. Praha, Academia 1978, s. 59—65.

Opis odvodzovacích možností slovenského slovesa. — In: O slovenčine pre slovenčinárov. Red. J. Oravec. Bratislava, Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1978, s. 30—55.

Zur Konzeption der grammatischen Kategorie in der slavisch-nicht slavischen konfrontativen Untersuchungen (am Beispiel der Kategorie der Personalität). — In: Knjiga referata saželi. 1. A —K. (VIII međunarodni slavistički kongres. Zagreb 3—9 IX 1978. Ljubljana.) Red. I. Frangeš et al. Zagreb, Međunarodni slavistički centar 1978, s. 130.

K vymedzeniu neutralizácie a funkčnej transpozície v kategórii stupňovania. Teze přednášky v JS dne 25. 5. 1978. — Jazykovědné aktuality, *15*, 1978, s. 107—109.

Bondarko, A. V.: Teorija morfologičeskich kategorij. Leningrad 1976. — In: Slavica Slovaca, *13*, 1978, s. 290—292 (rec.).

Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby. Red. T. I. Konstantinová—A. G. Širokovová—M. Zatovkaňuk. Praha 1974. — In: Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 185—188 (ref.).

O spojení byť naplno (plne) vyťažený. — Slovenská reč, *43*, 1978, s. 314—316.

Sympózium o marxistickej jazykovede. — Slovenská reč, *43*, 1978, s. 51—56 (správa o sympóziu o marxistickej jazykovede, konanom v dňoch 7.—9. 9. 1977 v Olomouci).

1979

Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979. 792 s. — 2. vyd. 1981 (spoluautori G. Horák, F. Kočiš, M. Marsinová, Š. Michalus, Š. Peciar, M. Pisárčiková, E. Rísová, V. Slivková, M. Šalingová).

Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským (experimentálna učebnica). 1 vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 288 s. (spoluautori H. Krčová, L. Szamos).

Dialektika mimojazykovej (odrazovej) a vnútrojazykovej zložky významu gramatickej kategórie. — In: K marxistické metodologii v jazykovědě (Sborník referátů a diskusních příspěvků z celostátní konference o marxistické jazykovědě uspořádané vědeckými kolegií ČSAV a SAV 7.—9. 9. 1977 v Olomouci.) Red. Š. Peciar—J. Popela. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV — Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Kabinet cizích jazyků ČSAV 1979, s. 131—134.

Príspevok k vymedzeniu neutralizácie v kategórii stupňovania. — Jazykovedný časopis, *30*, 1979, s. 6—17, rus. res. s. 17.

O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov k jazykovej norme. — In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 124—127.

Soták, M.: Dejové substantíva v slovenčine a v ruštine. Bratislava 1978. — In: Slavica Slovaca, *14*, 1979, s. 319—322 (rec).

1980

Vzťah slovotvorného a lexikálneho významu transpozičných derivátov. — Slovo a slovesnost, *41*, 1980, s. 127—130.

O rozštiepení štruktúrnej a sémantickej motivácie slov s formantom *-stvo*. — In: Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 57—68.

Okazionalizmy v slovenskej literatúre. — In: Studia Academica Slovaca. 9. Prednášky XVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1980, s. 91—108.

A grammatikai kategória fogalma a szlovák — magyar kontrasztív nyelvtani vizsgálatban. [Pojem gramatickej kategórie v slovensko-maďarskom kontrastívnom výskume.] — In: Nyelvtudományi Értekezések 104. A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának eloadásai 1977, augusztus 23.—27. Budapest, Akadémiai kiadó 1980, s. 253—257.

Posesívny datív v slovenčine a ekvivalentné maďarské konštrukcie. — Slavica Slovaca, *15*, 1980, s. 261—280, rus. res. s. 280.

Komponenčná, komponentná, či komponentová analýza? — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 214—215.

O dialektických protirečeniach v tvorení slov. — Nedeľná Pravda, *13*, 1980, č. 5, s. 7; č. 6, s. 7.

Vedecká konferencia o sémantike. — Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 199—202 (správa o konferencii konanej v dňoch 14.—17. 1. 1980 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach; spoluautori J. Bosák, F. Kočiš).

Štvrté zasadanie lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov. — Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 107—112 (správa o zasadaní konanom v dňoch 16.—19. 5. 1979 v Domove vedeckých pracovníkov ČSAV v Libliciach).

Vedecká konferencia o syntaxi a jej vyučovaní. — Slovenská reč, *45*, 1980, s. 114—118 (správa o konferenii konanej v dňoch 11.—14. 9. 1979 v Nitre; spoluautorka A. Oravcová).

1981

Zdroje sémantických príznakov slovotvorne motivovaných slov. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice 14.—17. januára 1980). Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 151—159.

Metodologické aspekty novej gramatiky ruštiny. — Jazykovedný časopis, *32*, 1981, s. 173—186 (spoluautori J. Bosák, F. Kočiš, S. Ondrejovič).

Posesívny datív v slovenčine a ekvivalentné maďarské konštrukcie. (Datív vyjadrený substantívom a zvratným zámenom.) — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 31. 1980. Red. A. Csanda et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 87—103, maď. res. s. 103, rus. res. s. 103—104, nem. res. s. 104.

Vyjadrovanie významu hromadnosti (kolektívnosti) v dnešnej slovenčine. — Kultúra slova, *15*, 1981, s. 18—22.

Záverečné slovo. — In: Jazykovedné štúdie. 16. Materiály z vedeckej konferencie o sémantike. (Smolenice, 14.—17. januára 1980.) Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 286—287.

Veľký slovensko-ruský slovník. 1. A—K. Red. D. Kollár. Bratislava 1979. — In: Jazykovedný časopis, *32*, 1981, s. 193—195 (rec.).

Sekaninová, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava 1980. — In: Jazykovedný časopis. *32*, 1981, s. 189—193 (rec.).

Grzegorczykowa, R.—Puzynina. J.: Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzecowniki rodzime. Warszawa 1979. — In: Slavica Slovaca, *16*, 1981, s. 98—101 (rec.).

1982

Slovenský jazyk pre 7. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 224 s. (spoluautori V. Keczkeméthy, M. Méryová).

Vzaimootnošenije meždu slovoobrazovateľnym i lexičeskim značenijem transpozicionnych proizvodnych. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 35—53.

Názvy deja a názvy vlastnosti v transpozičnej a nominačnej funkcii. — Jazykovedný časopis, *33*, 1982, s. 21—35, rus. res. s. 35.

Príspevok k vyjadreniu posesívnosti v slovenčine a v maďarčine. — In: Současný stav a úkoly československé hungaristiky. (Materiály I. československého hungaristického sympózia.) Brno, 2.—4. října 1978.) Red. F. Hejl—R. Pražák. Brno, rektorát Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1982 (na titulnej strane), 1985 (na obálke), s. 321—327.

Esteticky o estetike. [Kuklinková, T.—Zágoršeková, M.—Fischerová, A.: Estetika a estetická výchova. Bratislava 1980.] — In: Kultúra slova, *16*, 1982, s. 90—93 (upozornenie na niektoré jazykové prostriedky, ktoré sa uplatňujú ako súčasť výkladového štýlu autoriek).

Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics. Red. L. Dezső—W. Nemser. Budapest 1980. — Contrastive Studies Hungarian-English. Red. L. Dezső. Budapest 1982. — In: Jazykovedný časopis, *33*, 1982, s. 195—199 (rec.).

Nový dvojjazyčný frazeologický slovník. [Smiešková, E.—Simová, E.: Slovensko-maďarský frazeologický slovník. Bratislava 1981.] — In: Kultúra slova, *16*, 1982, s. 316—319 (rec.).

Pri príležitosti, z príležitosti. — Kultúra slova, *16*, 1982, s. 115—117.

Rozvinutá socialistická spoločnosť a jazyk. — Nedeľná Pravda, *15*, 1982, č. 34, s. 7.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v roku 1981. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 239—244.

Seminár o transkripcii a skloňovaní antických mien. — Kultúra slova, *16*, 1982, s. 176—179 (správa o seminári konanom dňa 19. 11. 1981 v Bratislave). — Ďalšia autorkina správa o tom istom seminári s rovnakým názvom: Zprávy Jednoty klasických filologů při ČSAV, *24*, 1982, s. 159—165.

1983

Slovenský jazyk pre 8. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 208 s. (spoluautori H. Krčová, L. Szamos).

Metodická príručka na vyučovanie slovenského jazyka a literatúry v 8. ročníku základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 164 s. (spoluautori A. Bernáthová, A. Kodlová, H. Krčová, L. Szamos).

Dynamika v odbornej terminológii. — Jazykovedný časopis, *34*, 1983, s. 132—144, rus. res. s. 144.

Konkurencia slovotvorných typov s formantmi -(iz)ácia, -(ova)nie. — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 268—277.

Abstraktá s kvantitatívnym významom (typ nehodovosť). — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 335—341.

Cieľovo programový prístup. — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 72—74.

Neščimenko, G. P.: Očerk deminutivnoj derivacionnoj sistemy v istorii češskogo literaturnogo jazyka. Praha 1980. — In: Slavica Slovaca, *18*, 1983, s. 283—286 (rec.).

Nedopasky, nedojedky a iné názvy ostatku po deji. — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 279—281.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1982. — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 243—248.

Vzácne jubileum. (K 70. narodeninám súdruha Gustáva Husáka.) — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 3—5.

1984

Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií (transformácie a parafrázy). — Jazykovedný časopis, *35*, 1984, s. 121—132, rus. res. s. 132—133.

Zum Problem des possesiven Dativs. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 7. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1984, s. 215—223.

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983.). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 107—116 (spoluautor J. Bosák).

Špecifiká stupňovania v slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 135—150.

Kontrapunkt významu a výrazu v esejistickom texte. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 337—344.

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. (Závery z diskusie.) — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (Smolenice 1.—4. marca 1983.). Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 209—211.

Vozmožnosti i granicy modelirovanija na urovne slovoobrazovateľnych paradigm. — In: Sopostaviteľnoje izučenije slovoobrazovanija slavianskich jazykov. Tezisy meždunarodnogo simpoziuma (dekabr' 1984 g.). Red. G. P. Neščimenko — Z. M. Volockaja. Moskva, Nauka 1984, s. 13—15.

Kontrapunkt výrazu a významu v esejistickom štýle. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 2, s. 1—3 (tézy prednášky konanej dňa 7. 12. 1983 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Kategória posesívnosti z konfrontačného hľadiska. K problému posesívneho datívu. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 2, s. 4—7 (tézy prednášky konanej dňa 8. 12. 1983 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Košiciach).

Spracovanie abstrákt v projekte Dynamika slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny. Teze přednášky v JS v Olomouci dne 4. 4. 1984. — Jazykovědné aktuality, *21*, 1984, s. 73—74.

Kniha o jazykoch sveta. [Krupa, V.—Genzor, J.—Drozdík, L.: Jazyky sveta. Bratislava 1983.] — In: Kultúra slova, *18*, 1984, s. 119—121 (rec.).

Sémantická štruktúra vety v konfrontačnom aspekte. [Běličová, H.: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. (Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty.) Praha 1982.] — In: Slavica Slovaca, *19*, 1984, s. 80—84 (rec.: spoluautor J. Kačala).

Spoločenský vedec? — Práca, 6. 8. 1984, s. 5.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1983. — Slovenská reč, *49*, 1984, s. 241—246.

IX. medzinárodný zjazd slavistov. — Jazykovedný časopis, *35*, 1984, s. 69—73 (správa o zjazde konanom v dňoch 6.—14. 9. 1983 v Kyjeve; spoluautori V. Blanár, J. Bosák, J. Horecký, J. Oravec, J. Sabol).

1985

Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovotvorba.) Jazykovedné štúdie. 19. 1. vyd. Bratislava, Veda 1985. 136 s. (spoluautor J. Bosák). Ref.: 1. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 96—98. — 2. Kubriakova, J. S.: Referativnyj žurnal. Obščestvennyje nauki za rubežom. Serija 6. Jazykoznanije. 3. 1986, s. 94—99. — 3. Skoumalová, Z.: Významný slovenský dvojtitul z oboru morfémové a slovotvorné analýzy. — Slovo a slovesnost, *47*, 1986, s. 297—307. — 4. Straková, V.: Slavia, *55*, 1986, s. 78—83. — 5. Baláž, G.: Slavica Slovaca, *22*, 1987, s. 304—307. — 6. Krupa, V.: Slovenská reč, *52*, 1987, s. 123—124.

Gnozeologický a ontologický aspekt lingvistických operácií (transformácie). — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Materiály z konferencie o marxistickej jazykovede (Smolenice 21.—23. novembra 1983). Red. J. Horecký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 35—41.

Motivácia a jej vplyv na sémantickú a štylistickú hodnotu slova. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 81—104.

Farebný svet Ľudovíta Fullu v slovesnom vyjadrení. — Kultúra slova, *19*, 1985, s. 6—10.

Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. — Slovenská reč, *50*, 1985, s. 129—167 (spoluautori J. Bosák, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, M. Majtán, J. Mistrík, I. Ripka, E. Sekaninová).

Motivácia a jej vplyv na sémantickú a štylistickú hodnotu slova. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 4, s. 6—10 (tézy prednášky konanej dňa 7. 5. 1985 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Martincová, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha 1983. — In: Jazykovedný časopis, *36*, 1985, s. 184—187 (rec.).

Nová knižka o umeleckom preklade. [Vilikovský, J.: Preklad ako tvorba. Bratislava 1984.] — In: Kultúra slova, *19*, 1985, s. 283—285 (rec.).

Sú ako korenie. — Nové slovo, *27*, 1985, č. 7, s. 16. — Tamže: Čaro analogickej slovotvorby (č. 9, s. 16).

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1984. — Slovenská reč, *50*, 1985, s. 242—248.

Konferencia o jazykovej politike a jazykovej kultúre v socialistickej spoločnosti. — Správy Slovenskej akadémie vied, *21*, 1985, č. 6, s. 43—46 (správa o konferencii konanej v dňoch 17. až 19. 4. 1985 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

Na päťdesiatku Juraja Furdíka. — Slovenská reč, *50*, 1985, s. 234—236.

1986

Tvorenie abstrákt v súčasnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 15. Prednášky XXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 71—85.

Konkurencia slovotvorných typov s formantmi -ita a -osť. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 142—152.

Novšie názvy negatívnych vlastností a stavov. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 335—340.

Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 135 až 142 (spoluautori J. Horecký, F. Kočiš, J. Kačala, J. Bosák). — Znovu publikované pod tým istým názvom Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 3—9.

Spoločenskú podmienenosť chápania kultivovaného jazykového prejavu. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 114—119.

Základné úlohy jazykovedy pri plnení záverov XVII. zjazdu KSČ a zjazdu KSS. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 257—261 (spoluautor J. Kačala).

Spoločenská podmienenosť chápania kultivovaného jazykového prejavu. — Kultúra slova, *20*, 1986, a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 176—184.

[Diskusný príspevok.] — In: IX Meždunarodnyj s'jezd slavistov. Kijev, senťabr' 1983 g. Materialy diskussii. Jazykoznanije. Red. V. T. Kolomijec et al. Kijev, Naukova dumka 1986, s. 112.

Zhrnutie a závery. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave 1986, s. 348—358 (spoluautori J. Bosák, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš).

Otvorenie konferencie. — In: Dialektologický zborník. 2. Materiály z II. slovenskej dialektologickej konferencie (Zemplínska šírava 30. IX.—3. X. 1981). Red. L. Bartko. Prešov, Filozofická fakulta UPJŠ 1986, s. 11—13.

Konkurenčné formanty ako prostriedky štylistickej a sémantickej diferenciácie. — Zápisník slovenského jazykovedca, *5*, 1986, č. 4, s. 17—18 (tézy prednášky konanej dňa 21. 10. 1986 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

Tompa, J.: Kleine ungarische Grammatik. 2. vyd. Budapest 1985. — In: Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 102—105 (rec.).

Sympatická knižka o jazykovej kultúre. [Šlosar, D.: Jazyčník. Praha 1985.] — In: Kultúra slova, *20*, 1986, s. 178—180 (rec.).

Blanár, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava 1984. — In: Slavica Slovaca, *21*, 1986, s. 81—84 (rec.).

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1985. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 241—246.

Životné jubileum docentky Elly Sekaninovej. — Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 187—188 (k 60. narodeninám).

Slovenčina a dnešok. — Slovenka, *38*, 1986, č. 24, s. 32 (rozhovor M. Čiernej s K. Buzássyovou).

1987

Vozmožnosti i granicy modelirovanija na urovne slovoobrazovateľnych paradigm. — In: Sopostaviteľnoje izučenije slovoobrazovanija slavianskich jazykov. Red. E. A. Zemskaja et al. Moskva, Nauka 1987, s. 14—19.

Z najnovších výsledkov rozvíjania teórie nominácie v sovietskej jazykovede. Profesorke E. S. Kubriakovovej z príležitosti jej životného jubilea. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 117—129, rus. res. s. 129.

Moderná gramatika súčasnej poľštiny. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 151—171, rus. res. s. 171 (spoluautori S. Ondrejovič, J. Bosák).

Dynamické tendencie v tvorení abstrákt. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 214—222, nem. res. s. 222.

Jazyková komika hier S. Štepku. — Kultúra slova, *21*, 1987, s. 70—73. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: In: Bulletin č. 7 — tematický bulletin Radošinského naivného divadla na tému Jazyk a reč RND. Red. M. Benkovič. Bratislava, Park kultúry a oddychu v Bratislave 1987, s. 7—10.

Dynamische Tendenzen in der Bildung der Abstrakta. — In: Abstracts der Sektionvorträge und Rundtischgespräche. XIV. Internationale Linguistenkongress. Berlin, 10.—15. August 1987. Organisiert unter der Schirmherrschaft des CIPL. Herausgeberkomitee. Berlin, Mai 1987 (paralelné angl. znenie), s. 42.

Filipec, J.—Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985. — In: Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 194—197 (rec.).

Slovakistické dielo prvoradého významu. [Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala—M. Pisárčiková. Bratislava 1987.] — In: Pravda, 21. 10. 1987, s. 5 (ref.).

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1986. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 247—252.

Jazykovedný kongres v Berlíne. — Smena, 21. 8. 1987, s. 1 (rozhovor M. Nábělkovej s K. Buzássyovou o 14. medzinárodnom kongrese lingvistov, konanom v dňoch 10.—15. 8. 1987 v Berlíne).

Jubileum Jána Kačalu. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 78—80 (k 50. narodeninám).

Prekladateľská činnosť

Grétsy, L.: Výskum odborného jazyka v Maďarsku. — Československý terminologický časopis, *1*, 1962, s. 315—319.

Sémantická rekonštrukcia. Stepanov, J. S.: Semantičeskaja rekonstrukcija (v grammatike, lexike, istorii i kuľtury). Preprints. 11. svetový kongres lingvistov v Bologni, s. 935—939. — Informačný bulletin, 1973, č. 1, s. 11—14.

Hĺbkové syntaktické štruktúry a sémantické základy procesov rečovej činnosti. Kacneľson, S. D.: Glubinnyje sintaxičeskije struktury i semantičeskije osnovy processov rečevoj dejateľnosti. Preprint. 11. svetový kongres lingvistov v Bologni. — Informačný bulletin, 1973, s. 6—9.

Greguš, M.: Rukoväť estetiky. Z lat. originálu Michael Greguss, Compendium Aestheticae, Cassovia 1826 prel. K. Fodorová-Buzássyová. — In: Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení. (Do roku 1848.) Zprac. a autorsky připravil kolektiv dějin a filozofie Ústavu pro

filozofii a sociologii ČSAV v Praze a Ústavu pro filozofii a sociologii SAV v Bratislavě. Praha, Svoboda 1981, s. 315—328.

Redakčná činnosť

Recueil linguistique de Bratislava. 3. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972 (výkonná redaktorka).
Recueil linguistique de Bratislava. 4. Proceedings of the Symposium on Algebraic Linguistics held on 10—12 February 1970 at Smolenice. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973 (tajomníčka redakcie).
Jazykovedný časopis, *29*, 1978 — *38*, 1987 (členka red. rady).
Recueil linguistique de Bratislava. 5. Bratislava, Veda 1978 (výkonná redaktorka).
Kultúra slova, *16*, 1982 — *21*, 1987 (členka red. rady).
Recueil linguistique de Bratislava. 6. Bratislava, Veda 1982 (výkonná redaktorka).
Recueil linguistique de Bratislava. 7. Bratislava, Veda 1984 (výkonná redaktorka).

Zostavil L. Dvonč

NA OSEMDESIATKU PROFESORA ĽUDOVÍTA NOVÁKA

Pätnásty október 1908 sa natrvalo zapísal do dejín slovenskej jazykovedy a kultúry — je to dátum narodenia prof. PhDr. Ľudovíta Nováka, DrSc. Sudičky mu pred osemdesiatimi rokmi pririekli lingvistickú a umeleckú budúcnosť: stál na krížnych cestách jazykovedy a hudby. Rozhodol sa pre prvú z nich. Na radosť slovenčine, slovakistike, ale aj lingvistike vôbec. „Spor" oboch orientácií však nie je uňho vyostrený — jubilant svojím životom a dielom potvrdzuje spoločnú „ikonickosť" týchto fenoménov: je umelcom v umení i vo vede.

V jeho živote je päť dôležitých etáp vedeckovýskumnej jazykovednej práce: vysokoškolské štúdium slavistiky, romanistiky a ugrofinistiky na Filozofickej fakulte UK v Prahe (tu už naplno vedecky pracuje v kruhu vynikajúcich lingvistov Pražskej školy); dvojročný študijný pobyt v Paríži, na ktorom si dopĺňal vedomosti najmä zo všeobecnej jazykovedy a z ugrofínskej filológie; bádateľská činnosť v Jazykovom odbore Matice slovenskej v Martine; vysokoškolská pedagogická činnosť a vedecký výskum na Filozofickej fakulte SU v Bratislave a organizátorská aktivita v Slovenskej učenej spoločnosti a v Slovenskej akadémii vied a umení; práca na Katedre slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove. A — kvôli symetrii — možno vyčleniť aj päť nosných priestorov jubilantovho vedeckého záujmu: ortoepia a ortografia; interpretácia umeleckého štýlu; synchronická a historická fonológia — kulminačný bod jeho bádateľského vzopätia; dejiny slovenského jazyka; všeobecná jazykoveda (podrobne v našej úvahe *Nad jazykovedným dielom profesora Ľudovíta Nováka*, Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 174—179).

Aké sú najcennejšie zisky v tejto jeho lingvistickej vedeckej púte? Nové typologické triedenie jazykov sveta, nová semiologická analýza lineárnej osnovy začiatok—stred—koniec, rozbor vokalizmu a konsonantizmu z hľadiska centra a periférie jazykového systému, dominanty a subdominanty vo fonologických systémoch vokalizmov, viacero nových definícií základných jazykových pojmov (osobitne slabiky, morfémy, prízvukových systémov a vokálnej harmónie), syntetické a analytické chápanie fonologickej kvantity v jazykoch; osobitá interpretácia etnogenézy Slovanov, ich pravlasti, migrácií i jazyka; podrobný sústavný fonologický rozbor javov spisovnej a nárečovej slovenčiny v synchronickom a historickom priereze (napr. definitívne vyriešenie pestrého vývinu jerov v slovenčine, vysvetlenie asibilácie, rozlúštenie problematiky typu *ražeň, laket*); objav medite-

ránneho jazykového zväzu, hlbšie podloženie existencie stredoeurópskeho jazykového zväzu, určenie základného rozdielu dvojitej alebo trojitej štrukturálnej stavby jazykov sveta, nový výklad fonologického systému v turečtine a v iných neslovanských jazykoch, prvý opis konvergentného vývinu slovenčiny a maďarčiny; ocenenie zástoja češtiny na Slovensku v predpisovnom období, vyzdvihnutie významu Ľudovíta Štúra ako vynikajúceho jazykovedca synchronického zamerania atď.

V zhrnutí: ide o zakladateľskú a priekopnícku prácu aspoň v oblasti slovenskej fonológie a ortoepie, fonologických a čiastočne i morfologických dejín slovenčiny a v priestore všeobecnej jazykovedy.

Prof. Ľudovít Novák nemal to v živote a vo vede ľahké (ako vlastne každý skutočný vedec či umelec) — podobne ako rozprávkový hrdina, ale pri hľadaní múdrosti a pravdy mu bol osud žičlivý. Práve preto, ako sme už povedali, sa stal „živou legendou slovenskej jazykovedy". Presnejšie azda bude vymeniť slovo legenda za história.

Jubilant nazval svoj vlastný životopis, nad ktorým v súčasnosti pracuje, *Zo západu do stredu a zo stredu na východ Slovenska*; objal teda symbolicky svoju rodnú krajinu nielen vedecky, ale aj životom (Skalica—Ľubochňa—Prešov). Srdečne mu vinšujeme, aby uprostred čarovnej ľubochnianskej prírody, do ktorej sa nedávno vrátil z metropoly Šariša, mohol v plnom zdraví zavŕšiť svoje vzrušujúce dielo.

Ad multos annos!

J. Sabol

SÚPIS PRÁC PROF. ĽUDOVÍTA NOVÁKA ZA ROKY 1983—1987

Tento súpis nadväzuje na *Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1929—1973* (In: Nové obzory. *16*. Red. M. Chmelárová. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 433—445), na *Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1974—1977* (Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 178—179) a na *Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1978—1982* (Jazykovedný časopis, *35*, 1984, s. 74 až 76) od J. Sabola. Bibliografia je usporiadaná chronologicky: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch (polotučne), za nimi (obyčajným typom písma) články a drobné príspevky.

1983

Akcentovanie proklitík v strednej slovenčine. — In: Slavica Pragensia. 21. Acta Universitatis Carolinae — Philologica. 3—5 (1978). Red. M. Romportl et al. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 41—44.

Špecifickosť morfologických nulovostí v slovanských jazykoch. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Prednášky XIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 373—386.

Tak trochu esejisticky o vyučovaní historických gramatík. — In: Miesto historicko-jazykovedných disciplín vo vyučovaní. Red. K. Habovštiaková. Nitra, Pedagogická fakulta, Katedra slovenského jazyka a literatúry a Vedeckovýskumné pracovisko literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky 1983, s. 21—42.

Matica slovenská a štúdium slovenčiny. — Zápisník slovenského jazykovedca, *2*, 1983, č. 4, s. 17—20.

Miesto Pražskej školy v dejinách lingvistiky. — Zápisník slovenského jazykovedca, *2*, 1983, č. 4, s. 1—4.

Model jazyka. — Zápisník slovenského jazykovedca, *2*, 1983, č. 1, s. 3—5.

1984

Aký jazyk je slovenčina. — In: Studia Academica Slovaca. 13. Prednášky XX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 389—411.

Vznik Slovanov a ich jazyka (Základy etnogenézy Slovanov). — Slavica Slovaca, *19*, 1984, s. 209—231, rus. res. s. 232.

Význačné osobnosti Pražského lingvistického krúžku v tridsiatych rokoch. — Zápisník slovenského jazykovedca, *3*, 1984, č. 1, s. 1—3.

1985

Z dejín modernej jazykovedy a slovenskej historickej jazykovedy. — Zápisník slovenského jazykovedca, *4*, 1985, č. 3, s. 39—41.

1986

Cyrilometodská a veľkomoravská sloviencina. — Zápisník slovenského jazykovedca, *5*, 1986, č. 1, s. 8—10.

1987

Slovenčina naša každodenná (Anketa pri príležitosti 200. výročia od uzákonenia bernolákovčiny, prvého slovenského spisovného jazyka, II. časť) [odpovede na otázky]. Slovensko, *11*, 1987, č. 11, s. 22—23.

Prekladateľská činnosť

Honoré de Balzac, Gobseck, Otec Goriot, Plukovník Chabert. Preložili ... Ľ. Novák (Otec Goriot). Bratislava, Tatran (edícia Zlatý fond svetovej literatúry. Zv. 58) 1983. 8°. 439 s.

Honoré de Balzac, Otec Goriot. Preložil a vysvetlivky spracoval Ľ. Novák. 3. vyd. (v edícii Čítanie študujúcej mládeže). Bratislava, Tatran 1985 (predchádzajúce vydania: 1965, 1966, 1970, 1977). malá 8°. 344 s.

Zostavil J. Sabol

ĽUDOVÍT NOVÁK. PERSONÁLNA BIBLIOGRAFIA. Zost. F. Štraus—J. Sabol. Prešov, Štátna vedecká knižnica v Prešove 1985. 128 s.

Významné životné jubileum popredného slovenského jazykovedca univ. prof. PhDr. Ľudovíta Nováka, DrSc., dalo podnet vypracovať a knižne vydať jeho personálnu bibliografiu. Práca vznikla pri 75. výročí narodenia prof. Ľ. Nováka. Autor bibliografie J. Sabol využil pritom svoje staršie súpisy prác Ľ. Nováka, ktoré vyšli pri príležitosti jeho predchádzajúcich životných jubileí (tri súpisy v Nových obzoroch [1974] a Jazykovednom časopise [1978] a [1984]). Ukázala sa však potreba materiál skompletizovať, istým spôsobom systematizovať, v niektorých prípadoch spresniť a doplniť, ako aj doplniť o literatúru o diele Ľ. Nováka. Táto skompletizovaná a systematicky usporiadaná bibliografia vyšla po predchádzajúcom polookrúhlom výročí a pred ďalším okrúhlym výročím v živote Ľ. Nováka, ktorý sa teraz dožíva 80 rokov.

V publikácii na prvom mieste je odtlačená štúdia J. Sabola *Nad jazykovedným dielom profesora Ľudovíta Nováka*, ktorá predstavuje istý variant jeho starších pohľadov na dielo Ľ. Nováka z r. 1978 a 1984 (uverejnených v Jazykovednom časopise). Ľ. Novák sa tu celkom oprávnene označuje za zakladateľa slovenskej fonológie, ale rovnako je aj zakladateľom slovenskej ortoepie

a aj vedeckého štúdia slovenského pravopisu. V tomto úvodnom pohľade na jazykovedné dielo sa venuje pozornosť aj prácam Ľ. Nováka v oblasti dejín slovenského jazyka a ďalej sa konštatuje, že Ľ. Novák sa u nás stal priekopníkom aj v oblasti všeobecnej jazykovedy. Ľ. Nováka možno označiť za viacnásobného priekopníka vo výskume slovenského jazyka, vo výskume vzťahov slovenčiny a niektorých iných jazykov a aj vo výskume všeobecných jazykovedných problémov. Druhá časť úvodnej štúdie o niektorých súvislostiach života a vedeckej práce prof. Ľ. Nováka je ladená trochu esejisticky. Dotýka sa vzťahu umenia a vedy, ktoré v živote Ľ. Nováka zohrali veľmi závažnú úlohu. Ľ. Novák stál najprv pred dilemou umenie (konkrétne hudba) — veda (jazykoveda). Keď sa rozhodol pre jazykovedu, aj tu sa vynorila nová dilema: ugrofínska jazykoveda — slovanská a slovenská jazykoveda (akademickú hodnosť doktora filozofie získal na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity na základe slavistickej doktorskej dizertácie a rigoróza zo slavistiky a romanistiky, profesorský zbor fakulty ho kandidoval na habilitačnú prípravu pre odbor ugrofínskej filológie); túto dilemu riešil tak, že sa venoval predovšetkým slovakistike a slavistike, ale čiastočne aj ugrofinistike a romanistike. Štúdiu J. Sabola bude môcť s úžitkom využiť každý, kto sa bude zaoberať dejinami slovenskej jazykovedy a špeciálne vkladom Ľ. Nováka do pokladnice slovenskej jazykovedy a vedeckého výskumu na Slovensku.

V nasledujúcom príspevku *Biografické kalendárium Ľudovíta Nováka* (autor F. Štraus) sa načrtávajú bohaté životné osudy prof. Ľ. Nováka od r. 1908 (nar. 15. 10. 1908 v Skalici na západnom Slovensku), až do r. 1985, keď zomrela jeho manželka ktorá ho sprevádzala na jeho celoživotnej púti od r. 1933. Biografické kalendárium poskytuje pohľad na študijné roky Ľ. Nováka od r. 1914 do r. 1934 (ľudová škola, gymnázium, Filozofická fakulta Karlovej univerzity, študijný pobyt v Paríži na Sorbonne, Collège de France, École Normale Supérieure, Institut d'Ethnologie, École Nationale des Langues Orientales vivantes) a ďalej na roky pôsobenia ako vedeckého pracovníka a pedagóga na vysokej škole. O jeho neobyčajných vedeckých a organizačných schopnostiach už počas študijných rokov svedčí to, že v druhom roku svojho pobytu v Paríži bol už predsedom združenia všetkých slovenských a českých štátnych štipendistov francúzskej vlády a po absolvovaní štúdia na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity ho profesorský zbor tejto fakulty kandidoval na habilitačnú prípravu. V plnej miere sa tieto jeho vlastnosti uplatnili po absolvovaní štúdií počas jeho pôsobenia v Matici slovenskej (referent teoretického oddelenia Jazykového odboru MS), na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, dnešnej Univerzity Komenského (mimoriadny profesor, profesor), v Spolku sv. Vojtecha (vedecký pracovník, apretor), v Ústave slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení a potom Slovenskej akadémie vied, dnešnom Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v brnenskej pobočke Slovanského ústavu Československej akadémie vied (vedecký pracovník), na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave a konečne na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove (profesor). Na týchto pracoviskách pôsobil v r. 1934—1981, r. 1981 (31. augusta) odišiel do dôchodku a žije naďalej v Ľubochni a Prešove. Od Skalice na západnom Slovensku sa jeho životná púť odvíja cez Prahu, Paríž, Martin, Bratislavu a Trnavu po Prešov na východnom Slovensku, pričom viac rokov žil v Ľubochni, odkiaľ dochádzal do Martina aj do Bratislavy.

Najviac miesta zaberá v publikácii *Bibliografická časť* (autor J. Sabol). Po úvodnej poznámke o spôsobe spracovania sa uvádza schéma triedenia. Personálna bibliografia sa rozdeľuje na dve základné časti. Do prvej časti s názvom *Dielo Ľudovíta Nováka* sú zaradené knižné práce (pripojené sú tu dokončievané knižné práce), štúdie, články (odborné, príležitostné, správy a kritické a polemické príspevky, jubilejné rozpomienky a nekrológy), ostatné príspevky (programové a diskusné) a výťahy z prednášok, ďalej recenzie, doteraz nevydané hotové štúdie zo všeobecnej, ugrofínskej a románskej jazykovedy, bibliografická a redakčná činnosť, preklady. Druhá časť má názov *Literatúra o Ľudovítovi Novákovi a hodnotenie jeho diela a činnosti.* V rámci jednotlivých skupín zaraďuje sa bibliografický materiál chronologicky podľa jednotlivých rokov, v jednom roku sa príspevky

radia abecedne. Recenzie knižných a časopiseckých prác Ľ. Nováka sa dávajú hneď za recenzované diela, pričom pri väčšom počte recenzií tej istej práce sú radené abecedne podľa autorov, prípadne názvov recenzií. Ako vidieť, v bibliografii sa uplatňuje vecné triedenie, ďalej chronologické radenie, ako aj abecedné radenie. Pri usporiadaní literatúry o Ľ. Novákovi autor uplatnil abecedný princíp. K bibliografii je pripojený menný register a abecedný register základných prác podľa tematických okruhov.

Čo sa týka spracovania diela Ľudovíta Nováka, možno ho pokladať za vyčerpávajúce a úplné. Publikačná činnosť Ľ. Nováka sa začala r. 1927, keď Ľ. Novák ešte ako študent publikoval prácu *Ludwig van Beethoven. Život, osobnosť a dielo*. K stému výročiu jeho smrti vyšla nákladom Hudobnej školy Matice slovenskej v Uhorskej Skalici, ktorú Ľ. Novák navštevoval a účinkoval tu ako suplujúci učiteľ po jej absolvovaní. Publikačne sa Ľ. Novák prejavoval najmä do r. 1945, po r. 1945 v menšej miere, v tomto období vydal však viaceré práce, ktoré boli hotové v rukopise už predtým. Veľa publikačnej činnosti je u Ľ. Nováka spojenej s jeho úsilím o zriadenie a vybudovanie Slovenskej akadémie vied a umení. Stal sa zakladateľom tejto najvyššej vedeckej ustanovizne ako prvej akadémie vied na Slovensku a bol aj jej prvým generálnym tajomníkom. Ako zakladateľ sa teda Ľ. Novák zapísal nielen do dejín výskumu slovenského jazyka vo viacerých oblastiach, ktoré sme spomínali, ale aj do dejín organizácie slovenskej vedy a slovenského vedeckého života.

V skupine *Knižné práce* sa popri knihách zaznamenávajú aj odtlačky štúdií v zborníkoch alebo časopisoch. Napr. pod č. 17 sa uvádza práca *Fonológia a štúdium slovenčiny*, pričom tá istá práca sa zároveň zaznamenáva aj pod č. 118 ako štúdia (v skupine *Štúdie*). Takto vzniká nežiadúca duplicita a nežiadúce narastanie počtu prác Ľ. Nováka. Nazdávame sa, že odtlačky sa mali zaznamenávať pri štúdiách, nemali by mať samostatné postavenie a osobitné číslovanie. Správne sa však hneď za recenzovanými dielami (knižnými, ale aj štúdiami) uvádzajú príslušné recenzie. Recenzie sa pritom pri recenzovaných prácach uvádzajú so zarážkou (s medzerou pred recenziou), niekedy sa však táto zásada porušuje, napr. pri publikácii *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (pod č. 93) sa zaznamenáva okrem iných recenzií tejto práce aj recenzia M. Hayekovej, tá sa však uvádza bez zarážky, teda rovnako ako práca Ľ. Nováka (správne so zarážkou sa uvádzajú recenzie E. Paulinyho, J. Orlovského—L. Aranya, J. Dubníčka, J. Krišťákovej a A. Lamprechta). Spomenuli sme tu J. Orlovského a L. Aranya, ktorí sa so zarážkou uvádzajú pri spomenutej knižnej práci Ľ. Nováka. Podľa úvodnej poznámky k bibliografii za recenzované diela sa kladú hneď aj recenzie, neuvádzajú sa teda v 2. časti práce, ktorá sa týka literatúry o Ľudovítovi Novákovi a hodnotenia jeho diela a činnosti. Gramatika jazyka slovenského od J. Orlovského a L. Aranya, ktorá sa uvádza pri knihe *K najstarším dejinám slovenského jazyka*, nepredstavuje recenziu tejto práce, okrem toho sa tejto Novákovej práce netýka ani preto, že táto gramatika vyšla už r. 1946 (2. vyd. 1947), kým Novákova práca r. 1980. V bibliografii sa aj v iných prípadoch popri skutočných recenziách zaznamenávajú ako recenzie také práce, v ktorých ide o využívanie istých Novákových prác ako odbornej literatúry, napr. pri knižnej práci (resp. samostatnom odtlačku) *Základná jednotka gramatického systému a jazyková typologia* (č. 63) sa pod č. 70 zaznamenáva príspevok E. Gašinca z r. 1984, ktorý v nijakom prípade nepredstavuje recenziu tejto práce, a to už aj preto, že Novákova práca je z r. 1936 a Gašincova z r. 1984. Gašincov príspevok (rovnako aj Gašincov príspevok uvádzaný pod č. 22) patria do literatúry o Ľudovítovi Novákovi, ak totiž literatúru berieme v tom širokom chápaní, aké sa uplatňuje v tejto bibliografii.

Ku skupine *Knižné práce*, ktorá v rámci prvej časti bibliografie (*Dielo Ľudovíta Nováka*) je označená číslom 1, je priradená bez osobitného číselného označenia podskupina *Dokončievané knižné práce*. Pritom v schéme triedenia na s. 39 sa uvádza skupina *Knižné práce a dokončievané knižné práce*, vo vlastnej bibliografii sa oddelene uvádzajú skupina *Knižné práce* a *Dokončievané knižné práce*, takže je tu nejednotnosť vo vymedzení skupín a ich číselného označenia. Zhoda v schéme a v bibliografii je tu aspoň v tom, že dokončievané knižné práce sa neuvádzajú ako osobitná skupina s osobitným číselným označením. Ako druhá skupina (č. 2) sa uvádza skupina

Štúdie, ale zároveň ako osobitná skupina s číselným označením 6 sa uvádza skupina *Doteraz nevydané hotové štúdie zo všeobecnej, ugrofínskej a románskej jazykovedy*. Doteraz nevydané štúdie z istých oblastí sa nemali uvádzať ako skupina s osobitným číselným označením, ale sa mali iba priradiť ku skupine *Štúdie* bez osobitného číselného označenia. Schéma triedenia je takto do istej miery nesúrodá.

Druhá časť bibliografie s názvom *Literatúra o Ľudovítovi Novákovi a hodnotenie jeho diela a činnosti* je spracovaná veľmi podrobne. Popri jubilejných článkoch o Ľ. Novákovi sa tu zaznamenávajú početné príspevky, v ktorých sú zmienky o Ľ. Novákovi a o jeho diele. Táto časť bibliografie je podľa našej mienky veľmi cenná, lebo poskytuje obraz o využívaní diela Ľ. Nováka v našej aj zahraničnej jazykovede. Cenná je tu skupina a či podskupina *Z vedeckých objavov, nových koncepcií a definícií prof. Ľudovíta Nováka*, ktorá nám v 50 bodoch poskytuje obraz o najzávažnejších výsledkoch lingvistických snáh Ľ. Nováka, napr. dynamické chápanie jazykového odrazu mimojazykovej skutočnosti v širšom chápaní znakovosti (č. 1), nové typologické triedenie jazykov sveta podľa dvojitej osi jednoduchosť — zložitosť a pravidelnosť — nepravidelnosť (č. 3), objav mediteránneho (stredozemského) jazykového zväzu a jeho semitského genetického pôvodu (č. 28) a i. Pri spracovaní týchto „objavov, nových koncepcií a definícií" bol zrejme nápomocný sám prof. Ľ. Novák. Aj táto časť bibliografie prof. Ľ. Nováka je veľmi cenná pre poznanie dejín slovenskej jazykovedy a osobitne diela Ľ. Nováka. Bibliografiu uzatvára menný register.

Početné záznamy v bibliografii sú anotované, čo zvyšuje informačnú hodnotu tejto publikácie. Všetky práce Ľ. Nováka a rovnako aj práce, ktoré sa zaznamenávajú v časti o literatúre o Ľ. Novákovi, sú očíslované (celkový počet je 537). Recenzie knižných alebo aj časopiseckých prác sú rovnako číslované ako ostatné práce. Napr. pod č. 93 sa uvádza knižná práca Ľ. Nováka *K najstarším dejinám slovenského jazyka*, za touto prácou pod číslami 94—97 sa uvádzajú recenzie, za tým nasleduje pod číslom 100 knižná práca Ľ. Nováka *Vznik jazyka a mnohojazyčnosť sveta*. Podľa našej mienky recenzie Novákových prác nemali byť zahrnuté do jednotného číslovania. Zrejme sú očíslované iba preto, aby sa mohli uvádzať odkazy na ne v mennom registri. Podľa nás v mennom registri stačilo odkazovať na recenzované práce, pri nich každý nájde meno recenzenta, teda uvádzať napr. pri mene E. Pauliny odkaz na číslo 93, kde sa zaznamenáva práca Ľ. Nováka. Očíslovanie recenzií prác Ľ. Nováka rovnako ako jeho vlastných prác nedovoľuje nám urobiť si na prvý pohľad obraz o počte prác Ľ. Nováka, z počtu prác uvádzaných v časti o diele Ľ. Nováka (456) musíme odpočítať recenzie. Viaceré z prác, ktoré sa uvádzajú ako recenzie, sa nemali uvádzať v časti o diele Ľ. Nováka, ako sme sa už o tom zmienili, ale v časti o literatúre o Ľ. Novákovi a tam mali byť zaradené na príslušné miesto aj s číselným označením.

Podľa úvodnej poznámky k bibliografii pri usporiadaní literatúry o Ľ. Novákovi sa uplatňuje abecedný princíp. Spracovanie časti o literatúre nesvedčí však o uplatnení tohto princípu a nie je ani jasné, o aký princíp tu ide.

V prílohe sa uvádzajú pozdravné listy k jubileám (okrúhlym a polookrúhlym: 60., 65., 70. a 75. narodeninám), sú tu výňatky z korešpondencie a osobitne úryvky z hodnotení diela Ľ. Nováka, ktoré podali E. Pauliny, W. A. Zamlewski a V. Skalička.

Z nášho pohľadu na publikáciu *Ľudovít Novák. Personálna bibliografia* vidieť, že ide o veľmi cennú personálnu bibliografiu, ktorá vlastne prekračuje hranice personálnej bibliografie. Je to všestranný pohľad na život a dielo nestora dnešnej slovenskej jazykovedy. Vyslovili sme pritom aj niektoré pripomienky na okraj spracovania bibliografie. Nazdávame sa, že by bolo vhodné vydať v budúcnosti širšie zameranú publikáciu, v ktorej by sa popri hodnotení vedeckého diela Ľ. Nováka a súpise jeho prác, ako aj literatúre o Ľ. Novákovi uviedli aj niektoré najzávažnejšie práce Ľ. Nováka, prípadne úryvky z týchto prác. Bola by to teda nielen bibliografia, ale aj akási čítanka. Pri vydaní takejto publikácie by sa mohli využiť naše poznámky, ktoré chápeme ako námet pre úvahy o spracúvaní personálnych bibliografií a aj iných bibliografií.

V súčasnosti, keď sa rozrastá slovenská jazykovedná produkcia, sa stále viac pociťuje aj potreba

najrozličnejších bibliografií a bibliografických prehľadov. Nebýva u nás zvykom spracúvať personálne bibliografie slovenských jazykovedcov v takej šírke, ako je to v personálnej bibliografii Ľ. Nováka. Ak je už náročné spracovanie diela istej osobnosti, dvojnásobne alebo aj viacnásobne je náročné spracovanie literatúry o osobnosti a nemožno vlastne nikdy ani zaručiť úplnosť spracovania tejto literatúry. Jednako chceme vysloviť želanie, aby personálna bibliografia Ľ. Nováka neostala jedinou „širokou personálnou bibliografiou" a aby sa podobne alebo azda ešte širšie spracovali aj život a dielo iných, najmä najpoprednejších našich jazykovedcov.

L. Dvonč

ZNAK, SYSTÉM, PROCES. K PROBLÉMOM MARXISTICKEJ SEMIOTIKY. Litteraria XXIV. Red. N. Krausová. Bratislava, Veda 1987. 272 s.

Zborník k otázkam marxistickej semiotiky, obsahujúci trinásť štúdií z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, umenovedy, žurnalistiky, architektúry, poskytuje plastický obraz o prínose semiotického prístupu k skúmaniu javov, ktoré sú predmetom záujmu týchto vied. Dodatkom k štúdiám je výberová bibliografia slovenskej semiotiky (zostavila E. Viskupová, s. 235—268) zahŕňajúca práce z jazykovedy, estetiky a filozofie umenia, literárnej vedy, folklóru a etnografie, teórie a dejín umenia, teórie a dejín hudby a napokon z teórie filmu a televízie. Ku každej štúdii je pripojené resumé v ruštine a nemčine.

Jazykovedu reprezentujú tri práce. Porovnanie štúdie E. Paulinyho *Sémantika vetnej výpovede a pomenovanie v komunikácii* (s. 55—74) so štúdiou F. Miku *Veta ako semiotická jednotka* (s. 35—54) a s prácou J. Horeckého *Dva typy jazykového znaku* (s. 27—34) ukazuje, ako sa v slovenskej jazykovede prejavuje pokrok v lingvistickom poznávaní jazykovej komunikácie a jazykového znaku. E. Pauliny vidí podstatu jazykového dorozumievania v tom, že hovoriaci disponuje sústavou jazykových prostriedkov, gramatikou ako sústavou pravidiel, ako aj schopnosťou pretvárať jazykové znaky do motorického programu pre rečový signál, a v tom, že počúvajúci dokáže z rečového signálu vyvodiť príslušný psychický obsah (produkciu a percepciu považuje za takmer zrkadlový obraz). Podľa jeho funkčného modelu dorozumievania hovoriaci transformuje psychický obsah ako prvotnú podobu obsahu, ktorý sa má komunikovať, do explicitnej podoby myslenej výpovede, a to tak, že vyberá potrebné prvky z prostriedkov jazykového systému a zoradí ich tak, aby explicitná podoba myslenej výpovede zodpovedala psychickému obsahu. Je zjavné, že tento model sa zakladá na saussurovskej dichotómii langue — parole, ktorá sa v komunikácii prejavuje ako realizácia potenciálnych jazykových jednotiek a pravidiel v reči. Zdá sa, že sa tu modeluje proces tvorenia reálnych jazykových výpovedí, avšak v skutočnosti ide o opis funkčného použitia jazykových prostriedkov vo výpovediach. Zobrazuje sa statický vzťah medzi psychickým obsahom a výpoveďou, pričom sa mlčky predpokladá, že sa prejav realizuje ako postupnosť výpovedí, do ktorých sú transformované nadväzujúce psychické obsahy.

V koncepcii F. Miku, ktorý jazykovú komunikáciu chápe ako jednotu dominantnej tematickej a jazykovej roviny, je východiskom pojem textu. Jazykovú komunikáciu zobrazuje v rámci teórie textu, z ktorej sa vyčleňuje teória vety. Charakter vety vyplýva z komunikačnej funkcie textu — jednou stránkou je usúvzťažnená s textom, druhou stránkou s jazykom. Vety v kontextovej postupnosti realizujú tému ako zárodočné zhrnutie obsahu, ktorý jestvuje pred textom v globálnej predstave. Téma sa realizuje vo vete analyticky, a to ako fakt, ktorý je jednotou faktora a faktumu. Pretože text je proces od témy k obsahu a od vety k vete, veta je formou dynamickej existencie textu. Kým v modeli E. Paulinyho sa zobrazuje, ako sa pretvára psychický obsah ako prvotná podoba obsahu na jazykové vyjadrenie v rámci výpovede, v modeli F. Miku sa opisujú vety ako zariadenia textu, v ktorých sa téma ako redukovaný obsah pretvára na rozvinutý obsah. Stavba vety sa vyvodzuje

z kategórie faktu, ktorá sa postupne rozčleňuje, čím sa konštituujú jednotlivé úrovne vetnej štruktúry. Koncepcia F. Miku sa zakladá na dynamickom, procesuálnom chápaní obsahu textu, čo zodpovedá úsiliu súčasnej jazykovedy o procesuálne modelovanie rečovej činnosti.

Vo vzťahu k jazykovému systému a jazykovej komunikácii diferencuje J. Horecký systémový a komunikačný jazykový znak. Systémový jazykový znak je ideálny, a preto sa do jazykovej komunikácie včleňuje pomocou komunikačného jazykového znaku, ktorého označujúcim je zvukový rad a označovaným ideálny znak. V novom svetle sa podáva štruktúra jazykového znaku, konkrétne štruktúra označovaného, ktorá zahŕňa onomaziologickú, onomatologickú a fonematickú štruktúru. Tento model jazykového znaku inšpiruje k úvahám o uplatnení diferenciácie filozofických kategórií vonkajšia a vnútorná forma, vonkajší a vnútorný obsah, ale aj k úvahám o tom, akej povahy je vzťah medzi zvukovým radom komunikačného znaku a fonematickou štruktúrou príslušného systémového znaku (ide najmä o otázku, čo vyplýva pre teóriu z toho, že vzťah medzi odrazom a odrážaným — medzi radom foném a zvukovým radom — interpretujeme ako vzťah označovaného k označujúcemu). J. Horecký prispieva aj k objasneniu vzťahu medzi jazykovým znakom a slovom. Kým E. Pauliny stotožňuje tieto dva javy, v štúdii J. Horeckého sa zreteľne odlišuje semiotická jednotka od lexikálno-sémantickej jednotky.

S jazykovedným záujmom sú úzko spojené dve štúdie z oblasti žurnalistiky, a to *Funkce jazyka v žurnalistické tvorbě — výchozí metodologická hlediska* M. Bednáře (s. 198—213) a *K metodike rozboru novinárskej výpovede* Z. Liškovej (s. 214—223). M. Bednář zdôrazňuje, že sa vyhýba vyslovene lingvistickému prístupu k skúmaniu žurnalistického jazyka, lebo za adekvátnejší považuje prístup, ktorý sa opiera o filozofické kategórie obsahu a formy. Zisťuje, že účinnosť žurnalistického textu závisí od miery súladu jeho obsahu a formy s postojom recipienta. Zdá sa, že lingvistický prístup stotožňuje s prístupom štruktúrnej jazykovedy, lebo neberie do úvahy, že sa isté jazykovedné disciplíny (napr. pragmalingvistika) výsostne zaujímajú o pragmatický aspekt jazykového znaku, ktorý je stredobodom pozornosti M. Bednáře (zvýrazňuje, že novinová komunikácia je zameraná na ovplyvňovanie vedomia čitateľa). Aj Z. Lišková upriamuje pozornosť na pragmatickú dimenziu jazykového znaku, ale sa neobmedzuje na jazykové znaky, lebo za znakový systém považuje aj fotografiu, a naznačuje postup sledovania a posudzovania textu v spojení s obrazom. Sledovanie slovno-obrazovej výpovede je zaujímavé z hľadiska skúmania vzťahu verbálneho a neverbálneho komponentu komunikácie.

Vzhľadom na to, že sa ťažisko skúmania súčasnej synchrónnej lingvistiky presunulo na text, pričom sa výrazne uplatňuje interdisciplinárny prístup, pozornosť jazykovedcov priťahujú aj literárnovedné pohľady na umelecký text. P. Koprda (*Vzťah vypovedávania a výpovede v neorealistickej próze*, s. 170—197) prezentuje ukážku rozboru literárneho textu, ktorý sa zakladá na Greimasovej koncepcii literárneho diela ako koherentného celku a na jeho koncepcii tzv. semiotickej izotopie. Text člení na semiotické sekvencie, ktoré sú povrchovou manifestáciou širšej semiotickej súdržnosti (izotopie). Sústreďuje sa na sémantickú analýzu pluriizotopického textu, segmentuje ho na lexémy, semémy a sémy, ktoré redukuje na základný naratívny program (predmetom analýzy je poviedka neorealistu G. Debenedettiho). Inšpiratívna je jeho metóda rozboru textu. P. Zajac (*Dynamická povaha literárneho diela*, s. 108—124) osvetľuje štruktúrnu usporiadanosť a systémovú prepojiteľnosť (zapojenie literárneho diela do literárneho procesu) literárneho diela ako dve zložky jeho dynamickej povahy. Dynamický princíp ako najcharakteristickejší znak literárneho diela sa vyvodzuje z toho, že je svojbytným integrálnym celkom a súčasne zložkou väčšieho systému (literatúry). Aj v lingvistike sa udomácnila idea (vo vzťahu k textu vôbec), ktorú autor zdôrazňuje, že literárne dielo zjednocuje kvantitatívne určité množstvo doňho vstupujúcich prvkov a súčasne ich kvalitatívne integruje. Úvaha P. Zajaca poskytuje isté podnety na rozšírenie lingvistického pohľadu na dynamiku textu. — Isté poučenie nachádza jazykovedec — textológ aj v štúdii I. Osolsobě*ho* *Slovo jako exponát, jako hrdina a jako herecká postava. Enklávy divadla v jazyce a literatuře* (s. 125 až 153).

Estetický znak je stredobodom pozornosti V. Dubcovej (*K typológii znakov*, s. 98—107). Poukazuje na také vlastnosti estetického znaku ako pružnosť, tvárnosť, expresívnosť, syntetickosť, schopnosť významových kumulácií a relativizácie svojho významu a zisťuje, že tieto vlastnosti majú svoj pôvod v schopnosti estetického znaku „problematizovať" označené na základe nového zhodnotenia a kombinácie princípov binárnosti a graduálnosti, ktoré sú vlastné aj esteticky bezpríznakovému jazyku. S problematizáciou označeného sa, pravda, problematizuje aj percepcia umeleckého textu (V. Mikula, *Semiotické aspekty percepcie obrazu v Rúfusovej poézii*, s. 154—169).

Súčasné lingvistické úsilie o modelovanie textu v procese jeho vzniku, ktorý zahŕňa tvorbu aj percepciu textu, sa musí vyrovnať aj s umeleckým textom, takže otázka estetického znaku aj štruktúry obrazu sa výsostne dotýkajú jazykovedného záujmu. V tejto súvislosti je užitočné poznať špecifickosť umeleckého odrážania, ktorá je predmetom štúdie N. Krausovej *Teória znakových systémov a proces literárneho odrážania* (s. 5—26). Autorka vidí špecifickosť literárneho odrazu v jeho metaodrazovej povahe. Metaodraz chápe ako hĺbkovú tematicko-významovú rovinu (fabulu) predstavujúcu mnohorako stratifikovanú oblasť paradigiem (paradigmou rozumie usporiadanie, sformovanie skúsenostného materiálu) súvisiacich s autorským aktom voľby, ktorý je determinovaný rozmanitými faktormi.

K porovnávaniu jazykových znakov s architektonickými znakmi inšpiruje článok V. Šimkovičovej *Semiotické aspekty architektúry* (s. 224—234). — Pohľad na základný trend súčasnej sovietskej umenovedy poskytuje príspevok J. Bakoša *Základné otázky dejín umenia očami sovietskej semiotiky* (s. 75—97). Okrem iného sa tu zdôvodňuje vznik semiotiky kultúry v Sovietskom zväze, ktorá vyrástla z jazykovedy a literárnej vedy.

Zborník *Znak, systém, proces* je užitočná publikácia aj z lingvistického hľadiska, lebo naznačuje kooperačné možnosti jazykovedy so spomínanými vedami pri skúmaní jazykovej komunikácie, resp. rečovej činnosti v jej dynamike. Po tomto zborníku očakávame, že sa v budúcnosti stretneme s kolektívnou monografiou, v ktorej sa problematika komunikácie osvetlí z koordinovaného interdisciplinárneho hľadiska. Zborník, o ktorom sme referovali, naznačuje, že semiotický prístup ku komunikácii je perspektívnym integračným metodologickým faktorom.

J. Dolník

SGALL, P. HAJIČOVÁ, E. PANEVOVÁ, J.: *THE MEANING OF SENTENCE IN ITS SEMANTIC AND PRAGMATIC ASPECTS.* Praha, Academia 1986. 368 s.

Z dielne skupiny algebraickej lingvistiky, jednej z významných škôl československej jazykovedy, vyšla ďalšia zásadná publikácia. Už sám názov *Význam vety v jej sémantických a pragmatických aspektoch* naznačuje, že sa v nej rozvíjajú témy, ktorým sa už autori venovali v predchádzajúcich početných štúdiách a niekoľkých monografiách, ale že tu ide aj o syntetickú monografiu, v ktorej sa zhŕňajú, prípadne prehlbujú výskumné výsledky tohto tímu. Je všeobecne známe, že publikačná produkcia tohto kolektívu je značne vysoká. Aj keď sa k niektorým témam autori opakovane a dalo by sa povedať cyklicky vracajú, nie je to len „prepisovanie" štúdií, ale vždy ich postupné rozvíjanie a domýšľanie, ktoré významne posúva poznanie v príslušných oblastiach. Dokladom toho je aj recenzovaná monografia vychádzajúca v koedícii s holandským vydavateľstvom D. Reidela v Dordrechte a určená pre zahraničný trh. Je známe, že to nie je jediná publikácia skupiny algebraickej lingvistiky, ktorá vyšla v niektorom svetovom jazyku a v niektorom z ohnísk svetovej jazykovedy. Aktivita tohto druhu by mala, domnievame sa, poslúžiť ako vzor aj pre slovenskú jazykovedu. Mohla by sa predstaviť napr. ucelená teória slovesnej intencie; nestačí totiž, ak o nej do svetovej jazykovedy preniknú len sporé informácie, že táto teória vo svojej dobe anticipovala súčasný vývoj jazykovedy v oblasti syntaktickej sémantiky a že sa špecifickým spôsobom rozvíja aj dnes.

Aspoň rámcovo uveďme, že monografia P. Sgalla — E. Hajičovej — J. Panevovej sa člení na úvodnú časť s názvom *Lingvistika a kognitívna veda* (s. 1—34), na štyri kapitoly (1. *Jazykový význam ako autonómna štruktúra*, s. 35—99; 2. *Rovina významu s hĺbkovou štruktúrou*, s. 100—174; 3. *Topik, fokus a štruktúra textu*, s. 175—265; 4. *Kontrastívny výskum angličtiny a slovanských jazykov*, s. 266—295) a na záver nazvaný *Poznámky o vzťahoch medzi výskumami v sémantike a logike* (s. 256—311).

V úvode, kde autori uvažujú o interdisciplinarite v širokých súvislostiach, prichádzajú k jednoznačnému záveru, že uplatnenie interdisciplinárneho prístupu pri budovaní jazykovedných koncepcií je dnes už nevyhnutné. Sémantická analýza vyžaduje viacrovinový prístup najmä v tom prípade, ak sa formuluje úloha opísať nielen prostriedky prirodzeného jazyka, ale aj prechod od prirodzeného jazyka k formalizovaným jazykom a naopak. Principiálne miesto v koncepcii autorského kolektívu má, ako je známe, presné chápanie významu, odlíšeného od kognitívneho obsahu, hoci skúmať vzájomnú súvislosť medzi nimi ostáva v programe tejto školy. Autori pritom zdôvodňujú, že význam je výhodné chápať ako taký fenomén, ktorý zahrnuje sémantické i pragmatické komponenty, a že významové štruktúry treba opisovať (na rozdiel od nejazykovej štrukturácie poznania) pomocou jednoduchých hĺbkových štruktúr.

V kapitole *Jazykový význam ako autonómna štruktúra* sa výklad o význame prehlbuje najmä rozčlenením pojmu jazykového významu a intenzionálnej štruktúry ako pojmov prirodzeného a formalizovaného jazyka. Pozoruhodné sú výsledky výskumov ambiguity, vágnosti a synonymie jazykových jednotiek v tomto rámci. Zásadne sa tu odlišujú synonymné konštrukcie od tých, ktoré môžu v istých podmienkach vyhovovať tým istým podmienkam pravdivosti. V rámci výkladu o významovej zhode viet prirodzeného jazyka sformulovali autori operačné kritériá, týkajúce sa vzťahu syntaktických konštrukcií a ich podkladových štruktúr. Príslušné pravidlá môžu usúvzťažniť jeden význam s dvoma povrchovými štruktúrami, v rámci čoho sa vydeľujú prípady, keď významy dvoch jazykových výrazov sú identické (úplne synonymné), majú tú istú intenzionálnu bázu (významy majú tú istú pravdivostnú hodnotu v rôznom okolí) alebo keď medzi výrazmi je čisto vecná zhoda (majú spoločnú intenzionálnu bázu vo svete vecných objektov), keď intenzionálna báza má vo svete objektov spoločnú oblasť, pričom táto oblasť je z pragmatického hľadiska dôležitejšia než oblasť odlišností.

Druhá kapitola je venovaná výkladu tzv. tektogramatickej roviny, ktorá je rovinou jazykového významu (jej prvky sú reprezentáciami viet so zrušenou ambiguitou) i rovinou hĺbkovej štruktúry, lebo jej prvky sa generujú na úrovni bázových komponentov. Predpoklad o existencii tejto roviny je jednou zo základných čŕt uvedeného transformačno-funkčného prístupu, v ktorom autori úspešne spájajú modely transformačného opisu so štruktúrnou analýzou vypracovanou na zásadách pražskej školy. Pre povahu tektogramatickej roviny je dôležité, že jej jednotky sú blízke k povrchovej úrovni, pričom ich počet je neveľký a vyčlenenie každej z nich si vyžaduje osobitné zdôvodnenie. Dôležitou zložkou tohto výskumu je určenie odlišností medzi jednotkami alebo konštrukciami z tektogramatickej a povrchovej roviny. Vzájomná zameniteľnosť jazykových prostriedkov sa nemusí týkať iba javov jednej roviny, ale aj javov viacerých rovín. Pozoruhodný je aj výklad o funkciách povrchového subjektu, objektu a ďalších členov, odlišovanie participantov (pádov) od voľných (adverbiálnych) modifikátorov (cirkumstantov) a pod.

V tretej kapitole *Topik, fokus a štruktúra textu* sa podrobne skúma úloha topiku, fokusu (ohniska) a hierarchickej štruktúry komunikatívneho dynamizmu pri formovaní tektogramatickej roviny. Sú to otázky, ktoré boli detailne osvetlené v monografii *Aktuální členění větné* (operačné kritériá, negácia).

Osobitné miesto jazykovému významu pridávajú autori v rámci výskumu textu. Viaceré otázky sú tu relevantné z hľadiska koherentnosti textu: topik a ohnisko, neprotirečivosť viet atď. Autori ukazujú, že k riešeniu problému významu v rámci textu dochádza skôr na úrovni komunikatívnej než na úrovni jazykovej kompetencie. Komunikatívna aktívnosť každej jednotlivej časti vety sa

môže meniť v závislosti od komunikatívnej úlohy vety v texte. Ukazuje sa to najmä na príklade analýzy otázky — odpovede: čím vyšší je stupeň dynamizmu daného prvku v otázkovej časti, tým aktívnejší je aj v momente formovania vlastnej vety.

V poslednej kapitole sa dokazuje, že funkčno-generatívny model umožňuje optimálnym spôsobom analyzovať štruktúru jednotlivých rovín jazykového systému, identifikovať vzájomné vzťahy medzi rovinami a stanoviť súvzťažnosti medzi medzirovinovými vzťahmi a typologickými osobitosťami jazyka. Odlišnosti medzi tektogramatickou rovinou a povrchovými rovinami sa v tejto kapitole skúmajú analýzou nominalizácie a pasivizácie. Autorom vychádza, že stratifikačný prístup funkčno-generatívneho opisu je adekvátnejší pri typologických opisoch než transformačný prístup. Dovoľuje prejsť až k rovine morfematiky (v transformačnej analýze sa morfematická rovina pokladá za súčasť povrchovej).

V závere sa zdôrazňuje potreba spojiť úsilie lingvistiky a logiky pri výskume komplexného problému významu a logicky opisovanej intenzionálnej štruktúry a jej empirického korelátu jazykového významu v ich spoločnom prejave na úrovni tektogramatickej reprezentácie vety. Jazyk treba skúmať ako autonómny systém s osobitnou významovou štruktúrou, ale súčasne treba skúmať i jeho variantnosť pomocou typologického porovnávania jazykov.

S. Ondrejovič

STRAKOVÁ, V.; *MORFEMATICKÁ STRUKTURACE SÉMANTICKÝCH OBSAHŮ. NÁSTIN DERIVAČNÍ TYPOLOGIE.* Linguistica XIV. Praha a Třinec, Ústav pro jazyk český ČSAV 1985. 150 s.

Intenzívny záujem o sémantickú stránku tvorenia slov, ktorého sme v posledných rokoch svedkami a ktorý možno sledovať u predstaviteľov rozličných teoretických koncepcií, prejavuje sa aj v hľadaní iných prístupov k opisu motivovanej časti slovnej zásoby, než aký predstavujú „klasické" opisy podľa slovotvorných typov, resp. im nadradených slovotvorných kategórií. Jednak sa ukázala potreba prekračovať hranice slovotvorných typov smerom ku komplexnejším organizujúcim jednotkám slovotvorného systému, k slovotvorným paradigmám a hniezdam (najmä pri zisťovaní toho, do akej miery význam základového slova podmieňuje slovotvorný potenciál, t. j. možnosť odvodzovať ďalšie slová), jednak sa ukázala potreba hľadať presnejšie významovo-výrazové vzťahy v sublexémovej rovine, teda medzi bázovými a derivačnými morfémami ako zložkami odvodeného slova. V tejto druhej oblasti už niekoľko rokov sústredene pracuje aj Vlasta Straková, ktorá v recenzovanej práci syntetizuje výsledky týchto svojich výskumov do ucelenej monografie.

Paralelizmus výrazovej a významovej roviny vo vzťahu k odvodeným slovám vystihuje podľa V. Strakovej najpriliehavejšie termín morfosémantika — rozloženie jednotlivých zložiek obsahovej stránky výrazu, semémy, na morfémach ako zložkách výrazovej stránky slovotvorne štruktúrovaných jednotiek. Morfosémantiku autorka chápe ako ekvivalent slovotvornej sémantiky. Morfosémantický princíp uplatňuje aj v recenzovanej monografii. Ale na rozdiel od niektorých predchádzajúcich štúdií, kde prevládal skôr prístup od výrazu k významu, v monografii volí opačný prístup — od významu k výrazu. Isto to nie je len preto, že tento prístup uprednostňujú v poslednom čase viacerí bádatelia, ale najmä preto, lebo je to prístup osobitne vhodný pri konfrontačných opisoch. Sémantika a jej kategórie sú vhodným spoločným porovnávacím základom, vystupujú ako tertium comparationis dvoch či viacerých jazykov. V. Straková v monografii skúma ruštinu na pozadí češtiny, nezriedka sa však odvoláva aj na situáciu v iných slovanských a neslovanských jazykoch (najmä v poľštine, nemčine a francúzštine). Práca tak získala aj typologický rozmer.

Sémantické východisko sa zračí v celej kompozícii diela, aj v novo zavádzanej terminológii. V prvej zo šiestich kapitol (s. 3—15) podáva V. Straková všeobecný výklad o slovotvornom aspekte pomenovania ako súčasti typologickej charakteristiky jazyka. Oprávnene zdôrazňuje, že charakter

slova je, najmä v jazykoch flektívneho typu, výrazným typologickým znakom jazyka a že na odhalenie typologických charakteristík slovnej zásoby má značný význam najnovšia vrstva slovnej zásoby (súhrnne ju označuje ako neolexikon). Tu sa neustále rieši otázka morfologického a sémantického stvárnenia proponovaného obsahu. V tejto kapitole sa autorka zmieňuje aj o integrácii inojazyčných prvkov do slovnej zásoby skúmaných jazykov a poukazuje aj na možné zhody a rozdiely v spôsoboch a stupni adaptácie internacionálnych prvkov (napr. rus. *traumirovať* — čes. *traumatizovat*, rus. *funkcionirovať* — čes. *fungovat*). Keďže ako jeden zo zaujímavých prípadov nezhody uvádza stupeň, v akom jednotlivé slovanské jazyky pripúšťajú alebo vylučujú pri internacionálnych slovesách vidovú špecifikáciu a vôbec prefixáciu, môžeme autorkine pozorovania doplniť zistením, že v súčasnej slovenčine sa prejavuje ako nová tendencia vyjadrovať explicitne — predponou — dokonavosť pri predtým obojvidových slovesných tvaroch a adjektivizovaných príčastiach, čím sa slovenčina približuje k stavu, aký je v poľštine. Platí síce korelácia rus. *modificirovannyj* — čes. *modifikovaný*, slov. *modifikovaný* — poľ. *zmodyfikowany*; rus. *specializirovannyj* — čes. *specializovaný* — poľ. *vyspecjalizowany*, ale v súčasnej slovenčine sa šíria podoby *vyšpecializovaný, vyšpecifikovaný*, resp. aj *vydiferencovaný, zrealizovať, zrenovovať, opublikovať* oproti *publikovať* a pod. Pri niektorých substantívach pribúdajú variantné podoby, napr. slov. *fotografista* aj *fotograf, prognostik* aj *prognózista.*

Druhá kapitola nazvaná *Sémantika a typológia* (s. 16—49) prináša zhustený výklad začleňujúci derivačnú problematiku do širšej nominačnej problematiky. Podáva sa tu základná charakteristika jazykového systému, slovotvorba a slovotvorná sémantika sa tu usúvzťažňuje s gramatickou a lexikálnou sémantikou. Priliehavo sa určujú základné rozdiely medzi derivačným a gramatickým systémom. V. Straková tu venuje pozornosť aj derivačnému typu slovesa a jeho vzťahu k pádu, vzniku valenčnej pozície v derivačnom akte (tranzitivizácii), ako aj súvzťažnosti sémantiky slovesa, jeho derivačného typu, syntaktických (valenčných) vlastností a derivačných možností. Výsledkom tejto charakterizácie je klasifikácia slovies do deviatich štruktúrno-sémantických tried na základe kombinácie viacerých základných kritérií: sémantiky slovesa, štruktúry slovesa (charakter základu a typ derivačného sufixu), derivačných možností označených ako slovotvorná perspektíva slovesa, a to vnútrodruhová (prefixabilita) aj medzidruhová.

Postup od významu k výrazu (t. j. onomaziologický) manifestuje autorka aj terminologicky tak, že ďalšie kapitoly nazýva *Analytická onomaziológia* (= semaziológia, s. 50—61) a *Syntetická* (= vlastná) *onomaziológia* (s. 62—71). Cieľom analytickej onomaziológie v autorkinom chápaní je určiť princípy a postup analýzy sémantickej štruktúry derivátov (konkrétnym zmyslom analýzy je stanovenie relevantných sémantických príznakov a zistenie sféry ich fungovania). Vlastný onomaziologický opis chápe autorka ako syntézu (na základe predchádzajúcej analýzy). Táto syntéza spočíva v odhalení pohybu a zmien v distribúcii a hierarchizácii zistených sémantických príznakov a v ich preskupovaní, prelínaní. Túto javovú oblasť nazýva disperzia sémantických príznakov.

Možno konštatovať, a to nielen na základe recenzovanej monografie, ale aj na základe predchádzajúcich štúdií, že V. Strakovej sa úspešne podarilo vytvoriť analyticko-syntetickým opisom interpretačný model, pomocou ktorého možno opísať motivovanú časť slovnej zásoby skúmaných jazykov adekvátne, v systémových súvislostiach, v konzistentnej teoretickej koncepcii. Najvšeobecnejší rámec opisu jej poskytli už osvedčené koordináty slovotvornej systemizácie, akými sú slovnodruhový charakter základového slova a výsledného derivátu, v určenej „morfosémantickej sieti" vyčlenila „morfosémantické komplexy" (deadjektívne adjektíva, deverbatívne slovesá atď.), v rámci ktorých potom na základe bohatého materiálu z obidvoch konfrontovaných jazykov identifikovala slovotvorne relevantné sémantické príznaky vhodné na opis sémantiky odvodených slov v typizovanej podobe, v zameraní na najzreteľnejšie typy derivátov príslušných morfosémantických komplexov.

Z hľadiska charakteru uplatnených sémantických príznakov je dôležité zdôrazniť, že autorke ide o explicitné sémantické príznaky, t. j. príznaky, ktoré sú viazané na morfémy, majú, resp. musia mať

koreláty vo výrazovej štruktúre odvodeného slova. Dôležité je aj to, že charakter príznakov, s ktorými autorka pracuje, je vedome podmienený na jednej strane vzťahom slovotvornej roviny ku gramatickej (morfologickej) rovine, na druhej strane vzťahom k lexikálnej rovine. Slovotvornú relevantnosť majú slovnodruhové, gramaticko-kategoriálne, syntagmatické, modalitné a pragmatické príznaky. Zo slovnodruhových príznakov autorka uplatňuje agentívnosť (ako delimitačný príznak verbálnej sémantiky), konkretívnosť (substantívum), kvalitatívnosť (adjektívum). Z gramaticko-kategoriálnych príznakov uplatňuje personickosť, feminatívnosť, singulatívnosť, pluralitnosť. V monografii ďalej precizuje uplatňovanie niektorých príznakov. Napr. kým nomina actionis predtým definovala iba príznakom ∅ PERS, teraz túto kategóriu vystihuje podľa nášho názoru adekvátnejšie príznakmi ∅ KONKRET — ≠ AG (agentívnosť). V deverbatívnej adjektívnej derivácii sa uplatňujú modalitné príznaky v podobe posibilitnosť, necesitatívnosť. Príznak tranzitívnosti autorka zaraďuje k syntagmatickým príznakom. Rozlíšenie (ne)tranzitívnosti je vlastné všetkým slovesám, hoci iba pri niektorých z nich je tento príznak vyjadrený morfematickými prostriedkami (napr. *o-form-i≠t*), pri iných vyplýva zo sémantiky slovesa (napr. *nést*). Ako vidieť, tu sa ukazuje potreba chápať výrazový korelát nielen ako morfému, ale aj širšie — môže zahŕňať protiklad prítomnosti/neprítomnosti morfematických prostriedkov na vyjadrenie istého sémantického príznaku.

Za najoriginálnejšiu zložku autorkinho analyticko-syntetického modelu pokladáme pojem sémantická disperzia — prelínanie sémantických príznakov niekoľkými jazykovými rovinami a ich schopnosť fungovať pri sémantickej charakteristike derivátov rozličných slovných druhov. Napr. príznak agentívnosti (AG) sa prelína substantívami, adjektívami aj slovesami. Zaujímavo a z hľadiska autorkinho opisu efektívne sú definované pragmatické príznaky finalitnosť a rezultatívnosť. Pri deverbatívnych substantívach majú charakter „sémantických priziem", ktorými sa prechádza k príznakom lexikálnej konkretizácie (inštrumentatívnosť, materiálovosť, lokatívnosť, reifikácia). Pri adjektívach typu *zvětšovací, zvětšený* fungujú v pozícii lexikálno-konkretizujúcej. Ich „pragmatickosť" sa najbezprostrednejšie prejavuje pri opise slovesnej prefixácie; porov. v rámci kapitoly o vnútrodruhových, modifikačných onomaziologických kategóriách (s. 86—97) modifikácie deja v pragmatickom aspekte. Zavedenie pragmatického aspektu do slovotvorno-sémantického opisu spôsobov slovesného deja je ďalšie nóvum, ktorým V. Straková prispela do mnohokrát už opisovanej aktionsartovej problematiky. Spoločný menovateľ modifikácií pragmatického aspektu činnosti vidí autorka v zreteli k dejovému optimu, ktorý sa najvýraznejšie prejavuje práve vo vzťahu k rezultátu (*príjemný, uspokojivý výsledok* atď.) a vo vzťahu k optimálnemu kvantu. Disperzný charakter autorkiných sémantických príznakov sa prejavuje aj v korelatívnosti syntaktických (aktantových) pozícií a slovotvorných „pozícií" nomen agentis, nomen rezultati, nomen loci atď. (s. 64).

Súhrnne možno konštatovať, že autorke sa pomocou relatívne malého počtu sémantických príznakov (zvýšenom len počtom príznakov špecifikujúcich rezultatívnosť pri slovesách) podarilo podať výstižnú sémantickú charakteristiku skúmaných derivátov. Istá nevýhoda zvolenej miery všeobecnosti sémantických príznakov sa podľa nášho názoru prejavila iba v tom, že význam niektorých derivátov je definovaný iba negatívne, napr. adjektivizované príčastie typu *foukané sklo, všívaný rukáv* majú sémantický zápis ∅ KVAL, ∅ AG (s. 107). Táto charakteristika neumožňuje ukázať, že adjektivizácia príčastí aspoň v istých prípadoch sémanticky znamená prechod ku kvalitatívnosti (na zachytenie tejto stránky adjektivizácie je napríklad zameraná príslušná kapitola v kolektívnej monografii Horecký, J. — Buzássyová, K. — Bosák, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, v tlači). Osobitne cenné sú v monografii V. Strakovej časté poukazovania na rozličné typologicky relevantné rozdiely medzi ruštinou a češtinou, ale aj inými jazykmi; autorka tu načrtla východiská slovotvornej typológie. Najmä poukazovanie na syntetické alebo analytické (opisné) vyjadrovanie istých významov, ako aj upozorňovanie na heterosémantickosť výrazovo izomorfných jednotiek predstavuje prínos nielen do teoretického lingvistického bádania, ale aj do

toho, čím môže monografia V. Strakovej slúžiť aj aplikačnej oblasti jazykovedy — vyučovaniu jazykov aj prekladateľskej praxi.

K. Buzássyová

GREPL, M.—KARLÍK, P.: *SKLADBA SPISOVNÉ ČEŠTINY*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1986. 374 s.

K doterajším vysokoškolským učebniciam syntaxe českého jazyka pribudol najnovšie ďalší pozoruhodný titul. M. Grepl už napísal — v spoluautorstve s J. Bauerom — učebnicu s rovnakým názvom (vyšla vo viacerých vydaniach, naposledy r. 1980), recenzovaná práca však nie je prepisom tohto diela. Je to celkom nový opis, ktorý na spomínané predchádzajúce vydania nadväzuje skôr abstraktne. Autori doplnili viaceré nové časti, podali nové výklady mnohých javov, ktoré doložili zväčša aj novým materiálom. V niektorých bodoch svoje riešenia predložili v spoločnej knihe *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty* (Brno 1983 — porov. aj našu recenziu v časopise Slavica Slovaca, *21*, 1986, s. 85—88).

Recenzovanou prácou autori vhodným spôsobom reagovali na nové požiadavky prestavby vysokoškolského štúdia, najmä keď oproti doterajšiemu chápaniu syntaxe v školách, orientujúcemu sa prevažne na formálnosyntaktickú analýzu viet a súvetí a na klasifikáciu ich zložiek podľa syntaktických vzťahov a vetnočlenskej platnosti, zdôraznili sémantický a funkčný zreteľ. Vychádzajúc z rozlíšenia viacerých stránok výstavby komunikačných jednotiek, osvetľujú aj funkcie morfologických menných a slovesných kategórií, pomocných slov, ďalej slovosledu, intonácie a vetného prízvuku všade tam, kde je ich funkcia zásadná.

Veľmi zreteľne sa tu uplatňuje zreteľ k analýze ekvivalencie synonymných a polyfunkčných prostriedkov, pri ktorých sa uvádzajú spravidla distribučné podmienky ich použitia, niekedy aj ich hodnotenie z hľadiska spisovnosti, prípadne i štylistického zaradenia. Vďaka tomuto prístupu bolo možné úspešne zjednotiť vo výklade často i veľmi rôznorodé prostriedky a spôsoby vyjadrenia a ukázať bohatosť možností opisovaného jazyka.

Vo všeobecnosti možno povedať, že v recenzovanej monografii sú dobre skĺbené nové pohľady so staršími. Týka sa to aj novších výkladov a typológie vetných štruktúr založených na princípe slovesnej valencie a intencie a ich zladenia s tradičným opisom a typológiou vybudovanou najmä na syntaktických vzťahoch výrazov vo vete a ich vetnočlenských funkcií. Je nepochybné, že metodologicky čistejšie by bolo zvoliť pri výklade o celom syntaktickom systéme jeden východiskový princíp. Za valenčno-intenčný prístup hovorí jeho väčšia explanatórna sila. Vetnočlenský princíp je zasa základným východiskom uplatňovaným v doterajšej školskej praxi a donedávna postulovaným aj vysokoškolskými osnovami. Autori sa vo svojej knihe — domnievame sa — odôvodnene pokúsili uplatniť obidva tieto prístupy, hoci takáto voľba má aj svoje evidentné zápory. Vzniká pritom pomerne značná redundancia vo výklade niektorých syntaktických javov, v zásade však uvedené prístupy sa ocitajú v komplementárnom vzťahu. A navyše veď či jednou z úloh vysokoškolskej učebnice nemá byť aktivácia samostatného myslenia? Dobrým podnetom pre to môže byť práve aj nenásilné predkladanie rozmanitých riešení tých istých problémov.

Kniha je rozvrhnutá do šiestich kapitol v tomto poradí: 1. *Úvodné výklady* (s. 17—39), 2. *Komunikačná funkcia výpovede* (40—110), 3. *Vetné štruktúry* (s. 111—227), 4. *Vetné členy* (s. 228—318), 5. *Aktuálne členenie výpovede* (s. 319—344), 6. *Súvetie* (s. 345—463).

V úvodnej kapitole sa podáva výklad niektorých základných pojmov zo všeobecnej syntaxe a v rámci nich sa veľká pozornosť venuje netradične aj kadenciám (v nadväznosti najmä na výklady klasickej knihy F. Daneša *Intonace a věta ve spisovné češtině* — Praha, 1957). Veľmi inštruktívne sa tu poukazuje na značnú sémantickú silu intonácie.

Výpoveď sa chápe ako útvar s propozičným obsahom a komunikačnou funkciou (oznámenie, výzva, sľub a pod.). Propozičný akt sa vykladá ako spojenie referenčného a predikačného aktu, pričom predikačný akt sa vidí aj vo výpovediach typu *Škola. Skvelé!*, keďže tu tiež ide o aktuálne vztiahnutie príznaku pomenovaného substantívom (adjektívom). Vzťah vety a výpovede je u nás často diskutovanou otázkou, autori dávajú prednosť takej interpretácii, pri ktorej sa výpoveď chápe ako konkrétna elementárna komunikačná jednotka, kontextovo a situačne zakotvená, akokoľvek štruktúrovaná — na rozdiel od vety, pod ktorou sa rozumejú len útvary s ustálenou gramatickou formou, t. j. s VF.

V druhej kapitole sa presvedčivo ukazuje, že redukcia komunikačných funkcií na štyri tradičné typy (oznámenie, otázka, rozkaz, želanie) je pre jazykovú analýzu dosť hrubá. Úlohou lingvistického opisu je charakterizovať omnoho viac druhov komunikačných funkcií a priradiť k nim spôsoby a prostriedky, ktoré sú v konkrétnom jazyku ustálené ako ich indikátory. Autori na tomto mieste veľmi vhodne a účinne zapojili do syntaktického výkladu množstvo podnetov z teórie rečových aktov a rečovej činnosti a samostatne ich rozpracovali do uceleného systému.

Tradičná klasifikácia komunikačných funkcií sa opiera výlučne na ich „výpovedné formy". Autori oprávnene upozorňujú, že treba rozlišovať medzi výpovednou formou a ich funkčným potenciálom na jednej strane a abstraktnou komunikačnou funkciou a konkrétnou výpoveďou s danou vetnou formou na strane druhej. Tieto dve stránky môžu byť vo vzájomnom súlade, ale nemusí to byť vždy. Napr. typ *Ticho lieči* má konštančnú formu, ale „výzvový" charakter. Komunikačné funkcie bývajú, ako ukazujú vo svojej analýze autori, vyjadrené aj pomocou performačných formúl (*Vyzývam vás, aby ste sa vzdialili.*). Tento typ slovies môže mať však performatívne alebo neperformatívne použitie (*Ponúkam ti, že ťa odprevadím. — Peter mi ponúkol, že ma odprevadí.*). K tejto jemnej analýze, v ktorej sa autorom darí vysvetliť veľmi zrozumiteľne interakčné podmienky relevantné pre úspešnú komunikáciu, možno azda len poznamenať, že nie všetky príklady, ktorými sa ilustrujú dané funkcie, sú rovnako bežné v komunikácii. Niektoré predstavujú len okrajové možnosti vyskytujúce sa len za osobitných podmienok (napr. uvedená veta *Ponúkam ti, že ťa odprevadím.*).

Aj v kapitole venovanej vetným štruktúram sa vychádza zreteľne z názoru, že základom komunikačných jednotiek (výpovedí) sú štruktúry budované na predikatívnych výrazoch (predikátoroch) vo forme VF. Tieto výrazy majú vo vete dominantné postavenie a sú zodpovedné aj za podoby (varianty) viet, za vetné štruktúry. Základnou dištinkciou vo vetných štruktúrach je delenie na podmetové a bezpodmetové vety. Myslí sa tým na to isté, čo sa zvyčajne označuje termínmi jednočlenná a dvojčlenná veta, ktoré však autori nepokladajú za vhodné, lebo „jednočlenné" (bezpodmetové) vety môžu obsahovať aj ďalšie obligatórne doplnenie (vetné členy) — napr. *Otci zatrnulo v rameni.* Domnievame sa však, že uvedený argument by bol plne oprávnený len vtedy, keby opozícia jednočlennosti a dvojčlennosti bola založená na tom, že by v prvom prípade pri prísudku stál jeden vetný člen a v druhom dva. Ako je však známe, ide tu len o to, či vetné jadro je rozčlenené medzi podmet a prísudok, alebo či je v tomto smere nerozčlenené.

Väčšiu oprávnenosť má konštatovanie autorov, že nedostatkom tradičnej typológie jednočlenných a dvojčlenných viet je to, že sa sústreďuje prevažne len na charakteristiku formálnogramatickej (syntaktickej) stavby vety. Potom sémanticky veľmi blízke štruktúry sa dostávajú ďaleko od seba a v jednej triede sa ocitajú významovo veľmi vzdialené štruktúry. Treba súhlasiť s tým, že sémantické výklady a postrehy sa v rámci tradičnej typológie uplatňovali skôr sporadicky a nesystematicky. Zásadné však je, ako to vyplýva aj z analýzy M. Grepla a P. Karlíka, že veľmi vhodný spôsob opisu a klasifikácie viet, ktorý umožňuje uviesť do vzájomného vzťahu formálny i sémantický princíp, je práve ten, ktorý vychádza z centrálneho postavenia predikátového výrazu vo vetnej štruktúre.

Predikátové výrazy sa tu triedia do skupín so spoločným valenčným potenciálom, ďalej sa prihliada aj na gramatickú podobu výrazov, ktoré zaberajú valenčné pozície, takže vetné typy sú početné. V podkapitole venovanej sémantickej stránke vetných štruktúr sa pracuje so sémantickými

participantmi, ktorých okruh je pomerne obmedzený. Vyčleňuje sa agens (resp. procesor), paciens (cieľ, výsledok), nositeľ (vlastnosti, stavu, zmeny stavu), prežívateľ, recipient, procesor, beneficiens, stimulátor, kauzátor, lokus, smer, ale podľa potreby sa rozlišujú aj ďalšie participanty. Sú to, ako vidieť, participanty definované skôr „obsahovo", participanty zodpovedajúce myšlienkovým obsahom odrážajúcim ontologické objekty mimojazykovej situácie. V tomto bode by bolo možné viesť diskusiu, či pre potreby opisu syntaktického systému nie je vhodnejšie pracovať s participantmi vyčleňovanými samým jazykovým systémom, konštrukčným významom; sama konkrétna analýza jazykového materiálu však ukazuje, že aj tento prístup je možný a má veľkú poznávaciu silu. Navyše keď sa autori neuspokojujú len s analýzou predikátov (skupín predikátov) implikujúcich „vecné" participanty, ale venujú sa aj tým, ktoré vo svojej sémantickej štruktúre zahrnujú participant „situáciu", zvyčajne špecifikovaný vedľajšou vetou.

Osobitne sa vykladá problematika deagentných a dekauzatívnych viet, ktorú už autori prepracovali vo viacerých svojich predchádzajúcich prácach (naposledy v spomínanej monografii z r. 1983), ďalej problematika modálnosti (istotnej i volutatívnej), negácie a pod. Intonácia sa netradične zapája aj do výkladu o neslovesných vetách (vetných ekvivalentoch).

V syntagmatickej časti sa azda najväčšia pozornosť venuje zhode, v tomto rámci aj nezhode pri viacnásobnom prísudku, porušovaniu zhody, zeugme, kontaminácii a pod. Okrem subordinačných a koordinačných vzťahov sa v jednote s nimi vykladajú aj apozičné vzťahy (označujúce tú istú skutočnosť, hoci nie synonymne). Nevyčleňuje sa osobitne problematika prístavku.

Vetné členy sa definujú ako funkcie výrazov vo vete, vyplývajúce z ich sémantických a syntaktických vzťahov k iným výrazom. Kým však v predchádzajúcich kapitolách sa jednoznačne vychádzalo z chápania prísudku ako dominanty vety, v tejto časti základnými vetnými členmi ostávajú podľa tradície podmet a prísudok. Podmet je syntakticky nezávislý vetný člen, prísudok je takisto nezávislý, ale len v bezpodmetových (jednočlenných) vetách. V podmetových (dvojčlenných) vetách je prísudok závislý od podmetu. Z uvedenej formulácie vyplýva, že autori nevyčleňujú prísudok nevyhnutne v korelácii s podmetom. O prísudku hovoria aj pri jednočlenných (bezpodmetových) vetách, čo zdôvodňujú takto: a) v obidvoch typoch viet, jednočlennej i dvojčlennej (bezpodmetovej i podmetovej), je obsiahnutý výraz vo forme VF špecifikujúci temporálne a modálne charakterizovaný príznak niečoho a/alebo vzťah niečoho k niečomu; b) jednotné funkčné chápanie tohto výrazu ako prísudku vytvára predpoklady na jednotný opis vetných štruktúr založených na báze jeho valencie a intencie; c) doterajšia prax v rozlišovaní prísudku a vetného základu vedie k tomu, že napr. v aktívnej dvojčlennej vete *Přihlédli jsme k vašim návrhům* sa výraz *přihlédli jsme* chápe ako prísudok, kým v pasívnych deriváciách *Bylo přihlédnuto k vašim návrhům*, resp. *Přihlédlo se k vašim návrhům* sa za prísudok nepovažuje; d) v odbornej literatúre ani v školskej praxi sa termín jediný základný vetný člen neujal, nepracuje sa s ním; e) aj výrazy v tzv. menných vetách majú povahu prísudku (charakterizujú vnímaný objekt napr. príznakom *Škola*). Dodajme k tomu aspoň poznámku, že konštatácia v bode c) v slovenskej situácii neplatí, termín základný vetný člen je dostatočne rozšírený a že bod e) podľa všetkého protirečí bodu a).

V kapitole *Aktuálne členenie výpovede* sa výklad opiera o členenie vety na východisko a jadro na rovine známe/neznáme i menej závažné/závažné. Vo výklade tu znovu majú významné miesto aj intonačné prostriedky. Osobitne zaujímavé sú intonačné schémy pri vytýčených vetných členoch, opakovaní, elipse a i.

Výklad o súvetí je založený na obsahovej súvislosti viet. Autori okrem nevýhod vetnočlenskej klasifikácie vedľajších viet poukazujú aj na jej prednosti, sami však bez váhania uprednostňujú sémanticky orientovaný pohľad na vetné štruktúry. Pre ich chápanie a výklad súvetných útvarov je podstatné to, či je obsah príslušnej vety postulovaný významom predikátu, prípadne iného výrazu druhej vety, alebo nie. Podľa toho sa rozlišujú dva základné druhy súvetných štruktúr: a) štruktúry založené na zapájaní jednej vetnej propozície (obsahu vety) do inej propozície, t.j. keď predikát hlavnej vety vyžaduje ako jedno zo svojich sémantických doplnení propozíciu (*Peter rozkázal*

Pavlovi, aby odišiel. Peter sľúbil Pavlovi, že mu zatelefonuje.); b) štruktúry založené na spájaní vetných propozícií (*Peter predal Pavlovi auto, aby si kúpil chatu.*). Je to veľmi dobre premyslený postup pri výklade súvetných štruktúr. Jeho prednosťou je okrem iného to, že je izomorfný so spôsobom výkladu v jednoduchej vete. Takto sa aj na tomto mieste postupuje v súlade s požiadavkou jednotnosti opisu, ktorý ako jeden zo základných princípov postulovali autori v úvodnej časti.

O *Skladbe českého jazyka* od M. Grepla a P. Karlíka sa žiada povedať, že je to dielo metodicky dobre usporiadané, prehľadné a prístupné. Nové pojmy, termíny a definície sú presné a jednoznačné. Jej súčasná náročnosť vyplýva z rozsahu a detailnosti opisu jednotlivých syntaktických javov češtiny. Výklady sú však bohato doložené a konkretizované reprezentatívnym a názorným materiálom. Dôležité sú aj odkazy na situáciu v iných jazykoch alebo v staršej (obrodeneckej) češtine. Je to jeden z významných opisov syntaxe českého jazyka.

S. Ondrejovič

TĚŠITELOVÁ, M.—PETR, J.—KRÁLÍK, J.: *RETROGRÁDNÍ SLOVNÍK SOUČASNÉ ČEŠTINY*. Praha, Academia, 1986. 502 s.

Prvý známy retrográdny slovník — ako rýmový slovník angličtiny — vznikol pred dvesto rokmi. Po ňom vychádzali ďalšie typy takéhoto slovníka v ruštine, nemčine, taliančine i francúzštine. V súčasnosti sa ukázala vážna potreba retrográdnych inventárov slov, a tak už dnes existujú celé desiatky prác tohto druhu. Slovenský retrográdny slovník vyšiel roku 1976. V češtine vyšiel retrográdny morfematický slovník od E. Slavíčkovej roku 1975. Prvý český klasický retrográdny slovník vznikol ako kolektívna práca v Ústave pre český jazyk ČSAV a vychádza roku 1986.

Keďže čeština je flektívny jazyk a snaha autorov bola zachytiť v ňom čo najviacej údajov, okrem retrográdneho usporiadania slov možno v ňom nájsť empiricky zistené údaje o frekvencii slov, ale najmä maximálny počet informácií o frekvencii morfologických kategórií substantíva a slovesa v českom súvislom texte — najmä vo vecných štýloch. Údaje o frekvencii a o výskyte modelov tvorenia substantív a slovies poukazujú aj na stupeň produktívnosti jednotlivých slovných tvarov v češtine.

Retrográdny slovník češtiny sa spracúval v rokoch 1972—1975, a to na základe súvislých textov s rozsahom 540 000 slovotvarov (tokens), čo predstavuje 32 515 rozličných slov (types). Práca sa člení na tri základné časti. Prvá (163 strán) obsahuje celú slovnú zásobu z korpusu 540 000 slov. Druhá časť (236 strán) obsahuje všetky substantíva z tohto korpusu a tretia časť (100 strán) obsahuje všetky slovesá z uvedeného korpusu.

V prvej časti sú nielen informácie o frekvencii slova, ale aj o jeho zaradení do kategórie slovných druhov a o jeho pôvode z hľadiska súčasnej češtiny. Slová sú pomocou číselných kódov zaradené do slovných druhov i do ich ďalších kategórií, napríklad zámená osobné, neurčité, zvratné, ukazovacie, opytovacie, vzťažné, záporné. V tomto slovníku sa už osobitne vyčleňujú aj častice. Kód o pôvode naznačuje cestu morfologickej slovotvorby vo vzťahu napríklad k slovesu (deverbatíva), k substantívu (desubstantíva), adjektívu (deadjektíva) a podobne.

V druhej časti sa uvádzajú rôzne tvaroslovné jednotky substantív spolu s udaním absolútnej frekvencie tvarov v korpuse 540 000 slov. Okrem ich vyčlenenia ako osobitného slovného druhu uvádza sa pri nich pôvod, rod, číslo, pád, sklonnosť/nesklonnosť, spisovnosť/nespisovnosť, výskyt spojenia s predložkou alebo bez predložky i pôvod.

V tretej časti sa uvádza zoznam tvarov slovies usporiadaných retrográdne. Pri slovesách sa uvádzajú kódy, ktoré informujú o vide, osobe, čísle, móduse, čase, slovesnom rode, o príslušnosti k typu neurčitých tvarov, o zvratnosti atď. Ak je napríklad v tejto časti tvar *přidala* zakódovaný 513613, to znamená, že ide o tvar slovesa (5) dokonavého (1), v 3. os. sg. (3) prét. akt. (6)

vyjadreného jedn. tvarom nezvr. (1) v mennom rode fem (3) atď. Pri odčlenení zakončenia neurčitkovej koncovky sa dobre ukáže rozloženie kmeňotvorných prípon, prípadne frekvencia slovesných tried v súčasnej češtine. Napríklad v češtine sú najčastejšími kmeňotvornými príponami *-a-*, *-ova-* (45 %), *-i-* (30 %), *-e-*, *-ě-* (11 %). Je tu veľká analógia so slovenčinou. Náš retrográdny slovník (J. Mistrík, *Retrográdny slovník slovenčiny*. Bratislava, Univerzita Komenského 1976, 735 s.) uvádza takéto poradie slovesných kmeňotvorných prípon podľa frekvencie: 1. *-a-*, 2. *-ova-*, 3. *-i-*, čo je v podstate totožné s češtinou. Tu sa črtajú veľké možnosti konfrontácie oboch jazykov — najmä v ich vývinovej perspektíve. Ako vidieť, nie je na prekážku ani to, že v slovenskom slovníku sú zachytené slová, ktoré uvádzajú slovenské výkladové slovníky, zatiaľ čo v českom slovníku slová vecných štýlov.

Retrográdny slovník súčasnej češtiny je monumentálne dielo základného výskumu, ktoré poskytuje široké možnosti na poznávanie češtiny i na jej konfrontáciu s inými, najmä flektívnymi jazykmi. Kniha je aj formálne reprezentačne vybavená a jej strojové spracovanie dáva záruku aj jej vedeckej úrovne.

J. Mistrík

NOUN CLASSES AND CATEGORIZATION. Red. C. Craig. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company 1986. 481 s.

Zborník je siedmym zväzkom edície *Typological Studies in Language* a zhŕňa výsledky sympózia o kategorizácii a mennej klasifikácii, ktoré sa konalo na Oregonskej univerzite v októbri 1984. Iniciátorom sympózia bol Talmy Givón, vydavateľ celej edície — práve on významnou mierou prispel k tomu, že sa tu pri plodnej výmene názorov stretli jazykovedci so psychológmi, filozofmi a antropológmi.

V úvode (s. 1—10) zostavovateľka Colette Craigová rozoberá teoretické otázky kategorizácie a ľudského poznávania. Oproti klasickému ponímaniu kategórií ako diskrétnych javov opierajúcich sa o zhluky vlastností inherentných týmto entitám stavia teóriu prototypov ako kompromis medzi striktnou kategorickosťou Platónovou a nekategorickým prístupom Wittgensteinovým. Jazyková kategorizácia sa prejavuje v lexikálno-syntaktických klasifikátoroch a v gramatickej kategórii menných tried (vrátane gramatického rodu). Tieto dva druhy kategorizácie sa líšia od seba meradlami (malý a finitný systém, resp. väčší a otvorenejší systém), morfologickým štatútom (flexie, resp. voľné lexikálne systémy), gramatickým použitím (súbor obligatórnych pravidiel, resp. viazanosť na výpoveď). Do mennej klasifikácie patria také rozdielne javy, ako je napr. systém rodov v indoeurópskych jazykoch a súbory numeratívov v jazykoch Juhovýchodnej Ázie (s. 5).

Všetky triedy obsahujú prototypické prvky, ktoré sú výrazne sémanticky motivované. Napriek tomu jazykové kategórie neraz pôsobia dojmom krajnej heterogénnosti; to viedlo často k záverom o úplnej arbitrárnosti členenia na tieto triedy a o neprítomnosti akejkoľvek sémantickej motivácie gramatických kategórií. Ako vyplýva z jednotlivých príspevkov, istá motivácia je tu vždy prítomná, hoci jej intenzita od jazyka k jazyku značne kolíše. Podľa nášho názoru tu v nijakom prípade nejde o úplnú arbitrárnosť. Vždy je tu aspoň aké-také jadro prvkov, ktoré sú zjavne motivované; ostatné, periférnejšie prvky patria do danej kategórie metaforicky (resp. metonymicky), pričom celý vzťah komplikuje pohyb po časovej osi. Na staršiu motiváciu sa môže navrstviť novšia bez toho, že by úplne nahradila predchádzajúce štádium; navyše môže dôjsť k oživeniu motivácie — k remotivácii.

V štúdiách sa poukazuje na nezhody medzi inventárom klasifikátorov v jazyku a inventárom skutočne používaných klasifikátorov v reči. Rozsah inventára klasifikátorov teda koreluje so štýlom. Pre prototypické prvky je charakteristická vysoká miera konkrétnosti, individualizácie a stability v čase (s. 8).

Jednotlivé štúdie (spolu 20) sú rozdelené do piatich častí. V prvej, najvšeobecnejšej časti sú zaradené štúdie venované klasifikácii vo všeobecnosti (G. Lakoff), prototypom z empirického hľadiska (M. Posner), komponentom a kategorizácii (B. Tverská a T. Givón). V ďalších troch častiach sa skúma problematika mennej klasifikácie zo synchrónneho hľadiska, či už ide o typologický aspekt (napr. R. M. W. Dixon píše o menných triedach a o mennej klasifikácii v typologickej perspektíve), kategorizáciu v rozličných jazykoch a skúmanie sémantického základu kategorizácie (C. Graigová píše o klasifikátoroch z hľadiska vzťahu jazyka a kultúry), sémantické a pragmatické funkcie klasifikátorov (teoreticky zaujímavý je príspevok P. J. Hoppera o funkciách klasifikátorov v malajčine a P. Downingovej príspevok o anaforickom používaní japonských klasifikátorov).

Diachronický aspekt systémov klasifikátorov je predmetom štyroch štúdií rozoberajúcich konvergenciu menných klasifikačných systémov (M. Mithumová), históriu čínskych klasifikátorov (M. S. Erbaughová) a tajských klasifikátorov (S. Delancey), a napokon menné triedy v afrických jazykoch (K. Demuthová, N. Faraclas a L. Marchese).

Orientáciu v zborníku uľahčuje index jazykov (s. 473—478) a súpis prispievateľov (s. 479—481).

Často sa publikáciám — aj vedeckým — dávajú názvy, ktoré viac sľubujú, než poskytujú. V prípade recenzovaného zborníka je to naopak. Táto kniha dáva oveľa viac, než by naznačoval jej názov — najmä tým, ktorí sa vážne zaoberajú štruktúrovanosťou slovnej zásoby a vzťahom jazyka k mysleniu a k realite.

V. Krupa

Jazykovedný časopis, 39, 1988

OBSAH

Štyridsiate výročie Februára . . . . . .
Ján Bosák: Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape . . . . . .
Ján Horecký: Obsah, forma a funkcia vety ako jazykového znaku . . . . . .
Ján Kačala: Sémantika slovesa a intencia slovesného deja (K jazykovému vyjadreniu kategórie času a priestoru) . . . . . .
Marija M. Peščak: Format pervičnoj bazy dannych mašinnogo fonda ukrajinskogo jazyka . . . . . .
Jana Sejáková: Slovotvorná synonymia v dvojici typu *žltý — zožltnutý* . . . . . .
Oľga Schulzová—Věra Ptáčková: Automatický prevod slovenských a českých textov na zvukový signál . . . . . .
Juraj Šikra: Typ lexikálneho významu a jeho sémová charakteristika (z hľadiska vzťahu denotatívnej a signifikatívnej zložky významu slova) . . . . . .
Roman Trošok: Porovnanie verb dicendi v slovenčine a nemčine na základe teórie valencie . . . . . .

Diskusie

Ján Sabol—Juraj Furdík: O jazykovednej práci na vysokých školách . . . . . .
Petr Sgall: Lingvistika na rozcestí? . . . . . .
Pavol Žigo: Počítačové spracovanie jazyka . . . . . .

Rozhľady

Jana Benkovičová: Otázka významového odtienku v sovietskej lexikológii a lexikografii . . . . . .
Ján Horecký: XIV. medzinárodný lingvistický kongres v Berlíne . . . . . .
Stanislav Košecký: O základných aspektoch medzinárodnej jazykovej komunikácie z interlingvistického pohľadu . . . . . .

Správy a posudky

Aktuálne problémy interdisciplinárneho výskumu v spoločenských vedách. J. Bosák
Badania nad językiem telewizji polskiej. E. Bajzíková . . . . . .
Bloch, M. J.: A course in theoretical English grammar. J. Stašková . . . . . .
Grepl, M.—Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny. S. Ondrejovič . . . . . .
Jazyková politika a jazyková kultúra. J. Dolník . . . . . .
Kuznecov, A. M.: Ot komponentnogo analiza ku komponentnomu sintezu. J. Dolník
Linhart, J.—Novák, V. J. A.: Princíp odrazu v biologii a psychologii. J. Dolník . . .
Ľudovít Novák. Personálna bibliografia. L. Dvonč . . . . . .
Mistrík, J.: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. J. Bosák . . . . . .
Munkácsi, B.—Kálmán, B.: Wogulisches Wörterbuch. P. Žigo . . . . . .
Na osemdesiatku profesora Ľudovíta Nováka. J. Sabol . . . . . .
Noun classes and categorization. V. Krupa . . . . . .
Peščak, M. M.—Klymenko, N. F.—Jarun, G. M.—Karpilovska, E. A.: Leksyčna semantyka v systemi „ľudyna — mašyna". J. Horecký . . . . . .
Sgall, P.—Hajičová, E.—Panevová, J.: The meaning of sentence in its semantic and pragmatic aspects. S. Ondrejovič . . . . . .

Spivak, D. L.: Lingvistika izmenenych sostojanij soznanija. S. Ondrejovič . . . . .
Straková, V.: Morfematická strukturace sémantických obsahů. Nástin derivační typologie. K. Buzássyová . . . . . .
Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1961—1987. L. Dvonč . . . . . .
Súpis prác prof. Ľudovíta Nováka za roky 1983—1987. J. Sabol . . . . . .
Štícha, F.: Utváření a hierarchizace struktury větného znaku. S. Ondrejovič . . . . .
Telija, V. N.: Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnych jedinic. J. Branická . . .
Těšitelová, M.—Petr, J.—Králík, J.: Retrográdní slovník současné češtiny. J. Mistrík
Znak, systém proces. K problému marxistickej semiotiky. J. Dolník . . . . . .
Životné jubileum dr. Kláry Buzássyovej. J. Kačala . . . . . .

СОДЕРЖАНИЕ

Сороковая годовщина Февраля 1948 г. . . . . .
Ян Босак: Взаимоотношения словацкого и чешского языков и их исследование на новом этапе развития . . . . . .
Ян Горецки: Содержание, форма и функция предложения в качестве языкового знака . . . . . .
Ян Качала: Семантика глагола и интенция глагольного действия (К вопросу языкового выражеия категорий времени и пространства) . . . . . .
Мария М. Пещак: Формат первичной базы данных машинного фонда украинского языка . . . . . .
Яна Сеякова: Словообразовательная синонимия в парах типа *žltý—zožltnutý* . . .
Ольга Шульцова—Вера Птачкова: Автоматический перевод словацких и чешских текстов в систему звуковых сигналов . . . . . .
Юрай Шикра: Тип лексического значения и его характеристика по семам (с точки зрения денотативного и сигнификативного компонентов значения слова) . . .
Роман Трошок: Сравнение глаголов говорения в словацком и немецком языках на основе теории валентности . . . . . .

Дискусия

Ян Сабол—Юрай Фурдик: О лингвистическом исследовании в вузах . . . . . .
Петр Сгалл: Лингвистика на распутье? . . . . . .
Павол Жиго: Машинная обработка языка . . . . . .

Обзор

Яна Бенковичова: Вопрос об оттенке значения в советской лексикологии и лексикографии . . . . . .
Ян Горецки: XIV международный лингвистический конгресс в Берлине . . . . .
Станислав Кошецки: Об основных аспектах международной языковой коммуникации с интерлингвистической точки зрения . . . . . .

Сообщения и рецензии

Актуальные вопросы интердисциплинарного исследования в общественных науках. Я. Босак . . . . . .
Исследование языка телевидения в Польше. Э. Байзикова . . . . . .
Блох, М. Й.: Введение в теоретическую грамматику английского языка. Я. Сташкова . . . . . .

Грепл, М.—Карлик, П.: Синтаксис современного чешского языка. С. Ондрейс вич . . . . . .
Языковая политика и культура речи. Ю. Долник . . . . . .
Кузнецов, А. М.: От компонентного анализа к компонентному синтезу. Ю. Дол ник . . . . . .
Линхарт, Й.—Новак, В. Й. А.: Принцип отражения в биологии и психологии. Ю Долник . . . . . .
Людовит Новак. Персональная библиография. Л. Двонч . . . . . .
Мистрик, Й.: Частотность форм и конструкций в словацком языке. Я. Босак . . .
Мункачи, Б.—Калман, Б.: Словарь вогулов. П. Жиго . . . . . .
К восмидесятилетию профессора Людовита Новака. Я. Сабол . . . . . .
Классы имен и категоризация. В. Крупа . . . . . .
Пещак, М. М.—Клыменко, Н. Ф.—Ярун, Г. М.—Карпиловская, Э. А.: Лексическая семантика в системе «человек—машина». Я. Горецки . . . . . .
Сгалл, П.—Хаичова, Е.—Паневова, Я.: Значение предложения с семантической и прагматической точки зрения. С. Ондрейович . . . . . .
Спивак, Д. Л.: Лингвистика измененых состояний сознания. С. Ондрейович . . .
Стракова, В.: Морфематическая структурация семантических значений. Очерк деривационной типологии. К. Бузашшиова . . . . . .
Список работ Клары Бузашшиовой опубликованных в период 1961—1987 гг. Л. Двонч . . . . . .
Список работ проф. Людовита Новака опубликованных в период 1983—1987 гг. Я. Сабол . . . . . .
Штиха, Ф.: Образование и иеархия структуры знака предложения. С. Ондрейович . . . . . .
Телия, В. Н.: Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Я. Браницка . . . . . .
Тешителова, М.—Петр, Я.—Кралик, Я.: Обратный словарь современного чешского языка. Й. Мистрик . . . . . .
Знак, система, процесс. К проблеме марксистской семиотики. Ю. Долник .
Жизненный юбилей д-р Клары Бузашшиовой. Я. Качала . . . . . .

CONTENT

Fortieth years from February 1948 . . . . . .
Ján Bosák: On the relation between Slovak and Czech and its research in the new period . . . . . .
Ján Horecký: Content, form, and function of the sentence as linguistic sign . . . . .
Ján Kačala: Semantics of the verb and intention of the verbal action (To the problem of the lanaguage expression of the category time and space) . . . . . .
Marija M. Peščak: Format of the database of the computational resources of the Ukraine . . . . . .
Jana Sejáková: The notion of word-formation synonymy in the pair of the type *žltý—zožltnutý* . . . . . .
Oľga Schulzová—Věra Ptáčková: The automatic transposition of the Slovak and Czech written text into a system of acoustic signals . . . . . .
uraj Šikra: The type of lexical meaning and its seme characteristics (in relation to denotative and significative components of lexical meaning) . . . . . .
oman Trošok: A comparison of verba dicendi in Slovak and German on the base of theory of valency . . . . . .

Discussion

Ján Sabol—Juraj Furdík: On the linguistic research in the colleges . . . . . .
Petr Sgall: Linguistics at the crossroads? . . . . . .
Pavol Žigo: Computational processing of the language . . . . . .

Review articles

Jana Benkovičová: To the problem of accessory meaning in the Soviet lexicology and lexikography . . . . . .
Ján Horecký: On the XIVth international linguistic congress held at Berlin (GDR) in 1987 . . . . . .
Stanislav Košecký: On the basic aspects of the international language communication from the interlinguistic view . . . . . .

Reports and reviews

On the topical problems of the interdisciplinary research of the social sciences. By J. Bosák . . . . . .
An investigation of the speech of Polish television. By E. Bajzíková . . . . . .
Bloch, M. J.: A course in theoretical English grammar. By J. Stašková . . . . . .
Grepl, M.—Karlík, P.: Syntax of the present-day Czech. By S. Ondrejovič . . . . .
Language plannig and speech culture. By J. Dolník . . . . . .
Kuznecov, A. M.: From componential analysis to componential synthesis. By J. Dolník
Linhart, J.—Novák, V. J. A.: The principle of reflection in biology and psychology. By J. Dolník . . . . . .
Ľudovít Novák. Personal bibliography. By L. Dvonč . . . . . .
Mistrík, J.: Frequency of the forms and constructions in Slovak. By J. Bosák . . . . .
Munkácsi, B.—Kálmán, B.: Wogul dictionary. By P. Žigo . . . . . .
To the 80th birthday of professor Ľudovít Novák. By J. Sabol . . . . . .
Noun classes and categorization. By V. Krupa . . . . . .
Peščak, M. M.—Klymenko, N. F.—Jarun, G. M.—Karpilovska, E. A.: Lexical semantics of system of the "man—maschine". By J. Horecký . . . . . .
Sgall, P.—Hajičová, E.—Panevová, J.: The meaning of sentence in its semantic and pragmatic aspects. By S. Ondrejovič . . . . . .
Spivak, D. L.: Linguistics of the modificated state of the consciousness. By S. Ondrejovič . . . . . .
Straková, V.: A morphemic structure of semantic content. Outlines of the derivational typology. By K. Buzássyová . . . . . .
Bibliography of the writings of Klára Buzássyová for the period 1961—1987. By L. Dvonč . . . . . .
Bibliography of the writings of prof. Ľudovít Novák for the period 1983—1987. By J. Sabol . . . . . .
Štícha, F.: Forming and hierarchization of structure of the sentence sign. By S. Ondrejovič . . . . . .
Telija, V. N.: Connonative aspect of semantics of the nominative units. By J. Branická
Těšitelová, M.—Petr. J.—Králík, J.: Reverse dictionary of present-day Czech. By J. Mistrík . . . . . .
Sign, system, process. On the problems of the Marxist's semiotics. By J. Dolník . . . .
Anniversary of dr. Klára Buzássyová. By J. Kačala . . . . . .

Людовит Новак. Персональная библиография. Л. Двонч . . . . . .
Знак, система, процесс. К проблеме марксистской семиотики. Ю. Долник . . . .
Сгалл, П.—Хаичова, Е.—Паневова, Я.: Значение предложения с семантической и прагматической точки зрения. С. Ондрейович . . . . . .
Стракова, В.: Морфематическая структурация семантических значений. Очерк деривационной типологии. К. Бузашшиова . . . . . .
Грепл, М.—Карлик, П.: Синтаксис современного чешского языка. С. Ондрейович . . . . . .
Тешителова, М.—Петр, Я.—Кралик, Я.: Обратный словарь современного чешского языка. Й. Мистрик . . . . . .
Классы имен и категоризация. В. Крупа . . . . . .

CONTENT

Ján Bosák: On the relation between Slovak and Czech and its research in the new period . . . . . .
Ján Horecký: Content, form, and function of the sentence as linguistic sign . . . . .
Ján Kačala: Semantics of the verb and intention of the verbal action (To the problem of the language expression of the category time and space) . . . . . .

Discussion

Petr Sgall: Linguistics at the crossroads? . . . . . .
Pavol Žigo: Computational processing of the language .

Review articles

Ján Horecký: On the XIVth international linguistic congress held at Berlin (GDR) in 1987 . . . . . .

Reports and reviews

Anniversary of dr. Klára Buzássyová. By J. Kačala . . . . . .
Bibliography of the writings of Klára Buzássyová for the period 1961—1987. By L. Dvonč . . . . . .
To the 80th birthday of professor Ľudovít Novák. By J. Sabol . . . . . .
Bibliography of the writings of prof. Ľudovít Novák for the period 1983—1987. By J. Sabol . . . . . .
Ľudovít Novák. Personal bibliography. By L. Dvonč . . . . . .
Sign, system, process. On the problem of the Marxist's semiotics. By J. Dolník . . . .
Sgall, P.—Hajičová, E.—Panevová, J.: The meaning of sentence in its semantic and pragmatic aspects. By S. Ondrejovič . . . . . .
Straková, V.: A morphemic structure of semantic content. Outlines of the derivational typology. By K. Buzássyová . . . . . .
Grepl, M.—Karlík, P.: Syntax of the present-day Czech. By s. Ondrejovič . . . . .
Těšitelová, M.—Petr. J.—Králik, J.: Reverse dictionary of present-day Czech. By J. Mistrík . . . . . .
Noun classes and categorization. By V. Krupa . . . . . .